

Kurucz Katalin

A nyíri Mezőség neolitikuma

Jósa András Múzeum Kiadványai 28.

Nyíregyháza, 1989.

Kurucz Katalin

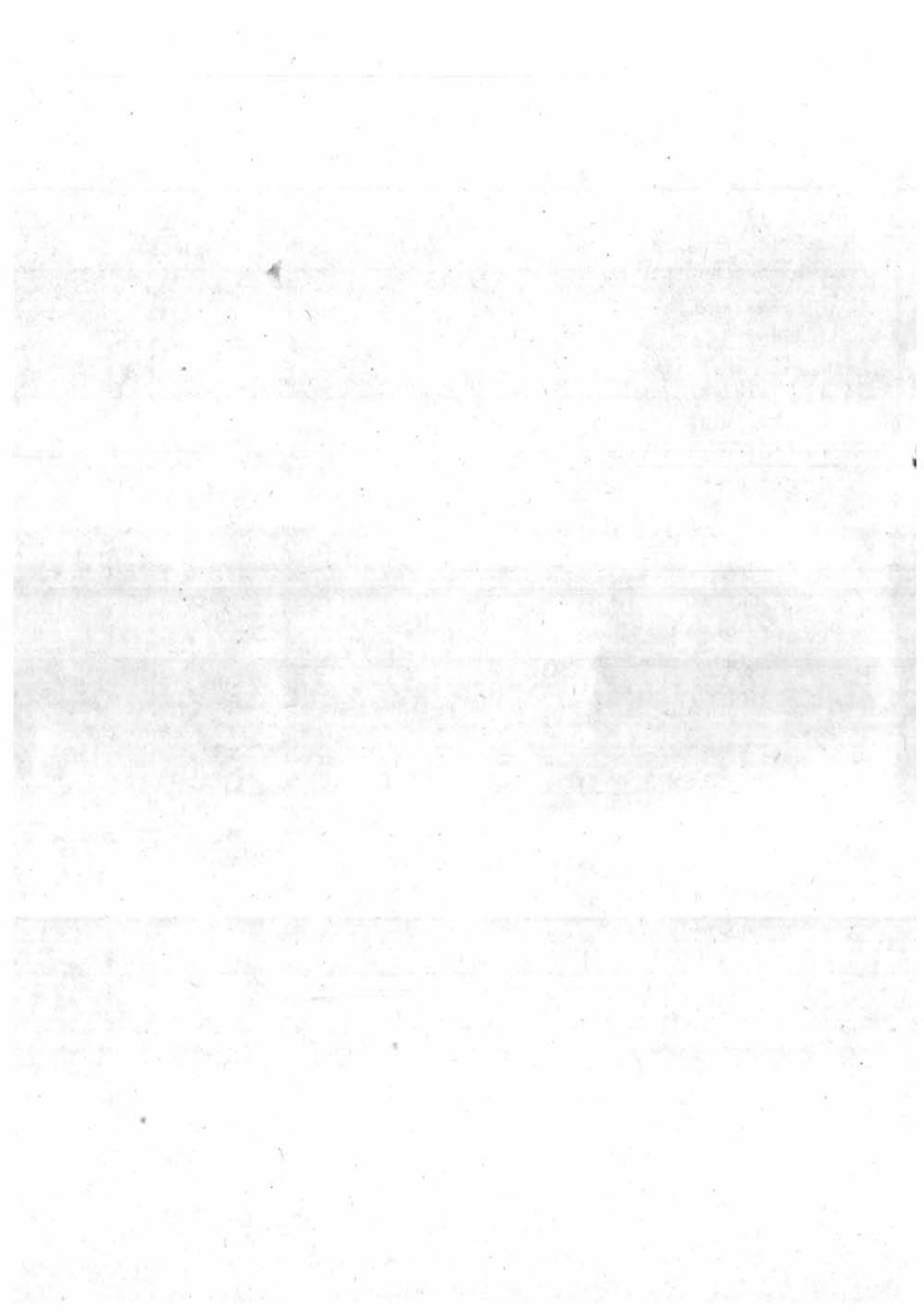
A nyíri Mezőség neolitikuma

Jósa András Múzeum Kiadványai 28.

Nyíregyháza, 1989.

T a r t a l o m

Bevezető	7
1. Földrajzi környezet	9
2. Korai neolitikum	11
3. Középső neolitikum	
Kutatástörténet	17
Topográfia	18
Életmód	
Telepek	20
Kerámia	25
Tárolóedények	26
Tálek	27
Karélyos peremű edények	28
Korsók	29
Csuprok	30
Csőtálpas edények	30
Miniatűr edények	31
Szögletesedő edények	31
Szűrőedények	32
Kiöntőcsöves edények	32
Fedők	32
Különleges edények	33
A kerámia díszítési módja	
Karcolt díszítés	33
Plasztikus díszek	34
Bevonat, festés, inkrusztáció	35
Egyéb agyagtárgyak	
Agyagkarikák	38
Eszközök	38
Hitvilág, temetkezés	
Idolok	40
Temetkezés	42
Kronológia	44

Jegyzetek	49
Irodalom	55
Summary	63
Katalógus	65
Jegyzetek	132
Irodalom	134
Függelék	136

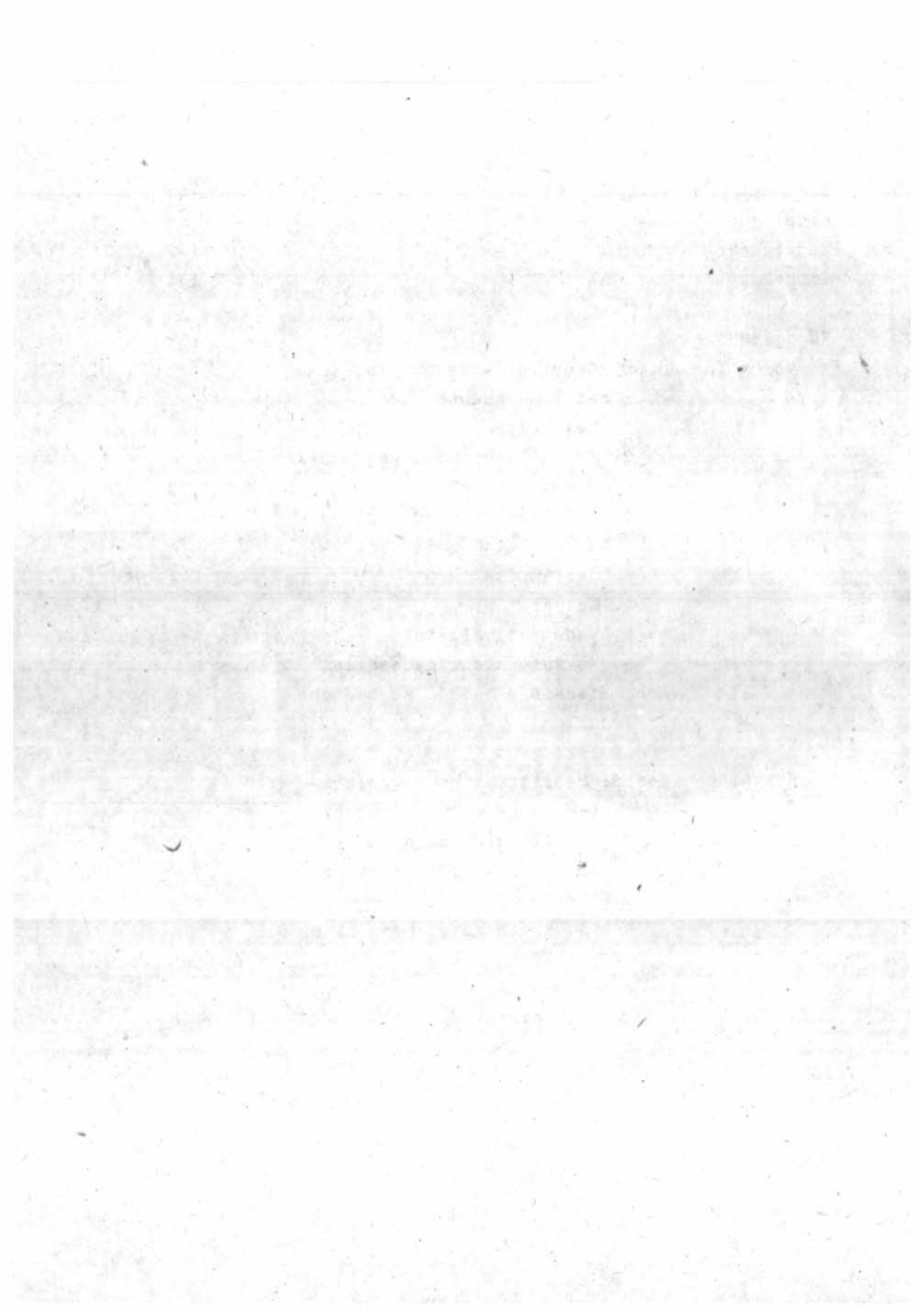
Vörös István: Újkőkori állatcsont leletek
a nyíri Mezőségről

1. Lelőhelyek	136
2. Az állatcsont anyag le- írása	138
3. Az újkőkori gazdasági ha- szonállatok zoológiai jellemezése	144
4. Kutya	147
5. Vadászott állatok	148
6. Középső neolitikus állat- tartás a nyíri Mezőségen	
Irodalom	151
Táblázatok	

Szathmáry László: Neolitikus csontvázlele-
tek a nyíri Mezőségből

1. Tiszalök-Hajnalos	162
2. Tiszavasvári-Közteme- tő	164
3. Rövid összehasonlító vizsgálat	165
Irodalom	166
Táblázatok	168

Táblák

BEVEZETŐ

A mai Szabolcs-Szatmár megye területén több, egymástól eltérő, kisebb tájegységet tudunk megkülönböztetni. A megye nyugati csücskében elhelyezkedő nyíri Mezőség - melyhez Tiszadada, Tiszadob, Tiszaeszlár, Tiszalök, Tiszánagyfalu és Tiszavasvári tartozik - földrajzilag és történeti fejlődése alapján egyaránt elkülönül az öt körülvevő területektől. Ennek ellenére e fogalom használata a vidék önálló megjelölésére szinte teljesen ismeretlen. Földrajzi meghatározását Borsy Zoltán munkáiból ismerjük (Borsy 1975), a történeti-földrajzi vonatkozású feldolgozások is az utóbbi időben kezdtek számot vetni a vidékkel. (Balogh 1975, Erdész 1982, Páll s.a.) Egyben ezek a munkák jelentik az első olyan összefoglalásokat, melyek önálló, egységes egésként vizsgálják a nyíri Mezőséget. Ebben a munkában a terület újkőkori történetét kíséreltem meg felvázolni. Témaválasztásomat többek között indokolja, hogy a vidék korai történetének viszonylag jó áttekintését biztosítja a nagyszámban ismert és részben feltárt lelőhelyek anyaga.¹ A tiszavasvári múzeum alapítója, Gombás András tiszavasvári tanító áldozatkész gyűjtőmunkája nélkül nem is kezdhettünk volna hozzá e munkához. Kiemelkedően fontosak a területen végzett ásatások, melyeknek vezetői Gombás András mellett Csallány Dezső, Kalicz Nándor és Makkay János voltak.² Ugyanakkor az utóbbi években magam is ezen a területen tártam fel két újkőkori település részletét, így azok feldolgozásához szükségesnek látszott a gyűjtőmunka elvégzése.³ A többi mellett kiemelkedően fontos szempont volt, hogy a Felső-Tisza-vidék újkőkori történetének megrajzolásában kulcsszerepet játszanak a nyíri Mezőség leletei.⁴ A fent említett táji tagozódás az őskorban fokozottan érvényesült, s ennek megfelelően az egyes "mikro-régiók"

régészeti-történeti képe egymástól igen eltérő. Az egységes felső-Tisza-vidéki újkőkori történelem azonban csak ezek ismeretében rajzolható meg. Ehhez kíván adatokat szolgáltatni ez a munka is, mely így csupán kiindulása lehet egy nagyobb összefoglalásnak.

Munkám két részre osztható: az első a terület újkőkori története, a második a lelőhelyek katasztere.

Az illusztrációs anyag lelőhelyenként tartalmazza a régészeti leleteket.

A kataszter összeállításához a Jósa András Múzeum régészeti gyűjteménye mellett a tiszavasvári Vasvári Pál Múzeum anyagát és a Magyar Nemzeti Múzeum őskori gyűjteményét és adattárát néztem át. Ebben nyújtott segítségéért köszönettel tartozom a Régészeti Osztály munkatársainak, Szathmáry Ildikónak és Vörös Istvánnak, valamint a Régészeti Adattárban Wollák Katalinnak.

Köszönetet mondok a miskolci Herman Ottó Múzeum és a debreceni Déry Múzeum munkatársainak is anyaggyűjtésem során nyújtott segítségükért.

Az új ásatások leleteinek restaurálása és az illusztrációs anyag elkészítése Szinyéri Péterné, Varga Ágnes és Benke Zsolt restaurátorok munkájának volt köszönhető.

Az állatcsontanyag feldolgozását Vörös István végezte el, eredményeit itt adja közre.

Végül, de nem utolsó sorban munkámban nyújtott támogatásáért és e kötet lektorálásáért dr. Trogmayer Ottónak tartozom köszönettel.

A nyíri Mezőség Szabolcs-Szatmár megyének a Nyírségtől Ny-ra, a Hajdúhától É-ra lévő része (Borsy 1975, Balogh 1975). Déli fele a Hajdúháthoz tartozik, s átmenetet képez a Nyírség és a Hortobágy között.

Földtörténeti fejlődése során különösen fontos volt az újpleisztocén második felében az eolikus felszínformáló hatás. A pleisztocénvégi periglaciális éghajlaton löszös homok, homokos lösz ill. lösztakaró alakult ki (Borsy 1971). Az egész Felső-Tisza-vidékre jellemző, hogy folyói a holocén folyamán gyakran változtatták futásukat. Emiatt ezen a vidéken nagyon sok elhagyott medret látni.

Az élővizek nélkül maradt nyírségi felszín a holocén elején a beerdősödés miatt nem sokat változott. A talajviszonyok azonban ennek megfelelően alakultak - a löszös takarón ui. csernozjom, csernozjombarna erdőtalajok vagy rozsdabarna erdőtalajok alakultak ki (Borsy 1971).

A nyíri Mezőség peremén galériaerdők, láposerdők kísérték a Tiszát (Tiszadada, Tiszadob térsége) (Frisnyák 1979). Az általam vizsgált korszakban az un. Atlanti-tölgy fázisban (i.e. 5000 -) a hőmérséklet megmarad, a csapadék mennyisége pedig jelentősen megnő. A ritkás erdők záródnak, nagymértékben elterjed a tölgy, az alacsonyabb területeken a cser, szil, kőris, juhar.

A csapadék mennyiségének jelentős emelkedése nagymértékben megszabta a kor emberének települési szokásait, lehetőségeit (ld. topográfia).

A területen igen változatos vízrajzi képet feltételezhetünk: a Tisza egykori meanderei és a Király-ér kedvező feltételeket teremtett a letelepedéshez. Állóvizei közül legnevezetesebb a Tiszavasvári határában lévő Fehérszik.

A lelőhelyek elterjedési térképe alapján feltételezzük, hogy - más egyéb szempontok mellett⁵ - döntő módon befolyásolta az éghajlat és vele összefüggésben a terület településföldrajzi képe az újkőkori emberek letelepedését. A legkorábbi letelepült életmódra áttért népcsoportok esetében általában is feltételezhetjük ezt, azonban a Felső-Tisza-vidék rendkívül tarka természetföldrajzi képe sokkal nagyobb arányban befolyásolja ezt. Azért tartjuk fontosnak ezt hangsúlyozni, mert a Kárpát-medence legkorábbi újkőkori művelődéseinek meghatározásában a Felső-Tisza-vidék számtalan elképzelésben igen hangsúlyos szerepet kapott az utóbbi időben, azonban ennek geográfiai háttere mintha kevésbé jutott volna érvényre.^{5/a}

Északkelet-Magyarország területén - s ezen belül a Felső-Tisza-vidéken - a neolitikum kutatása viszonylag későn kezdődött (Kalicz-Makkay 1972, Trogmayer 1972) és a Kárpát-medence korabeli történetén belül a dél-alföldtől eltérő fejlődés vizsgálatára terjedt ki. Elsősorban olyan alapvető kérdések merültek fel, mint az Alföld déli és északi részének korai benépesülése, ennek egymáshoz viszonyított időrendi és etnikai problémái, ill. mindezek előzményeként a Kárpát-medence középső-kőkori (mezolitikus) fejlődése.

A kutatás során két, egymástól eltérő vélemény fogalmazódott meg, azonban egy ponton azonos volt a szakemberek álláspontja: az újkőkort megelőzően a helyi mezolitikus népességet mindkét nézet képviselői számításba vették. (A kutatások mai állása szerint azonban nem ismerünk olyan mezolitikus lelőhelyeket, melyekkel ezt bizonyítani lehetne). Az eltérés elsődlegesen a kronológiai problémák s ezzel összefüggésben a koraneolitikus fejlődés Kárpát-medencei kibontakozása körül kristályosodott ki.

Kalicz N. és Makkay J. a Körös kultúráról átvett, s időben azt követő északkelet-magyarországi neolitikus fejlődést tételezett fel, míg Trogmayer O. és J. Lichardus az északi Alföld neolitizálódását a Körös kultúrával szinkronban, az "újkőkori forradalom" eredményeit adaptálva képzelte el. (Kalicz 1970., Kalicz-Makkay 1972., Trogmayer, 1972., Lichardus 1972).

A legfontosabb kérdések megválaszolását vidékünkön nagyon sokáig szinte megbénította a leletek teljes hiánya, szemben a Dél-Alfölddel, ahol nagy múltra tekintett vissza

a kutatás.⁶ Éppen emiatt kerültek előtérbe azok a vizsgálódások, melyek a Körös-kultúrával parallel észak-alföldi fejlődés történeti képének felvázolását tűzték ki célul. A felmerülő problémák között mindenekelőtt a Körös-kultúra északi határának meghúzása ill. ennek értelmezése volt a legfontosabb.

Mind ezek alapján szinte szükségszerű volt a felső-Tisza-vidéki kutatások megkezdése és a leletanyag feldolgozása.

A meginduló anyaggyűjtés során Kalicz N. és Makkay J. foglalta össze az addigi eredményeket, s adataik alapján új fogalmat vezettek be (Kalicz-Makkay 1972). A Szatmár-csoport "megalkotásával" áthidalhatónak tűnt a felső-Tisza-vidéki hiátus megszüntetése mellett a területre később majd csak kizárólagosan jellemző - Alföldi Vonaldíszes Kerámia genetikai értelmezése is. A zömében szórványból származó leletanyagon belül két fázist különítettek el, s a második szakaszban az AVK felé mutató szálak erősödését vélték felfedezni (Kalicz-Makkay 1977). Döntő fordulatot hozott a Méhtelek-nádasi lelőhely feltárása 1973-ban (Kalicz-Makkay 1974, Kalicz-Makkay 1974/1, Kalicz-Makkay 1977/a), aminek feldolgozása során az ásatók a Körös-kultúra helyi variánsaként határozták meg a leletanyagot. Egyúttal a már bevezetett Szatmár-csoport korai szakaszát - a méhteleki leletek párhuzamba állításával - helyesebbnek tartották a Körös-kultúra névvel illetni. Az Erdélyből a Szamos mentén felhúzóódó népcsoportok elvándorlásának okát abban a törekvésben látták, hogy e lakosság közelebb kerüljön a Tokaj környéki obszidián lelőhelyekhez. A Szatmár-csoport második szakaszát már az AVK felé vezető út láncszemének tekintették, s a belőle kialakult "igazi" AVK népcsoportjainak tulajdonították a Körös-kultúra felszámolását is és az egész Al-

föld benépesítését.

A ménteleki leletanyag értelmezése körüli viták azonban - részben újabb feltárások, részben újabb elméleti fejtegetések következtében - az ásatás befejezése óta sem halványultak (Raczký 1979-80., V.Sz.Tyitov 1980., Makkay 1982., Raczký 1983., M.F.Potusnyak 1985., Raczký 1986. Bóna 1986/a), sőt a beregi Tiszaháton a 60-as években feltárt leletanyag közzététele új megvilágításba helyezte az addigi érveket (Korek 1983).

A kutatás jelenlegi állása szerint a ménteleki leletek értelmezése és a Felső-Tisza-vidék korai neolitikumának meghatározása aszerint osztja meg a véleményeket, hogy a Szamos és Tisza-háti leletegyüttesek részvételét az AVK kialakulásában elfogadja vagy tagadja az adott nézet.

Ehhez elsősorban a felső-Tisza-vidéki AVK leletegyütteseket kell meghatározni, ill. a Szamos menti lelőhelyeket kell összehasonlítani a korai AVK körébe sorolt leletanyaggal.⁷ A Korek J. által feltárt Vásárosnamény környéki lelőhelyek szórvány anyagait is közelítőleg el lehet helyezni egy képzeletbeli sorban (Korek 1983).

Ennek alapján megállapítható, hogy a legkorábbi fázist képviselő Méntelek-Nádas lelőhely⁸ után legalább két fázisra osztható a Szamos-hát jellegzetes festett kerámiás leletanyaga. A Szatmár-csoport megnevezést megtartva, Korek annak korai fázisába tartozónak véli Sonkádöt (s ezt a kerámia sajátosságai mellett radiocarbon adatok is alátámasztják - Korek 1983). A sonkádi telep fiatalabb szakaszával egyidős a kisvarsányi lelőhely és a zajtai telep. A második vagy fiatalabb szakaszt a szamosháti lelőhely anyaga képviseli (C_{14} adata 4186-30)⁹.

Korek J. elképzelése alapján a Szamos-háti neolitikum Méntelektől kezdődően egy zárt, autochton fejlődés ered-

ménye, amely Erdély felől erős impulzusokat kap, viszont a tőle nyugatra lévő nyírségi, rétközi területekkel semmiféle kulturális összefüggés nem mutatható ki. Ebből az is következik, hogy ebben az értelmezésben Méhtelek egy olyan fejlődési sor elején áll, amely később nem az AVK irányába mutat, hanem a Szamos-vidéki festett kerámiás népcsoportok irányába. Esetünkben tehát éppen nem összekapcsolja az Alföld két, egymástól eltérő újkőkori műveltségét, hanem elválasztja.

A lelőhelyek topográfiai értelmezésével hasonló következtetésekre jutott Bóna I. (Bóna 1986), s megállapításait azzal foglalta össze, hogy a "csoport (mármint a Szatmár-csoport) településterülete, legalábbis Magyarországon zárt és önálló. ... Fejlődése, élete utolsó szakaszában tűnik fel nyugati szomszédjaként - készen és kialakultan! - az Alföldi Vonaldíszes Kerámia."

A másik elképzelés szerint a méhteleki leletanyag, s azt követően a Szatmár-csoport szoros kapcsolatot mutat a kialakuló AVK-val, ennek megfelelően a Szatmár-csoport korai szakaszát a Körös-kultúra csoportjaként, a későit pedig az AVK korai szakaszaként értelmezik és nevezik (Raczky 1986). Ez utóbbi érveléshez a közeli múltban végzett közép-Tisza-vidéki ásatások adatait is felhasználta Raczky P. (Raczky 1983).

A világosabb történeti kép megrajzolásához szükségesnek látszik első megközelítésként az adatok összegyűjtése a Felső-Tisza-vidék más területeiről is, hiszen a Szatmár-beregi síkság régészeti emlékéanyaga az összehasonlításban csupán az egyik komponenst adhatja. Amennyiben feltételezzük a korai AVK itteni kialakulását, erre csak az ezt bizonyító leletanyag fogadható el érveként. A nyíri Mezőség lelőhelyeinek kataszterbe vételekor és a megye újkő-

kori emlékanyagának feltérképezésekor a legszembeütőbb éppen ezen leletek hiánya volt. Egyetlen olyan korai AVK-nak meghatározható lelőhelyet nem ismerünk, ami alátámasztotta volna ezt az elképzelést.¹⁰ Sőt! A Szatmár-beregi síkság és a nyíri Mezőség, a megye két, egymástól minden tekintetben különböző természetföldrajzi egysége a neolitikus benépesülés időszakában valószínűleg egymástól eltérő fejlődési utat járt be. A Szatmár-csoport korai és késői szakaszába tartozó lelőhelyek anyaga (egészen Szamosályaig) annyira különbözik az AVK leletegyüttesétől, hogy genetikai összefüggésük erős kétséget hagy maga után. Ezt így fogalmazta meg Makkay J: "...Ez a keleti ág (mármint a Körös-kultúráé) azonban nem játszhatta a döntő szerepet a Szatmár-II. (AVK) kialakításában, mivel később éppen Méhtelek körzetében, azaz a Felső-Tisza-vidéken tér el a Szamosvidéki festett kerámia a csoportok közül a legjobban az AVK általános anyagától. Ha az AVK ezen a területen alakult volna ki, akkor típusos AVK kerámiára kellene itt találnunk. A helyzet viszont nem ez." (Makkay 1982)

Nagyobb kitekintéssel azt is megállapíthatjuk, hogy az Alföldről általában igen kevés korai AVK lelőhelyet ismerünk (Trogmayer 1972., G. Szénászký 1981).

Az anyaggyűjtés során a nyíri Mezőség tágabb környezetében sem találtunk olyan lelőhelyet, amelyet az AVK legkorábbi fázisába sorolhatnánk.

Csupán néhány töredék tartozhat ebbe a körbe, ám ezek lelőköörülményei pontosabb információhoz nem juttatnak bennünket (Hortobágy-Faluvégghalom, DM. 64.4.-13., Hortobágy-Kandrahalom, DM. 1900. 1046., Bodrogkeresztúr MNM. Őskori gyűjteménye 52.18., Uppony-Mogyorósoldal, MNM. Őskori gyűjteménye 62.67.)¹¹

Mindezek alapján jogosan feltételezhetjük, hogy nemcsak a Szatmár-beregi síkságon körülhatárolt régészeti anyagtól való nagyfokú különbözőség miatt, hanem az Alföld nyírségi, nyíri mezőségi területeiről hiányzó korai AVK leletanyag miatt sem számolhatunk a szóbanforgó területtel, mint az AVK kialakulási helyével.

A kutatás jelenlegi helyzetében részben a Szatmár-csoport területi körülhatárolásával, részben a Hortobágy területről ismert AVK lelőhelyek hitelesítésével lehetne újabb adatokat felsorakoztatni a hiányzó láncszemek pótlására.¹² Legalább ennyire fontos lenne a két kultúr-kör elterjedési területének meghatározása után azok érintkezési pontjainak topográfiai vizsgálata.

KÖZÉPSŐ NEOLITIKUM

Kutatástörténet

A fentiekben már említett okok miatt az Északkelet-Alföld neolitikumának kutatását sokáig a középső neolitikumban fellépő vonaldíszes kerámia kultúrájának vizsgálata jelentette, hiszen a korai újkőkorból semmilyen régészeti anyag nem volt ismert a vidékről.

A vonaldíszes agyagművesség első összefoglalása Tompa Ferenc nevéhez fűződik (Tompa 1929), aki a bükki kultúra III. szakaszaként, bükki-tiszai átmenetként értelmezte azt a leletkört, amelyet a későbbi kutatások alapján tiszadobi csoport néven foglalt össze a régészeti szakirodalom.

Korek J. az orosi lelőhely feltárása kapcsán (Korek 1951), majd a vonaldíszes kerámia elterjedési területét vizsgálva (Korek 1960) még nem tartotta önálló csoportnak a vonaldíszes kerámia körén belül.

A Tiszavasvári-Berecki halom leletmentése után írt cikkében Csalog J. (Csalog 1955) az "Alföld északi felében több helyen is megtalálható" anyagot a bükki műveltség egy helyi csoportjának vélte, melynek népessége a "Bükk vidékről rajzott le az Alföldre, emlékanyagának zöme az új lakóterületen is készült, de ez a helyi csoport fenntartotta továbbra is a kapcsolatot a bükki törzsterülettel." Tipológiai alapon a tiszavasvári leletek kapcsán ezt a leletgyűttest térben a tiszai és a bükki közé helyezte, időben pedig mindkettővel párhuzamosította.

A bükki kultúra elterjedését vizsgáló munkájában Korek J. és Patay P. a területről származó leleteket a régibb vonaldíszes műveltséghez vagy a bükki kultúrához tartozónak

határozta meg (Korek-Patay 1958).

A tiszadobi csoport első körülhatárolása a hazai szakirodalomban Kalicz N. és Makkay J. érdeme (Kalicz N. - Makkay J. 1966). A további kutatások is jórészt az ő nevükhöz fűződnek, s az Alföldi Vonaldíszes Kerámiáról írt monográfiájuk az addig összegyűjtött lelőhelyek teljes katasztere mellett a kutatás akkori állásának első szintézise. (Kalicz-Makkay 1977)

A csoport elkülönítésével majdnem párhuzamosan kezdődtek azok a kronológiai viták, melyekre már utaltunk, s amelyek az AVK időrendi helyzetével és eredetkérdésével függnek össze (Lichardus 1964., Lichardus 1972), s mind a mai napig tartanak (Trogmayer 1980., Raczky 1983).

TOPOGRÁFIA

A bevezetőben leírt földrajzi környezet a nyíri Mezőségen is meghatározó módon szabta meg a telepek elhelyezkedését, kiterjedését, az emberi élet feltételeit.

Általánosságban tudjuk, hogy milyen éghajlati és megközelítőleg milyen vízrajzi viszonyok között élt a középső neolitikum embere, azonban konkrét következtetéseket csak az egyes telepeken megfigyelt jelenségekből vonhatunk le. A lelőhelyek rendkívül nagy száma és a leletek bősége nem minden esetben ad megfelelő értékű információt, ugyanis ezek közül a hitelesen feltárt nagyon kevés (itt csak a Tiszadob-szigeti, Tiszalök-hajnalosi és a Tiszavasvári-köztemetői telep-részletekre alapozhatjuk ismereteinket).¹³ Az összes előkerült lelet alapján megállapíthatjuk, hogy telepeik a Tisza egykori meanderei mellett, annak nem túl magas partjain, a vízjárta helyekhez közel eső részekben helyezkednek el, ill. az egykori vízjárások,

így a Király-ér partján. A nyíri Mezőség keleti szélén, a kevésbé jó talajadottságú területeken szinte alig találunk lelőhelyet (Tiszaeszlár, Tiszanagyfalu határában). A löszös talajoktól az egyre inkább homokos területek felé észrevehetően csökken számuk. A térszínből jól kiemelkedő, ám homokos, szélfúttá dombokon soha nem települt meg az újkőkori ember.¹⁴

A nyíri Mezőség egésze igen alkalmasnak látszik talajadottságai és vízrajzi viszonyai miatt is a letelepedésre. A lelőhelyeket térképre vetítve szembevetendő a telepek sajátos szóródása. A közel 60 lelőhely két határozott vonalra fűzhető fel az egész nyíri Mezőség területén. Egyik a Tiszavasvári-Tiszalök vonalában meghúzható észak-déli irányú tengely, a másik a Tiszavasvári-Tiszadob között megrajzolható képzeletbeli vonal mentén van - mindkettő a Tiszáig nyúlik (a tiszai átkelőkhöz vezet).

Így területünkön a természetföldrajzi adottságok definitív szerepe mellett - a telepek helyének megválasztásában - a tiszai átkelő helyét is fontos szempontnak kell tartanunk. A korszak településtörténeti képe e két tényező együttes hatására alakulhatott ki.

A későbbi korokban az itt kimutatható kereskedelmi utak régészeti leletek mellett történeti adatokkal is bizonyíthatóak.¹⁵ Mindezek alapján állíthatjuk, hogy a középkorban ismert úthálózat - adataink szerint - az újkőkori lelőhelyek elterjedéséből rekonstruálható "nyomvonalon" alakult ki (s ennek a középső újkőkorban két lényeges momentum határozta meg elhelyezkedését).

Az általam vizsgált három telepből kettő éppen igen frekvenciált helyen - a tiszai átkelőnél ill. annak közelében található.

ÉLETMÓD

Telepek

A középső újkőkor, szűkebb értelemben a tiszadobi csoport körébe sorolható feltárt telepek száma az ÉK-Alföldön elenyészően kevés.

Ebből következően az életmódra vonatkozó ismereteink is rendkívül szegényesek. A feltárásokon általában a telepek töredék részét sikerül megismerni. Ez tovább korlátozza lehetőségeinket a következtetések levonásában. Hosszú időn keresztül az is eldöntetlen kérdés volt, hogy az újkőkori telepeken milyen objektumokat lehet egyáltalán lakóháznak tekinteni (Trogmayer 1965), s ez tulajdonképpen a mai napig sem dőlt el végérvényesen.

Korek J. a Kisköre-Gát lelőhelyén végzett ásatás kapcsán foglalta össze a problémát (Korek 1977), s végső következtetéseiben arra a megállapításra jutott, hogy "... az eddigi kutatások alapján az Alföld neolitikumában ez a szabálytalan gödörlakás valamennyi csoportnál megtalálható, így a szatmári csoportba tartozó Sonkádön is él a késő neolitikumig, amikor a szegletes alaprajzú házaknál előtérbe kerül az agyag fokozott felhasználása."

Az eddigi megfigyelések alapján valóban nehéz eldönteni, hogy mit lehet lakóháznak minősíteni, ui. a feltárások legnagyobb részében szabálytalan alakú "gödörlakások" kerültek elő, amiknek tetőszerkezetére, a befedés módjára szinte alig sikerült értékelhető információt nyerni. (T. Dobosi, 1976) A tartócszlopok hiánya és ezen objektumok szabálytalan volta ill. a padló hiánya ma sem győzi meg egyértelműen a szakembereket ezek lakóház voltáról.

A Kisköre-Gáton feltárt 1. számú objektumot ugyancsak a szabálytalan alakú tűzhelyes "lakógödörök" sorába számítja

az ásató. Cölöplyukat itt sem figyeltek meg.

Szintén Korek J. tárt fel az Alföldi Vonaldíszes Kerámia körébe sorolható földbe mélyített lakóházat Uppony-Malomgáton (Korek 1970), azonban erről bővebb információval nem rendelkezünk.

Az Abádszalók-Berei révnél kiásott lakóház ugyancsak ebbe a kategóriába tartozik, azonban ennek még az időrendi besorolása sem tisztázott (Csalog Zs. 1965., Korek 1977, Kalicz-Makkay 1977).

A tiszadobi csoporthoz tartozó, szintén földbe mélyített kunyhót elsőként Tompa F. tárt fel Megyaszó határában (Tompa 1940., Korek-Patay 1958), majd Oros határában, az un. Oros-II. lelőhelyen Korek J. végzett nagyobb szabású leletmentést. Ennek során összesen 17 gödröt tárt fel, melyből egy lekerekített sarkú, négyszögletes, 470 x 220 cm-es objektum bizonyult háznak. Két végében egy-egy cölöplyuk, a délnyugati végében padlószint alá mélyedő gödör volt, amely nagyméretű hombár darabjait tartalmazta (Korek 1951).

Bodrogkeresztúr-Téglagyárból tudunk még gödörház részletéről és tűzhelyről (Kalicz-Makkay, 1977, 65.), valamint Tiszavasvári-Keresztfalon két házról (Kalicz-Makkay, 1977. 67.), ez utóbbi helyen sem sikerült teljes egészében feltárni az alapokat, az egyik mérhető nagysága 270 x 170 cm volt.

A nyíri Mezőségen Tiszadada-Kálvinháza és Tiszalök-Kisfás lelőhelyeken folyt korábban telep ásatás, azonban itt sem történt meg a hiteles dokumentálás, ezért csak arra vonatkozó adataink vannak, hogy az említett helyeken "tűzhelyes lakógödröket" tárt fel Gombás. (JAM Adattár) Tiszavasvári-Józsefháza, Téglás lelőhelyen Draveczy B. bontott ki rövid leletmentés keretében két tűzhelyes la-

kőgödöröt (Kat. 43).

Az általam vizsgált három lelőhely közül Tiszavasvári-Köztemető területén eredetileg jelentősebb település lehetett, erre utal, hogy a bejelentés idejére már nagyrészt elpusztított lelőhely területéről nagy mennyiségű patics került elő. A hitelesítés során már csak két gödör feltárására volt mód. Tiszadob-Sziget újkőkori rétegét a későbbi beásások tetemesen megbolygatták, az előkerült cseréptapasztásos tűzhelyek utalnak arra, hogy lakóépületek is lehettek a feltárt területen.

Tiszalök-Hajnaloson egy ház és két hozzá tartozó gödör megfigyelésére volt lehetőségem.

A régészeti anyag feldolgozásával párhuzamosan az állatcsont anyag vizsgálata is megtörtént, s az megerősíti a régészeti adatokból kirajzolódó képet. Így a településekre vonatkozó megfigyeléseinket az alábbiakban összegezhetem. Az ismertetettek közül a leghosszabb életű telep a Tiszalök-Hajnalosi lehetett, amit több adat igazol.

A ház szerkezetére vonatkozó megfigyelésekből arra következtettünk, hogy viszonylag hosszú időn keresztül, kétféle "építési" megoldással használták lakói. Az első kétosztatú ház volt. Déli fele szolgált lakásul, középen egy - az alapban természetes "földhátként" meghagyott - osztófal választotta el ezt a "hátsó" tároló résztől.

A lakóház hasonló kettős megoldását és osztófalát figyelték meg Battonya-Gödrösök lelőhelyen is (Goldman 1984). A ház északi felében lévő tároló-rész sarkában egy lemezyedő gödör valószínűleg gabona tárolására szolgált. A ház meglehetősen nagy alapterületű: két legnagyobb tengelye mentén mért nagysága 8 x 7,2 m.

Később megújították: egyterű lakássá alakították át, amit a tároló gödör fölött közvetlenül megépített belső tűz-

hely és a ház déli oldala mellett megújított vékony tapasztásréteg igazol.

Az egész építmény tetőszerkezete két cölöplyukra támaszkodott és a ház északi oldala felé lejtett.

A házat viszonylag hosszú használat után hagyták el. A ház elpusztulására, leégésére semmilyen nyom nem utalt. A ház betöltésében talált kerámia anyag ugyancsak megerősíti az itt elmondottakat.

Az állatcsont anyag vizsgálata a ház szerkezetéből levont következtetésektől függetlenül szintén hosszabb megtelepedést, egy helyben lakást feltételez (ld. Vörös István: Újkőkori állatcsontleletek a nyíri Mezőségről).

A házhoz tartozó két gödör közül az egyik (1. számú) nagyméretű, az AVK telepeken "megszokott" hulladékgödör volt, belőle is bőséges kerámia és állatcsont anyag került napvilágra.

A 4. számú gödör^{15/a} (Kat. 22) funkciójára vonatkozó adatunk nincs. Méretei és technikai kivitelezése alapján azonban élelemtárolóként foghatjuk fel.¹⁶

A másik átkelőhely közvetlen közelében helyezkedett el a Tiszadob-szigeti telep, ahol eddig 16 tiszadobi korú gödör és két kemence került elő. (Kat. 12.) Különös figyelmet kell fordítanunk az utóbbi objektumokra, ui. középső újkőkori telepeken eddig alig figyeltek meg hasonlót.

Boldogkőváralja-Tekeres patak lelőhelyen Kemenczei T. és K. Végh K. a bükki kultúra telepén tárt fel egy nagyméretű külső kemencét (Kemenczei - K. Végh 1964. 237., Kemenczei-K. Végh 1969., Kalicz-Makkay 1977. 68.) ill. Kisvarsány-hidéri lelőhelyen földbe mélyített kemencéről tudunk (Korek 1983) a Szatmár-csoport telepén.

A tiszadobi kemence kerek, 80-90 cm átmérőjű, tapasztásából kb. 2 cm vastag réteg erősen át volt égve. Tapasztásban nagymennyiségű kerámiatöredék biztosította az

egyenletes hőt. Ezekre kemény, meszes réteg rakódott rá, erősen ráégyve. Alatta egy kb. 1 cm vastagságú, cserepekkel kirakott másik kemence sütőlapja volt. Ennek átmérője 65-80 cm. Ez utóbbinak a mai felszíntől mért mélysége 240 cm. A két egymás feletti sütőfelület minden kétséget kizáróan az újkőkori tiszadobi csoport telepéhez tartozott.

A körülötte megfigyelt jelenségekből biztosra lehet venni, hogy a kemence szintjén a település egyéb objektumai is megvoltak (erre a szelvény teljes hosszában előkerülő rendkívül nagy mennyiségű kerámiából és állatcsontból lehet következtetni), de amint azt már említettük - a többszörös bolygatás miatt a telep szerkezetére vonatkozó megfigyeléseket nem lehetett tenni.

A gödrökkel és későbbi beásásokkal erősen szabdalt felületen így csak azt lehet igazolni, hogy a lelőhelyen a tiszadobi csoporthoz köthető járószinten a rá jellemző kerámiával kitapasztott, két egymás feletti, megújított kemencét bontott ki az ásató.

A legkevesebb információt a Tiszavasvári-Köztemetőben feltárt erősen rongált településről nyerhettünk. Az épen maradt egyetlen gödör (3. számú) hiteles leletanyaga és a köztemető területén összegyűjtött kerámia- és patics-törmelék alapján ill. a telep kiterjedésére vonatkozó megfigyelésekből arra gondolunk, hogy a két előző telepnél kisebb ez a lelőhely.

A településtől távolabb, mintegy 30-50 méterre, mindenféle megfigyelhető objektum nélkül előkerült egy nagyméretű hombáredény.¹⁸ Különös jelentőséget ad ennek, hogy a gödörből kikerült kerámia anyagban viszonylag kevés nagyméretű tárolóedény töredékét találtuk meg.

A három telep-részlet vizsgálata alapján tehát megállá-

píthatjuk, hogy a Tiszalök-hajnalosi és Tiszadob-szigeti - feltehetően topográfiai helyzetük miatt is - a jelentősebbek közé tartozhatott, míg a Tiszavasvári - Köztemetőben feltárt telep a kisebb, talán átmeneti szállásokhoz.^{18/a} A nyíri Mezőségen - a kevés adat ellenére - több olyan "centrumot" tételezek fel, ahol a telepek sűrűbben találhatóak (természetesen a topográfiai részben már elemzett két fő elterjedési vonalon belül).

Tiszavasvári határában a Fejérszik környéke ill. a Keresztfal körüli terület, Tiszalökön a Hajnalos-Ciberés-Vajasdombok ill. a Meszesdűlő-Középső dűlő környéki terület.

Ezek között nyilvánvalóan nem mindegyik lehetett egyforma kiterjedésű és "eltartó képességű", azonban a gazdálkodási szokások, az életmód milyenségére és a telepek ennek megfelelő tagolódására csak hiteles ásatási megfigyelésekből lehet következtetni. (G. Szénászy 1983.)

Kerámia

A leletanyag csekély százalékától eltekintve - ezek a csont- és kőeszközök - az újkőkori telepek maradandó emlékei az agyagból készült tárgyak, edények.

A tiszadobi csoport emlékanyagán belül az alapformákat illetően néhány típusra lehet osztani a telepeken előkerült töredékeket. Ezen típusokon belül azonban a formákat és a díszítési módokat illetően rendkívül változatos kerámia anyagot tudunk bemutatni.

Alapvetően két típust kell elkülönítenünk - a házi- és a díszkerámiát. Az előbbire szinte kivétel nélkül jellemző a pelyvás soványítás (néhány lelőhelyen ez különösen feltűnő, pl. Tiszalök-Kisfás), azonban a vékonyfalú, díszí-

tett kerámia egy része is ilyen anyagú. Ugyanakkor néhol megfigyelhető a szemcsés soványítás - így Tiszalök-Középső dűlő, Tiszavasvári-Dézsmapart, Tiszavasvári-Kisbodzás és Tiszavasvári-Utaséri dűlő. Ennek jelenleg semmilyen magyarázatát nem tudom adni.

Tárolóedények

Ebbe a kategóriába több edény-fajtát soroltam, így a nagyobb méretű hombárokat és a kisebb űrtartalmú fazekakat. Általános jellemzőjük, hogy rendszerint igen szolid a díszítésük, az esetek legnagyobb részében plasztikus, rá-tett díszekből áll.

1. Egy-egy telep feltárása esetén a nagyméretű hombáredények előkerült töredékeiből a raktározott gabona mennyiségére, közvetett módon a gazdálkodási módra is lehet következtetni, azonban ehhez lehetőség szerint teljes feltárás szükséges. Általános formának tekinthető a Tiszadobon előkerült példány (IX. tábla 2); a Tiszalök-Hajnaloson, az 1. házban talált közel 60 cm magas, plasztikus bordadíszes és vonaldíszes darab a ritkábbak közé tartozik. A nyíri Mezőségről is inkább az előzőhöz hasonlókat ismerünk (Tiszavasvári-Keresztfal, III. alfa gödör, Kallicz-Makkay 1977. 41. tábla 5.)¹⁹

Tiszavasvári-Köztemető területén tártunk fel egy óriási méretű hombáredényt minden megfigyelhető objektum nélkül, azonban valószínűleg eredeti helyén (JAM 86.30.21.) Az ily módon elhelyezett külső tárolóedényre a környékről más adatunk nincs. Tiszadob-Szigeten a 136/b jelű gödörből kerültek elő olyan töredékek, melyek szintén nagyobb méretű edény darabjai, rajtuk kizárólagosan erre a lelő-

helyre jellemző díszítéssel: kerek, borsónyi nagyságú beszürkálással. A töredékek nagyon erősen kopottak, töredezettettek, ugyanakkor annyira kisméretűek, hogy az eredeti edényt nem lehet rekonstruálni.

2. A tárolóedények másik nagy csoportját a fazekak alkotják. Ezek igen sokféle változatban fordulnak elő.

Leggyakoribb a perem alatt lyuksoros, enyhén szélesedő vagy behúzott peremű (hordóalakú) forma. Ilyenek kerültek elő Tiszadada-Éneklő dűlő (IV. tábla 3-4), Tiszadob-Borzik (X. tábla 1-2), Tiszadob-Sziget lelőhelyeken (XVI. tábla 3-4).

A telepek kerámia - készletében ez az edényfajta a leggyakoribb.

Az egyszerű, díszítetlen formák mellett szép számmal kerültek elő különböző plasztikus ill. bütökdíszes darabok. Lapos bütökökfogós fazék volt Tiszalök-Kisfás (LXII. tábla 5.) és Tiszavasvári-Köztemető lelőhelyeken (LXVI. tábla 1., 4). Viszonylag gyakori az ún. belsőfüles fazék is (Tiszalök-Hajnalos, Tiszadob-Ókenéz, Tiszadob-Sziget, Tiszavasvári-Köztemető (LXV. tábla 1.), ám ennek a formának a Szatmár-csoport kerámiaművességében sokkal nagyobb hagyománya van (ld. pl. Kisvarsány-Hidéri lelőhely).

Egy rendkívül furcsa megoldású fazekat figyeltem meg Tiszalök-Hajnaloson (XXXVIII. tábla 2.) - ezen kívül-belül lapos bütökökfűl volt, emellett azonban kiöntő csöve is volt a perem alatt. Egy lapos bütökökfogós fazekat az alján szűrőedénynek képezték ki (XXXVIII. tábla 3.).

Tálak

A tárolóedények, ezen belül is a fazekak mellett a leggya-

koribb edény-típus a nyíri Mezőség telepein a tál. Formáját tekintve lehet fordított csonkakúp alakú (Tiszadada-Éneklő dűlő, II. tábla 1-4), kettőskónikus (Tiszadada I. tábla 2), behúzott peremű (Tiszalök-Kisfás LIV. tábla 1-6.) és virágcserep alakú (Tiszalök-Kisfás LVI. tábla 3. 6.). Általában megfigyelhető, hogy a közepes vagy annál valamivel vastagabb falú, virágcserep alakú tálak díszítetlenek (Tiszadob-Rejehalom XXVI. tábla, Tiszalök-Kisfás LVI. tábla 1-7), míg a szürke, vékonyabb falú, jól iszapolt anyagú fordított csonkakúp alakúak karcolt vonaldíszesek. (Tiszalök-Hajnalos XXX. tábla, Tiszadada-Éneklő dűlő II. tábla). Ez utóbbiak rendszerint kisebb méretűek. Különleges típusa a tálaknak az un. lapos tál, mely a nyíri Mezőség lelőhelyein is több példányban került elő. A korábban területileg és időrendileg is szűkebb határok közé helyezett edényformáról mostanára kiderült, hogy a neolitikumon belül "univerzális" típusnak tartható, hiszen a legkorábbi Szatmár-csoport lelőhelyeitől kezdve a lengyeli kultúráig szinte mindenütt előfordul (Kórek 1983, Kalicz 1985).

A nyíri Mezőség lelőhelyei között találunk Tiszalök-Hajnaloson (XLI. tábla), Tiszadada-Éneklő dűlőben, Tiszadob-szigeten (XIII. tábla 1-2), Tiszavasvári-Kisasszonydűlőben (LXXII. tábla 3.) és Tiszavasvári-Köztemetőben.

Peremük rendszerint újjbenyomkodással tagolt, egy esetben pereme alatt lyuksoros példány került elő. (XII. tábla 1.), a Tiszavasvári-Kisasszonydűlői tálnak rövid, profilált talpkiképzése van.

Karéjos peremű edények

Az AVK korai, Hortobágy-Faluvéghalom leletkörrel jelzett

szakaszában a legelterjedtebb ez a forma, amely a tiszadobi csoportban is elég gyakran fordul elő. A tálakon belül viszont a legritkább típus. Legnagyobb hányada díszített, esetenként mezőkre osztott a felülete. A nyíri Mezőségen Tiszalök-Ciberés (IX. tábla 3.), Tiszavasvári-Köztemető (LXIX. tábla 6.), Tiszadada-Kálvinháza és Tiszadob-Sziget 136/b. gödörben találtunk, ez utóbbi helyen egy perem alatt lyuksoros fazék pereme volt karéjos kiképzésű. Tiszavasvári-Paptelekhátról ugyancsak ismert ez a forma. (Kalicz-Makkay 1977. 181. tábla 10.)

Legkorábbi megjelenése a Rétközberencs-paromdombi csőtálpas tál (Kalicz-Makkay 1977. 9. tábla 3.), s az AVK késői szakaszára eltűnik a leletegyüttesekből.

Korsók

1. Legjellemzőbb formája a hengeres nyakú, gömbös hasú, karcolt vonaldíszes vagy díszítetlen korsó. Hengeres nyakuk mérete a néhány centiméterestől (Tiszalök-Kisfás LVII. tábla 1-3.) a 10-12 centiméteres változatig egyaránt előfordul, néha ezen a karcolt dísz mellett kis bütykdísz is van. (Tiszalök-Hajnalos 1. gödör XLIV. tábla 1.)

2. Enyhén tölcéséres nyakú változatban is előfordul (Tiszavasvári-Köztemető LXII. tábla 3.). Belülről kinyomott bütyök díszíti a Tiszalök-hajnalosi és a Tiszadob-szigeti (89. gödör, XX. tábla 2.) példányt.

Egyetlen esetben a perem vonalában, vízszintesen, belül elhelyezett "szalagfület" figyeltem meg (Tiszadob-sziget 110/c. gödör).

Csuprok

A gyakori edénytípusok közé tartozik, mérete és díszítése pedig igen nagy változatosságot mutat.

Nagyon kevés a díszítetlen (Tiszadob-Sziget XXII. tábla 1.). A legnagyobb hányada az egész felületén karcolt vonaldíszes, ezek között előfordul a felület mezőkre osztása (Tiszadada-Kálvinháza XXIII. tábla 1.), a perem alatt és a talp felett körbefutó vonaldísz közötti függőleges tűzdelés (Tiszalök-Tiszaeszlár között, XXVII. tábla 3.), a vonaldísz mellett alkalmazott kis bütyökdíszítés (Tiszalök-Hajnalos XXIX. tábla 3.).

Általános formának tekinthető a Tiszalök-Kisfáson több példányban előkerült típus (LI. tábla) ill. ugyancsak erről a lelőhelyről a perem alatt sekély vonaldísszel tagolt forma (LII. tábla). Kis szalagfüles töredéket találunk Tiszavasvári-Köztemetőben (LXVII. tábla 1.).

Csőtálpas edények

A tiszadobi csoport kerámiaművességére jellemző edényforma, amely a legváltozatosabb méretben és díszítéssel ebben a korszakban jelenik meg az Északkelet-Alföldön. Előfordul díszítetlen, karcolt díszes, festett és a kétféle díszítést egyaránt alkalmazó változatban.

A csőtálp rendszerint hosszú, 8-10 cm-es, azonban néhány rövidebb csőtálpas változatot is találtam.

A nyíri Mezőségen Tiszadadáról (I. tábla 1.), Tiszadada-Éneklő dűlőből (IV. tábla 2.), Tiszadob-Szigetről (XIX. tábla 4.), Tiszalök-Kisfásról (LIII. tábla 1-8.), Tiszalök-Hajnalosról (XXVIII. tábla, XLVI. tábla 5.), Tiszavasvári-Józsefháza, Homokosról (LXI. tábla 3.), és Tiszavas-

vári-Köztemetőből (LXII. tábla 6., LXVIII. tábla 2., LXIX tábla 4.) került elő csótalpas tál.

Miniatűr edények

Különleges típusa az AVK emlékanyagának, rendszerint csuprok vagy poharak kicsinyített mása.

A nyíri Mezőségről csak Tiszalök-Hajnalos lelőhelyen került elő, itt azonban meglepően sok. Díszítetlen és karcolt ill. festett változata egyaránt előfordult. Egy a pereme alatt átlukasztott volt. Rendeltetése kérdéses, jelenlegi ismereteink mellett nem eldönthető, hogy díszkerámiának vagy gyerekjátéknak tarthatjuk-e. (Tiszalök-Hajnalos 1. ház XXIX. tábla 1., 2, XXXI. tábla XXXII. tábla 2-4., Tiszalök-Hajnalos 1. gödör XLVI. tábla 1-2., XLVII. tábla 5.)

Szögletesedő edények

Több edényformánál megfigyelhető a szögletesedő kiképzés, így a kisebb méretű csuprok pereménél, ahol az ívelt oldal fokozatosan megy át a kerek talpba (Tiszalök-Kisfás LI. tábla 5., 7., 10.). Ezek díszítetlenek, vagy a perem alatt egy sekélyen bemélyített vonaldísz fut körbe, néha a vállvonalon kis kerek bütyök ül.

A gyakoribb forma a rövid hengeres nyakú és a hasvonalán szögletesedő csupor, melynek ezt a profilját gyakran négy bütyökkel hangsúlyozzák. Rendszerint karcolt vonaldíszesek, az egész felületet betöltő mintával, néha a bütyök körül koncentrikus kördísszel. (Tiszadob-Sziget 115. gödör XXII. tábla 4., Tiszalök-Ciberés XXVII. tábla 4., Tiszalök-Hajnalos XLVIII. tábla 4., Tiszavasvári-Köztemető

LXIV. tábla 4.).

Szűrőedények

Ritkábban előforduló forma, s megoldása több típushoz köthető.

A leggyakrabban kiöntőcső végén kiképzett szűrőt találunk. (Tiszalök-Hajnalos XLIX. tábla 1.) (Ilyet ismerünk Tiszavasvári-Keresztfal és Paptelekhát lelőhelyen is (Kalicz-Makkay 1977. 70. tábla 7., 74. tábla 5., 179. tábla 5., 41., 61.).

Az edények - legtöbbször tálak - oldalán és alján kialakított szűrőket találtunk Tiszalök-Hajnaloson (XXXIII. tábla 3., XXXVIII. tábla 3.), Tiszavasvári-Köztemetőben (LXII. tábla 5.), Tiszavasvári-Utaséri dűlőben (LXXII. tábla 4.) és Tiszadob-Szigeten.

Kiöntőcsöves edények

Az előző típussal szorosan összefüggő forma, leggyakrabban - mint azt már említettük - a kiöntőcsöves edényeken szűrő is van.

Szűrő nélküli példányokat találtunk Tiszalök-Hajnaloson (XXXVII. tábla 1., 3., XLIX. tábla 2-3.) ill. Tiszavasvári-Lyukashalom és Mézesmáj lelőhelyeken.

Fedők

A tiszadobi csoport emlékanyagában eddig a publikálók nem figyeltek fel a fedők meglétére. A nyíri Mezőségről néhány lelőhelyről olyan töredéket találtam, melyek csak fedőként értelmezhető darabok, így Tiszavasvári-Berecki

halom (LX. tábla 4.), Tiszalök-Hajnalos, Tiszadob-Ókenéz és Tiszalök-Kisfásról. Ezek kúpalakú, díszítetlen, közepes falvastagságú darabok.^{19/a}

Különleges edények

1. Tiszalök-Hajnaloson egy lapos, szögletes, alacsony peremés edényt találtunk, mely egy helyen át volt lyukasztva (XXXIX. tábla 1.). A nyíri Mezőségről, de a tiszadobi csoport tágabb környezetéből sem ismerünk ehhez hasonló edénykét.

2. Tiszadob-Poklosról került elő egy szintén különleges darab. Párhuzamát több lelőhelyről ismerjük. (IX. tábla 1., XII. tábla), (Jósa, 1899.)

A JAM régészeti gyűjteményében talált töredékek alapján először Makkay J. foglalkozott ezzel az edénytípussal (Makkay 1963.), majd Tiszavasvári-Keresztfalon hiteles körülmények között is találtak ilyen edényhez tartozó töredékeket. Ezek után az edény kronológiai helyzete tisztázódott, azonban a rendeltetésére most sem tudunk egyértelmű meghatározást adni. A szakemberek többsége szűrőedénynek tartja, néhányan azonban az edény profán használati jellegét elutasítják.

A telepeken előforduló néhány darab valóban azt sugallja, hogy nem a mindennapi életben használt edény volt ez a különleges felépítésű tál.

A kerámia díszítési módja

Karcolt díszítés

A tiszadobi csoport legjellemzőbb díszítési módja. Által-

lában a közepesnél vékonyabb falú edényeket - típustól függetlenül - díszítik.

Jellemző a perem és a talp vonalában egy vagy többsoros vízszintes vonaldísz közötti függőleges karcolás az edény felületén (XXVII. tábla 3.).

Az egész edény-felület mezőkre osztása, s ezen belül ismétlődő karcolt motívum (XXIII. tábla 1., XLVII. tábla 5.), a több párhuzamos vonalból álló hullámvonalas vagy zeg-zug minta (XLIV. tábla).

A karcolt vonaldísz mellett feltűnő tűzdelte minta (VIII. tábla), az un. piskóta-alakú karcolt dísz (I. tábla 1.).

Ritkábban előforduló minta az edény felületét betöltő koncentrikus kör-minta (XXXII. tábla 2.), az un. nyíl-hegy-minta (XL. tábla), a Tiszaörs-Hajnos 1. ház anyagában talált nagyméretű fazék, melynek párhuzamos karcolt vonalkötegei között két sorban beszúrkált díszítés van (XXIX. tábla 5.).

Szintén előforduló díszítési mód az edény külső-belső felületének karcolása. (XLIII. tábla 1-2.)

Egy esetben figyeltem meg a perem belső oldalának díszítését. (LXXII. tábla 1.)

Plasztikus díszek

Nagyobb méretű tárolóedények és fazekak díszítési módja. Általában újjbenyomkodással tagolt egy vagy kétsoros borda fut az edény nyakán (IX. tábla 2.) ill. ritkábban bütyökdísz van a vállvonalán vagy az edény hasán. (X. tábla 5., XXXIV. tábla 3.)

A plasztikus díszek közé sorolhatjuk azokat a - talán inkább praktikus célokat szolgáló - bütöfkfogókat, melyek a fazekak jellemzői. (XXXVIII. tábla 3.)

A rövid, vízszintes, ujjbenyomkodással tagolt bütök ugyancsak az edény használatával összefüggő megoldás. (XLII. tábla 3.) Nagyon ritkán előforduló díszítési mód az edény oldalán függőleges sorba rendezett bütök. (XXXVII. tábla 2., L. tábla 1.)

A perem alatt áttört, ún. lyuksoros díszítés és az edényfelület csipettdíszítése igen jellemző a tiszadobi csoport emlékanyagára.

Bevonat, festés, inkrusztáció

A tiszadobi csoport díszítési módjai között általában kisebb jelentőséget tulajdonítanak a festett kerámiának, azonban a nyíri Mezőség leletkataszterének összeállítása kapcsán kiderült, hogy rendkívül széles skálán mozog a festéssel díszített kerámia.

Ez egyúttal azt a problémát is felveti, hogy a tiszadobi csoport festett kerámiája milyen kapcsolatokra mutat (nem beszélve arról a kérdésről, hogy az AVK-n belül a festéssel díszített kerámiát készítő csoportok helyzetét hogyan ítéldhetjük meg?)^{20/a}

Kulcsfontosságúnak tűnhet ebből a szempontból az ún. sátoraljaújhelyi-típusú kerámia vizsgálata, ugyanis az itt előkerült leletanyagban a tiszadobi csoportra jellemző karcolt díszes cserepek is voltak. (Visegrádi 1907) Ugyanakkor a bemutatott festett kerámia erős hasonlóságot mutat a területünkön előkerült, kivétel nélkül tiszadobi környezetben talált festett cserepekkel. Ily módon talán feltételezhetjük, hogy a tiszadobi csoport lelőhelyein

megismert, az említett festési móddal díszített kerámia nem importként, hanem a tiszadobi csoport sajátjaként értelmezhető leletanyag. (Rendszerint barna alapon sávos fekete, ill. vékony vonalas fekete festésről van szó.) (Kalicz-Makkay 1977.) Az említett fekete sávos festés mellett az alábbi típusú festéssel találkoztunk még a nyíri Mezőség leletanyagában: vörös monochrom festés (néha az edény mindkét oldalán), sávos vörös festés, fekete, fehér és vörös inkusztáció.

Ékalakban sávos fekete festésű tálka töredéke került elő Tiszadada-Kálvinházán (VIII. tábla 6.), szögletesedő mintát kirajzoló sávos fekete festésű töredékek, kis csupor és csőtálpas edényke darabjai voltak a Tiszalök-hajnalosi 1. gödörben. (XLVI. tábla 1., 2., 4.) Ugyanebben a gödörben az esztár-csoport import töredékeit is megtaláltuk. (XLV. tábla) A Tiszalök-hajnalosi 1. ház leletei között egy létra-mintás festett, kettőskónikus csupor volt. (XXXII. tábla 6.) Gyöngysor-mintájú fekete festés díszítette a Tiszalök-Kisfáson talált tálkát. (LVIII. tábla 1.)

Fekete inkusztációval díszített töredékek kerültek elő Tiszadob-Szigeten, Tiszavasvári-Nyíregyházi út II. dűlőben. Fehér inkusztált edények ismertek Tiszadada-Éneklő dűlőből, Tiszavasvári-Berecki halomból, Tiszadada-Kálvinházáról és Tiszadob-Szigetről.²⁰ (Ez a díszítési mód Tiszavasvári-Paptelekháton is előfordult, Kalicz-Makkay 1977. 68. tábla 14.).

Egyetlen vörös inkusztációjú töredék is előkerült Tiszadob-Borzikon.

Nem kevés a festéssel és karcolással egyaránt díszített töredékek száma. Ilyen csőtálpas tál töredéke került elő Tiszalök-Hajnaloson és Tiszalök-Kisfáson. (Hasonló dara-

bok ismertek Tiszavasvári-Keresztfalról, Kalicz-Makkay
1977. 41. tábla 7.).

Rendkívülinek számít az a csőtalpas táltöredék, amely
égetés utáni, fekete sávos festésű.

EGYÉB AGYAGTÁRGYAK

Agyagkarikák

A Jósa András Múzeum gyűjteményében talált különleges régészeti leletek feldolgozásakor Makkay J. (1963.) foglalkozott először ezekkel a tárgyakkal, s ő még szarvasmarha szarvának vagy vadkanagyar utánzatának tartotta. A későbbi ásatások során egyre több ilyen 1-1,5 cm átmérőjű, többnyire kerek átmetszetű agyagkarika került elő. Ez a tény inspirálta a korábbi álláspont revideálását.

Korek J. foglalta össze a Felső-Tisza-vidék neolitikumáról írott tanulmányában (Korek 1983.) az addig ismert példányokat. Funkciójukra egyelőre nincs egyértelmű magyarázat.

Furta-Csátó (Máthé 1978.) és Dévaványa-Atyaszegről (Korek 1983.) a Körös-kultúra leletanyagából ismerünk ilyen töredékeket.

A Felső-Tisza vidéken Sonkádrol szintén ismertek.²¹

Az általunk tárgyalt területen Tiszadob-Ókenéz, Tiszalök-Hajnalos és Tiszavasvári-Köztemető lelőhelyeken került elő. Anélkül, hogy használatukra és rendeltetésükre magyarázatot adnánk, mindenképpen megállapíthatjuk, hogy időbeli elterjedésük sokkal tágabb a korábban feltételezettnél.

Eszközök

A lelőhelyek mintegy felén, természetesen eltérő számban, minőségben és kivitelben található kőből - kovából és obszidiánból - ill. csontból készített eszköz, esetenként megmunkálatlan nyersanyag. (Itt főleg obszidián magköre

gondolunk.)

Ezen lelőhelyeken is igen ritka, hogy épen maradt eszköz került elő, sokkal gyakrabban csak a töredékeket találtuk meg. Viszonylag több kőbalta maradt épen, ilyen került elő Tiszadob-Hosszú erdő, Tiszadob-Ókenéz, Tiszaeszlár-Újtelep, Tiszalök-Belsőlökös, Tiszalök-Hajnalos, Tiszavasvári-Bányai tanya, Tiszavasvári-Berecki halom lelőhelyeken. Általában trapéz ill. kaptafa alakúak, a tiszaezlári példány átfúrt volt.

Őrlőkő illetve töredéke került elő Tiszaeszlár - Templom mellől és Tiszavasvári-Kisasszonydűlőből.

Az előkerült pattinték döntő többsége obszidián ill. kova-penge töredéke. Épen maradt obszidián pengét találtunk Tiszadob-Borzikon, Tiszalök-Hajnaloson, Tiszavasvári-Józsefháza, Homokoson, Tiszavasvári-Köztemetőben.

Penge-hasítás nyomával találtunk obszidián magkövet Tiszadob-Borzikon, Tiszalök-Hajnaloson, Tiszanagyfaluban, Tiszavasvári-Bányai tanyán, Tiszavasvári-Köztemetőben. Tiszanagyfaluból és Tiszavasváriból hálónéhezék, Tiszavasvári-Józsefházáról kővéső, Tiszavasvári-Fehértói útról (I. dűlő) fenékö töredéke van beletárolva.

A nyíri Mezőségről ismert újkőkori lelőhelyek számához viszonyítva rendkívül kevésnek tűnik a beletárolt eszközök száma. (Figyelembe kell vennünk, hogy a Jósza András Múzeum régészeti gyűjteményében rendkívül sok lelőhely nélkül beletárolt kőeszköz van!) A hitelesen feltárt telepek közül is csak a Tiszalök-hajnalosi lelőhelyen került elő viszonylag nagyobb számban kő- és csonteszköz. (A területre vonatkozó csonteszközök feldolgozását ld. Vörös István idézett munkájában.)

HITVILÁG, TEMETKEZÉS

A rendelkezésünkre álló adatok alapján korántsem állíthatjuk, hogy az újkőkori ember hitvilágát meggyőzően le lehet írni. A nyíri Mezőség területéről előkerült leletekből csupán arra vállalkozhatunk, hogy ezeket felsorakoztatva biztos láncszemeit adjuk a kutatásnak. A területen egyetlen olyan objektum sem került elő, amely összefüggésbe hozható a "kultikus élettel". (M. Eliade 1987.) Az értékelhető leletanyag részben idol-töredékekből, részben agyagból formált "oltár-lábakból" áll. Talán kultikus rendeltetésűnek tarthatjuk a Tiszadob-poklosi edényt is. (Kat. 13.) IX. tábla 1. XII. tábla)

IDOLOK

Tiszadada-Kálvinháza (Kat. 5.)

Az idol (LXXVIII. táblb) Gombás A. leletmentéséből került a gyűjteménybe 1965-fen. (Rég.Füz. I. 19. 1966. 18.) A szakirodalom többször foglalkozott vele (Höckmann 1966., Kalicz 1970/a., Idole, Kalicz-Makkay 1977., Bóna, 1986/a.), ennek ellenére kronológiai besorolása máig bizonytalan. A lapos, egész testén karcolt díszű szobrocska szeme és szája kagyló-berakással hangsúlyozott. Formai jegyei alapján az Alföldi Vonaldíszes Kerámia "klasszikus" megformálású idoljai közé tartozik - eltekintve speciális szem- és száj-jelölésétől.

A telepen előkerült kerámia-anyag alapján ugyancsak a tiszadobi csoport emlékanyagához sorolható.

Tiszalök-Hajnalos (Kat. 22.)

Az 1. ház betöltéséből egy idol-fej (töredék) került elő. (leírását ld. Kat. 22.), (LXXX. tábla 1.) Legközelebbi párhuzama az Ebes-Homokbányából ismert darab (Kalicz-Makkay 1977. 15. tábla 4 a-c.), a megye területéről hasonló fejformájú idolt ismerünk Balsa-Fecskepartról (uo. 84. tábla 5.)

Legkorábbi előfordulása Tiszabездé-Servápa (kora-Szatmár csoport) (Kalicz-Makkay 1977.), ami a típus kronológiai helyzetét jelzi.

Éppen a Szatmár-csoport és a kialakuló AVK közötti genetikai összefüggés egyik bizonyítékának tartja ezt a láncszemet ma is a kutatók egy része. (Raczky 1988.) Az AVK-ban elterjedő forma a tiszadobi-csoport mellett bükki környezetben is feltűnik. (Edelény-Borsód, Kalicz-Makkay 1977., 107. tábla 1.) Az Észak-kelet Alföld középső neolitikus plasztikájában általánosnak tekinthetjük ezt a fej megformálást.

A tiszalök-hajnalosi telep másik "idol"-töredéke az 1. gödörből került elő. (LXXIX. tábla)

A két oldalon kétféle díszítéssel bekarcolt lapos agyaglap nemcsak a nyíri Mezősége, hanem a Kárpát-medencében is példa nélküli.

A kultikus élet tárgyi emlékéanyagához való tartozása ugyan nem bizonyítható, de valószínűnek tartjuk, hogy a házban(?) vagy a szertartás helyén felfüggesztve különleges szerepe lehetett.

A temető területéről szórványként került elő egy karcolt díszű, töredékes lapos idol. (LXXXI. tábla) A törés mentén rekonstruálható formából ítélve eredetileg ez is háromszög alakú fejfel készült, hasonló módon a Balsa-fecskepartihoz. (Kalicz-Makkay 1977. 186. tábla 20.) A többi ismert idolhoz viszonyítva méreteivel tűnik ki a tiszavasvári példány, az "átlagosnál" nagyobb lehetett.

A 3. gödör betöltéséből előkerült kis töredékről (LXXX. tábla 2.) kezdetleges kidolgozása alapján feltételezzük, hogy nem befejezett (vagy rontott?) plasztikai alkotásról van szó. A nyíri Mezőségen előkerült idolk közül az egyetlen, amelyen festés nyoma egyáltalán nem található. A karcolt díszítés kezdetleges kivitelezése és a fej ill. a törzs megformálása azt sugallja, hogy nem fejezték be.

Az idolk mellett néhány olyan agyag-láb is előkerült a telepeken, amelyeket - annak ellenére, hogy más, erre utaló darabok nem voltak velük együtt - oltár-láb darabjaiként értelmezhetünk.

Ilyen töredéket ismerünk Tiszadada-Kálvinházáról (VII. tábla 2.), Tiszadob-Sziget, 110/c. gödörből és Tiszavasvári-Józsefháza, Téglásról.

Újkőkori lelőhelyeken tett megfigyelések alapján a hasonló példányokat szintén a kultikus - vallási élethez tartozó lelet-összefüggésben értelmezi a kutatás.

TEMETKEZÉS

A nyíri Mezőség területéről addig összesen 23 újkőkori temetkezést ismerünk (ebbe a tiszadadai sírt (Kat. 1.) nem számítjuk bele a katalógusban részletezett okok miatt. (Kalicz-Makkay 1977. 76-77.) Ez önmagában is reprezen-

tálja azt az állítást, hogy általános következtetéseket csak nagyon óvatosan lehet ilyen sír-szám mellett levonni. Annyi bizonyos, hogy a telepektől határozottan elkülönülő temetőket nem ismerünk a Felső-Tisza vidék középső újkőkorában, bár sír-csoportokat írtak le az ásatók Tiszavasvári Paptelekhátról. (Kalicz-Makkay 1977.) A temetési mód általában kötött: K-Ny tájolással, baloldalon, zsugorított helyzetben, rendszerint melléklet nélkül temették el a halottakat.

Tiszadada-Kálvinházáról 3 melléklet nélküli sírt ismerünk (Kat. 5.), a 3. és 4. számú sírban vörös festéknyomot figyeltek meg a végtagokon. (Kalicz-Makkay 1977., 76.) Tiszavasvári-Bereczki halomról két, edénymellékletes sírt ismertet Csalog J. (Csalog 1955.) (Kat. 32.) Tiszavasvári-Keresztfalon 4., Tiszavasvári-Paptelekháton 13 sírt tártak fel. (Kalicz-Makkay 1977., 77. o.)

Tiszalök-Hajnaloson az 1. házban került elő egy váz (Kat. 22.), baloldalára fektetve, erősen zsugorított helyzetben. A halott arca előtt egy edény összetört darabjai voltak, azonban a ház betöltéséből előkerülő rendkívül nagy mennyiségű kerámia, valamint a sír pozíciója (60 cm mélyen, kevert betöltésből került elő) nem tették lehetővé, hogy egyértelmű megfigyeléseket tegyünk.

Az újkőkori vázak gödörben vagy házban való előkerülése nem szokatlan jelenség, s ebben az esetben is a már elhagyott házba történt a "temetés". A különleges edénymellékletet nem tudjuk bizonyosan meghatározni, ezért csak feltételezhetjük, hogy törött edény sírba helyezéséről van szó. A nyíri Mezőségen ez a jelenség ismeretlen, párhuzam nélkül áll.

Kronológia

A tiszadobi csoport időrendi helyzetének megítélése már elkülönítése után viták keresztjében állt, összefüggésben az AVK és annak csoportjai kronológiai besorolásával. (Kalcicz-Makkay 1966., Lichardus 1972., Trogmayer 1972) Ez a helyzet az utóbbi időben lényegesen nem változott, azonban néhány újabb ásatás és az utóbbi években fennülő kutatások sok újabb kérdésre hívták fel a figyelmet (Sz. Máthé 1978., Trogmayer 1980., G. Szénásky 1983., Goldman, 1983.)

Ezek a kérdések két probléma körül sűrűsödtek:

1. A tiszadobi csoport genetikája
2. A tiszadobi és a bükki népesség egymáshoz való viszonya

A jelenleg rendelkezésünkre álló hiteles leletanyag mennyiségét és minőségét tekintve nagyon nehéz válaszolni, s talán ez az egyik oka, hogy egymástól eltérő értelmezések születtek.

Az első részletes összefoglalások J. Lichardus munkái (Lichardus 1964., 1972., 1974.), aki mindenre kiterjedő vizsgálat alá vette a vonaldíszes kerámia-művesség csoportjait. Ezek a munkák minden rész-kérdésre kitértek, a tiszadobi-csoporttal kapcsolatos probléma-felvetések a mai napig érvényesek.

Az Alföldi Vonaldíszes Kerámia kultúrája kialakulásával kapcsolatos megállapításai szerint ez a fejlődés a korai neolitikumban, a Körös-kultúrával párhuzamosan zajlott le. A szlovákiai leletanyag elemzése kapcsán felállított fejlődési sorban a középső neolitikus Gömör-vonaldíszes kerámiával párhuzamosan fejlődne ki a tiszadobi-csoport. (amely Lichardus terminológiája szerint az ún. "preklaszikus" Bükk kíséretében lép fel) Bizonyítási eljárásának éppen ez az egyik fontos tétele, ui. ebben az esetben a

tiszadobi csoport részvétele a bükki kultúra kialakításában lehetetlenné válik. Lichardus szerint ezt a területi elkülönülés is igazolja, ui. a bükki népesség a hegy- és karsztvidékre lokalizálható, míg "a tiszadobi csoport az Alföldön keletkezett." Mindez tágabb időrendi összehasonlításban a szerző szerint Vinca-B szintnek felel meg. A fejtegetésében leírtakban mindenképpen helytálló a két műveltség közötti területi eltérés. A nyíri Mezőség leleteinek kataszterébe vételekor egyetlen, tisztán a bükki műveltséghez sorolható lelőhelyet sem találtunk. Területünkől kelet-északkeletre találhatók azok a lelőhelyek, melyek oda tartoznak. (Nyíregyháza, Oros, Paszab, stb.)²² Azzal a megállapítással, hogy a tiszadobi csoport az Alföldön keletkezett, nem értek maradéktalanul egyet, mert - mint a korai neolitikumnál láttuk -, "szinte a semmiből", minden előzmény nélkül jelenik meg a tiszadobi csoport a nyíri Mezőségen. (ami pedig törzsterületnek számít) Ily módon annyi bizonyos, hogy a feltételezett részbeni Tiszadob-Bükk egyidejűség az Észak-Kelet Alföldön is igaz, de a tiszadobi csoport genetikája ma még nem írható le egyértelműen.

Ellenkező véleményt fogalmazott meg Kalicz N. és Makkay J. Szerintük a tiszadobi-bükki műveltségnek összefüggése, genetikai összetartozása igazolható a leletek alapján, mégpedig abban az összefüggésben, hogy a tiszadobi csoport átmenet az egységes AVK és a majdani bükki csoport között. (Kalicz-Makkay 1977.) A szerzők szerint az AVK csoportokra bomlása éppen a tiszadobi csoporttal kezdődik, ám kései szakasza a korai bükki népességgel időrendileg párhuzamosítható. (Az Alföldi Vonaldiszes Kerámia korpuszában feltüntetett lelőhelyek meghatározása is ebben az értelemben történt.) Makkay J. legújabb munkájában

(Makkay 1982.) már határozottan elválik a két csoport és a "késői AVK és a tiszadobi csoport" horizontot időben követi a bükki kultúra három szakasza. (A késői AVK-t pedig időben annak klasszikus és korai szakasza előzi meg.) Hasonló felfogást tükröz a dél-kelet alföldi, közelebből a szeghalmi járás leletanyagának feldolgozásában Ecsedy I. (Ecsedy 1979.), azonban a részletes anyagközlésben bemutatott típus-táblák (Békés megye régészeti topográfiaja, a szeghalmi járás IV/1. 6-9. tábla) kerámia-anyaga korai AVK-hoz való tartozása nem elég meggyőző.²³ (V.ö. Békés-Délő 3. gödör leletanyaga, Goldman 1983.)

Az AVK-n belüli kronológiai kérdések megoldásához értékes adatokat szolgáltatott a Berettyószentmárton-Morotván feltárt telep-részlet (Sz. Máthé 1978.), itt ugyanis az AVK klasszikus anyagának tartott leletek és az esztári csoport leletei egymás melletti gödörből kerültek elő.²⁴

A vonaldíszes kerámia relatív időrendjéhez igen fontos támpontot szolgáltatott a Tiszasziget-agyagbányában feltárt I. számú gödör (Trogmayer 1980.), ahol a Vinca kultúra A-fázisához tartozó leletanyag mellett a tiszadobi-csoport import töredékei kerültek elő.

Ez a két utóbbi lelőhely - több más mellett - arra is felhívja a figyelmet, hogy a vonaldíszes kerámia kutatásának megoldatlan kérdései közé tartozik a csoportokra bomlás okának magyarázata és időrendi helyzete. (Makkay 1982.) Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a vonaldíszes kerámia kultúrájának kutatásában igen sok, egyelőre megoldatlan problémával állunk szemben. A kultúra eredetének, időrendi helyzetének, belső tagolásának kérdéseire az utóbbi évek kutatásai fontos támpontokat szolgáltatnak, ám éppen annyi új szempontot is felvetettek. A jelenleg rendelkezésünkre álló leletanyag alapján a korai

és klasszikus AVK szakaszok elkülönítése, majd a csoportok létrejötte és egymáshoz való viszonyuk nem egyértelműen meghatározható. (Makkay 1984., G. Szénászy 1981.) A nyíri Mezőség leleteinek vizsgálata arról is meggyőzhet bennünket, hogy a kerámia-anyag tipológiai besorolása, s az ennek alapján megállapított időrendi eltérések nem minden esetben felelnek meg tényleges kronológiai helyzetüknek. (piskóta alakú bekarcolt díszítés, lapos tálak, stb.) Az itt bemutatott leletanyag alapján egyértelműen megállapítható, hogy a nyíri Mezőség területén az újkőkorkorban, legkorábban a középső neolitikumban, a tiszadobi csoport megjelenésével számolhatunk. E csoport népessége viszonylag nagy számban lakta a területet, időrendi egybevetések alapján a vinca A-B₁ korszakban. Vele párhuzamosan a tőle északra ill. északkeletre elhelyezkedő bükki kultúra korai fázisaival és a dél-délkeletre található esztári csoporttal kell számolnunk. Sokkal bizonytalanabb a Szatmár-Bereg vidék ugyanezen korszakának etnikai képe, ui. a Szamos-vidéki festett kerámiás népesség pontos időrendi helyzetének megállapítása a középső neolitikumon belül bizonytalan. A nyíri Mezőség - Nyírség - Szatmár-beregi síkság közötti érintkezési területekről nem áll rendelkezésünkre olyan leletanyag, ami ezt a relatív kronológiai kérdést megnyugtatóan megoldaná. (Így pillanatnyilag csak az egyes régiók határterületeire eső, de minden "keveredés" nélkül jelentkező lelőhelyeket ismerjük.) Az ebből leszűrhető következtetések alapján pedig megállapítható, hogy az Alföldi Vonaldíszes Kerámia kultúrája nem ezen a vidéken alakult ki.

A nyíri Mezőség újkőkori történetét áttekintve azt az alábbiakban foglalhatom össze:

A Kárpát-medence korabeli éghajlati viszonyainak megfele-

lően a telepek topográfiai helyzete döntő módon függött a településföldrajzi tényezőktől. A telepek térképre vetítése után azt is megállapíthatom, hogy ezek között az egyik fontos tényező a Tisza átkelő-helyeihez vezető utak nyomvonala volt. A régészeti leletek áttekintéséből egyértelműen kiderült, hogy az itt bemutatott területen a korai neolitikumból nem került elő leletanyag; az Alföldi Vonaldíszes Kerámia kultúrájának eredetét vizsgálva ez azt jelenti, hogy a tiszadobi csoport törzsterületének számító nyíri Mezőségeen, tágabb értelemben az észak-kelet Alföldön nem mutatható ki a kultúra kialakulása. A régészeti leletekből leszűrhető következtetések alapján az állapítható meg, hogy ezen a vidéken az újkőkorban legkorábban - és legnagyobb számban - a középső neolitikus tiszadobi csoport embere jelenik meg. A kultúra genetikája - a korban ezt megelőző és feltételezett AVK leletek hiányában - ma még nem írható le. Ezzel összefüggésben az AVK belső kronológiai kérdései is sok megoldatlan problémát jelentenek. Ezek tisztázásához a Felső-Tisza-vidék egymástól nagyban különböző földrajzi régióiból hitelesen feltárt lelőhelyekre lenne szükségünk; legalább ennyire fontos fontos ezeknek a régióknak az érintkezési területeit vizsgálnunk, ugyanis kronológiai viták eldöntésére ez jelentené a legmegbízhatóbb forrásanyagot. A középső újkőkori leletanyag homogén jellege a nyíri Mezőségeen ennek vizsgálatára önmagában alkalmatlan.

A késő-neolitikum történetét - ugyancsak a leletek teljes hiánya miatt - egyelőre nem vázolhatjuk fel, s itt a tágabb környezet sem szolgál támpontul.²⁵

Jegyzetek

1. Az a tény, hogy ezeknek csak töredék része került be a szakirodalomba, fontos leletek közöletlensége miatt a korai történeti kép kialakítását is befolyásolhatta.
2. A tiszavasvári határban végzett nagylélegzetű földmunkák következtében került sor a Paptelekhát és Kereszt-fal feltárására, melyek azóta is a legnagyobb felületen feltárt telepei a területnek.

A Nyugati Főcsatorna kiépítésével párhuzamosan tárták fel a Tiszadada-Kálvinháza (Kat. 5.) és Tiszavasvári-Berecki halom lelőhelyeket (Kat. 32.)

3. Tiszavasvári-Köztemető (Kat. 46.) és Tiszalök-Hajnalos (Kat. 22.) lelőhelyeken folyt leletmentés.

4. Ennek részletes kifejtését az értékelő részben kísérem meg.

5. Ld. később a feltételezett kereskedelmi utakra vonatkozó részben.

- 5/a. Ennek ellenére nem állíthatjuk, hogy a természet-földrajzi-ökológiai szempontok teljesen háttérbe szorultak volna. Ezen törekvések legpregnansabb megjele-
nése éppen területünket is érintő geográfiai szempon-
tok újraértékelése.s(I.Dobosi, 1983.) A korai neoliti-
kum idején a - pleisztocén végi ill. koraholocén eleji
időszakban - rekonstruált Tisza-meder ebben az elkép-
zelésben kézenfekvő megoldást adna a Körös-kultúra
északi határvonala megrajzolásának. Az Ős-Tisza meder
és ezen határ majdnem teljes egybeesését komoly érv-
ként kellene elfogadni az említett határ megrajzolásá-
ban. A legfrissebb földrajzi kutatások azonban az Ős-

Tisza meder áthelyeződését mai helyére sokkal korábbi időszakra teszik. (Borsy, 1987., 1988.) Ennek értelmében a "felső-pleniglaciális időszak (i.e. 29000-13300) elején a Nyírséget É-ről és K-ről övező területek süllyedni kezdtek. Mivel a Bodrogtközben és a beregi síkságon a süllyedés erősebb volt, mint a szatmári részekben, a Tisza az Ér-völgyet elhagyta és északnyugatnak fordult, majd a Bodrogtköz felé vette útját. (A Szamos néhány ezer évig még az Ér völgyében folyt le, azt csak mintegy 16000-14000 évvel ezelőtt hagyta el, és a beregi síkságon csatlakozott a Tiszához)". Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a nyíri Mezőségen az általunk vizsgált korszakban - a középső neolitikumban - a mostanihoz közelítő - természetesen szabályozás előtti - medrében folyt keresztül a Tisza. A lelőhelyek topográfiai elhelyezkedése ezt nagyban igazolja. ld. később.)

6. Banner János, majd őt követően B. Kutzián Ida, Trogmayer Ottó kutatásai jóval korábban, sokkal "előrehaladottabb" állapotban vizsgálták a dél-alföldi Körös-kultúrát.
7. A kutatás hosszú időn keresztül szinte teljesen figyelmen kívül hagyta azt a tényt, hogy a Szatmár-csoport lelőhelyei mellé nem tudja felsorakoztatni a korai AVK lelethorizontot.
8. A mélyteleki lelőhelyet Korek J. is a Körös-kultúrához sorolja.
9. A dolgozatban nem foglalkozom a kultúrák időrendjének meghatározásával, mivel a kronológiai viták jelenlegi helyzete alapján ez nem tűnik megoldhatónak.
10. A korai AVK-nak meghatározott leletek szórványból vagy felszíni gyűjtésből származó töredékek (ld. Deme-

- cser-Borzsova puszta JAM 55.2.1.), ill. a tiszadobi csoporthoz tartozó darabok. (ld. Tiszadada, Kalicz-Makkay 1977. 404. lelőhely)
- 11. A debreceni Déri Múzeumba 1985-ben Újtikos-Köztemető lelőhelyről sírásás közben talált, Szatmár-csoport korú cserepeket vittek be. A leletek előkerülése, topográfiai helyzete nagyban befolyásolhatja az alföldi korai-neolitikumról alkotott elképzelésünket. A leletekre vonatkozó információkért Hajdu Zsigmondnak mondok köszönetet.
- 12. Kalicz N. és Makkay J. (1977.) lelőhely térképe alapján meggondolandó ténynek tartom, hogy az általuk meghatározott Szatmár-csoport korú és korai AVK lelőhelyek a Tisza két, egymással szemközti karóján (a Tisza felső folyása mentén és a Szamos vidékén ill. a Bodrog torkolatától délre eső folyószakasz mentén), valamint a Hortobágy peremén helyezkednek el.
- 13. A területen feltárt két nagyobb telep Tiszavasvári-Keresztfal - és Paptelekhát feldolgozása már megtörtént. (Kalicz-Makkay 1977.)
- 14. Ennek alapján a nyíri Mezőség és a Nyírség területén viszonylag könnyű az újkőkori lelőhelyek topográfiai azonosítása.
- 15. A római kori kereskedelmi utak szintén ezen a vonalon mutathatók ki. Pontos meghatározásukat legutóbb Istvánovits Eszter: Északkelet-Magyarország területének római kori története c. kandidátusi értekezésében végezte el. Adatai felhasználásáért köszönetet mondok. Ugyancsak ezt az útvonalat használták a középkor folyamán is. Anonymus: Gesta Hungarorum-ában a "ládi révre" vonatkozó utalást találunk. (Anonymus, 20. - "in portu Ladeo"), amely a tiszalöki átkelőhely

szemközti parton lévő településére vonatkozik. Az adatra Németh Péter hívta fel figyelmemet, amiért köszönetet mondok neki.

A Szabolcs-Szatmár megyei Levéltárban őrzött XVIII. századi un. Sexty-féle térkép az átkelőhelyek között felsorolja a lökit is. Szintén rév-helynek jelöli Kerekes Imre: A Szabolcs-Szatmár megyei közutak története c. munkája. Nyíregyháza, 1982. 9. ábra.

15/a A 2. és 3. számú gödör újkori.

16. Németh Péter szíves szóbeli közléséből tudom, hogy Árpád-kori telepeken hasonló méretű és módon kiégett gödröt füstölt hal tárolására használták. Hozzá kell tennünk, hogy a tiszalöki gödörből semmilyen állatcsont nem került elő.

17. A késő neolitikus aszódi telepen figyelt meg kemence alapot Kalicz N.

18. Hasonló körülmények között megfigyelt középső neolitikus hombáredénnyről számolt be Sz. Máthé Márta Hencida-Szakona lelőhelyről. Rég.Füz. I. 38., 1985. 13. o.

18/a Szintén az előzőekhez sorolható a tiszavasvári-paptelekháti telep.

19. Érdemes megemlíteni, hogy az ilyen nagyméretű tárolóedények a Szatmár-csoport kerámia készletéből teljesen hiányoznak.

19/a Hasonló jelenség volt megfigyelhető a római kori kerámiánál is, ld. pl. Párducz Mihály: A szarmatakor emlékei Magyarországon III. CLX. tábla 26.

A leletek vizsgálata után ezt a problémát H. Vaday Andrea korrigálta: Vaday Andrea - Vörös István: Szarmata település Kunszentmártonban SzMMÉ 1979-80. 117-139. o. II. tábla 15.

20. A fehér inkrusztációval díszített kerámia esetében azonban az esetleges szinter lerakódást sem lehet figyelmen kívül hagyni.

20/a Az AVK csoportjainak feldolgozása kapcsán számtalan esetben azzal a problémával került szembe a kutatás, hogy a különböző, egymással kapcsolatokat sejtető csoportokat egymással összefüggő fogalmakkal jelöl-
te, azonban ennek magyarázata elmaradt. Így az esztár - és Szamos-vidéki csoport az AVK-n belül a festett kerámiás népeesség különleges, a többitől eltérő egysége lett; a sátoraljaújhelyi-típusú kerámia szintén külön besorolást kapott. A díszítésbeli eltérések nagyon egyszerűen eldönthetőek, azonban véleményem szerint ennél többről van szó.

A korai neolitikum tárgyalásánál kiemeltem azt a tényt - amit a kutatás az utóbbi időben hangsúlyoz - hogy a genetikai összefüggések a területi elkülönülés mellett a gyökereiben már itt jelentkező festés miatt sem egyértelműek. A középső neolitikum csoportjainak ugyanilyen jellegű vizsgálata azt az eredményt mutatja, hogy az AVK-n belül a festett kerámiás komponensekkel legalább olyannyira kell számolnunk, mint a karcolt díszes, klasszikusnak számító emlékéanyaggal. Ennek az összefüggésnek a megvilágítására jelen dolgozatomban nem vállalkozhatom, hiszen ehhez a teljes vonaldíszes anyag - ilyen szempontú vizsgálata lenne szükséges.

21. A szlovák kutatás Barca-III-ban, az AVK korai szakaszával párhuzamosítható leletegyüttesben szintén talált ilyeneket.

22. Csak megemlítjük, hogy egészen más aspektusból, de már Csalog J. felvetette a bükki és a tiszadobi mű-

veltségek területi elválását. (Csalog, 1930. 35.)

23. A Szeghalom környéki lelőhelyek térképre vetítésén feltűnő az AVK korai ("a szakálhádi csoport megjelenését megelőző") szakaszba sorolható telepek nagy száma.
24. Ez egyben arra is felhívja a figyelmet, hogy a tipológiai alapon megkülönböztetett és más-más időszakba sorolt leletanyag kronológiai besorolása nem lehet eléggé biztonságos.
25. A Felső-Tisza-vidék késői neolitikumából igen kevés adat áll rendelkezésünkre, a nyíri Mezőség területéről pedig egyáltalán nem rendelkezünk az e korszakba sorolható leletanyaggal. Ez utóbbi területre ez nem magyarázható a kutatás hiányosságával, azonban a Felső-Tisza-vidékre valószínűleg igen. A pillanatnyilag ismert késő-neolitikus emléanyag alapján tágabb környezetünkben sem írható le ennek a korszaknak régészeti-történeti képe, fejlődése.

I r o d a l o m

- Balogh, 1975. Balogh István: A Szabolcs-szatmári falvak, parasztházak
Szabolcs-Szatmár megyei földrajzi olvasó-
könyv, Nyíregyháza, 1975. 105-117.
- Borsy, 1971. Borsy Zoltán: Szabolcs-Szatmár megye ter-
mészeti földrajza
Szabolcs-Szatmári Szemle, 1971. VI/3. 1-12.
- Borsy, 1975. Borsy Zoltán: A nyíri Mezőség
Szabolcs-Szatmár megyei földrajzi olvasó-
könyv
Nyíregyháza, 1975. 32-35.
- Borsy, 1987. Borsy Zoltán: Az Alföld hordalékkúpjainak
fejlődéstörténete
Acta Akadémiae Pedagogicae Nyíregyházien-
sis Tomus 11/H
Földrajz
Nyíregyháza, 1987. 5-42.
- Borsy, 1988. Borsy Zoltán: Evolution of the Alluvial
fans of the Great Hungarian Plain.
John Wiley and Sons
Chichester - New York - Brisbane, 1988.
- Bóna, 1986. Bóna István: A neolitikum kezdetei Szat-
márban
 Régészeti Tanulmányok Kelet-Magyarországról
Folklór és Etnográfia 24.
Debrecen, 1986. 61-69.
- Bóna, 1986/a Bóna István: Szabolcs-Szatmár megye régé-
szeti emlékei I.
Szabolcs-Szatmár megye műemlékei I.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986.

- Csalog, 1930. Csalog József: Földrajzi tényezők hatása Magyarországon neolitikus kultúráinak kialakulására és elterjedésére
AÉ. 1930. 28-53.
- Csalog, 1955. Csalog József: A tiszai műveltség viszonya a szomszédos újkőkori műveltségekhez
FA. VII. 1955. 23-44.
- Csalog Zs. Csalog Zsolt: Régészeti munkálatok az 1965. abádszalóki Berében
Múzeumi Levelek 7-8. 1965. 20-22.
- T. Dobosi, T. Dobosi Viola: Prehistoric settlement at 1976. Demjén-Hegyeskőbérc
FA XXVII. 1976. 9-40.
- T. Dobosi, T. Dobosi Viola: Ásatás Tarpa-Márki tanyán 1983. Comm. Arch. Hung. 1983. 5-17.
- Ecsedy, 1979. Ecsedy István: Újkőkori falvak Szeghalom környékén
in: Szeghalom
Történelmi, néprajzi és földrajzi tanulmányok
Szeghalom, 1979. 61-100.
- M. Eliade, Mircea Eliade: A szent és a profán 1987. Budapest, 1987.
- Erdész, 1982. Erdész Sándor: A nyíri Mezőség népi építészete
Néprajzi tanulmányok Dankó Imre tiszteletére
Szerk.: Balassa-Ujváry
Hajdu-Bihar megyei Közl. 39.
Debrecen, 1982. 109-132.
- Frisnyák, Frisnyák Sándor: A társadalom természetátalakító tevékenysége Szabolcs-Szatmár me- 1979.

- gyében
Szabolcs-Szatmár megyei földrajzi olvasó-
könyv II.
Nyíregyháza, 1979. 49-62.
- Goldman, 1983. Goldman György: Az alföldi vonaldíszes ke-
rámia fiatal szakaszának leletei Békés me-
gyében
AÉ 110. 1983/1. 24-35.
- Goldman, 1984. Goldman György: Battonya-Gödrösök
Eine neolitische Siedlung in Südost-Ungarn
Békéscsaba, 1984.
- Höckmann,
1966. Olaf Höckmann: Idolplastik der Theiss und
Bükk-kultur
Jahrbuch RGZM 13. 1966. 1-29.
- Idole / Prahistorische Keramiken aus Ungarn
Veröff aus ddm Naturhist. Museum Neue Folge
7. Wien, 1972.
- Jósa, 1899. Jósa András: Szabolcsvármegyei Múzeum ős-
és középkori tárgyainak ismertetése
Nyíregyháza, 1899.
- Kalicz, 1970. Kalicz Nándor: Heves megye kő- és rézko-
rának fontosabb kérdései
Dolgozatok Heves megye múltjából
Eger, 1970.
- Kalaicz,
1970/a Kalicz Nándor: Agyagistenek
Budapest, 1970.
- Kalicz, 1985. Kalicz Nándor: Kőkori falu Aszódon
Múzeumi Füzetek 32.
Aszód, 1985.
- Kalicz-Makkay, 1966. Kalicz Nándor - Makkay János: Die probleme
der Linearkeramik im Alföld
Acta Ant. et Arch. X. 35-47.

- Kalicz-Makkay, Kalicz Nándor - Makkay János: Probleme des
1972. frühen Neolithikums der Nördlichen Tiefe-
bene
Aktuelle Fragen der Bandkeramik
Székesfehérvár, 1972. 77-92.
- Kalicz-Makkay, Kalicz Nándor - Makkay János: A méhtelegi
1974. agyagistenek
Nyíregyháza, 1974.
- Kalicz-Makkay, Kalicz Nándor - Makkay János: A méhtelegi
1974/I. ásatások jelentősége
Szabolcs-Szatmári Szemle, 1974/I. 78-84.
- Kalicz-Makkay, Kalicz Nándor - Makkay János: Frühneoli-
1977/a. tische Siedlung in Méhteleg-Nádas
Mitteilungen des Archäologischen Instituts
der Ungarischen Akademie der Wissen-
schaften 6.
1976. 13-24.
- Kalicz-Makkay, Kalicz Nándor - Makkay János: Die Linien-
1977. bandkeramik in der Grossen
Ungarischen Tiefebene
Stud. Arch. VII.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.
- Kalicz-Raczky, Kalicz Nándor - Raczky Pál: Ásatások Be-
1986. rettyóujfalu-Herpály neolitikus és bronz-
kori településén 1977-1982. között I. Új-
kőkor (Neolitikum)
A Bihari Múzeum Évkönyve IV-V. 63-129.
- Kemenczei-K. Kemenczei Tibor - K. Végh Katalin: A Her-
Végh, 1964. man Ottó Múzeum leletmentései az 1959-63.
évben
HOMÉ 4. 1964. 233-244.

- Kemenczei-K. Végh, 1969. Kemenczei Tibor - K. Végh Katalin: A Herman Ottó Múzeum leletmentései és ásatásai 1967-ben
HOMÉ 8. 1969. 513.
- Korek, 1951. Korek József: A bükki kultúra telepe Oroson
AÉ 1951. 68-72.
- Korek, 1960. Korek József: Vonaldíszes kerámia kultúra elterjedése az Alföldön
MFMÉ 1958-59. (60) 19-52.
- Korek, 1970. Korek József: Nyíltszíni bükki telep és sírok Aggteleken
AÉ 1970/1. 3-23.
- Korek, 1972. Korek József: A tiszai kultúra
Budapest, 1972.
Kézirat
- Korek, 1977. Korek József: Az Alföldi Vonaldíszes Kerámia népének települése Kisköre-Gáton
AÉ 1977/1. 3-18.
- Korek, 1983. Korek József: Adatok a Tiszahát neolitikumához
JAMÉ XVIII-XX. (1983) 8-60.
- Korek-Patay, 1958. Korek József - Patay Pál: A bükki kultúra elterjedése Magyarországon
Rég. Füv. Ser. II. 2. 1958.
- Lichardus, 1964. J. Lichardus: Beitrag zur Linearbandkeramik in der Ostslowakei
AR 1964. 841-881.
- Lichardus, 1972. J. Lichardus: Beitrag zur Chronologischen Stellung Linearbandkeramik in der Slowakei
Aktuelle Fragen der Bandkeramik
Székesfehérvár, 1972. 107-122.
- Lichardus, 1974. J. Lichardus: Studien zur Bükker kultur
Saarbrücker Beiträge zu Altertumskunde 12.
Bonn, 1974.

- Makkay, 1963. Makkay János: Különös régészeti leletek a Jósza András Múzeumban
JAMÉ III. 1960. (1963) 7-27.
- Makkay, 1982. Makkay János: A magyarországi neolitikum kutatásának új eredményei
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.
- Makkay, 1984. Makkay János: Chronological links between neolithic cultures of Thessaly and the middle Danube region
AAH XXXVI. 1984. 21-29.
- Máthé, 1978. Sz. Máthé Márta: Újkőkori település Berettyószentmárton - Morotva lelőhelyen
DMÉ 1979. 35-56.
- Páll, sa. Páll István: A nyíri Mezőség
Kézirat
- M.F. Potusnyak, 1985. M.F. Potusnyak: Neolit Zakarpatyja; kultúrú Kris is Raszpisznoj keramiki
Arheologija Ukrainskoj SzSzR. Tom 1.
Kiev, 1985. 139-150.
- Raczky, 1979-80. Raczky Pál: A Körös kultúra újabb figurális ábrázolásai a Közép-Tisza vidékéről és történeti összefüggéseik
Szolnok megyei Múzeum Évkönyve, 1979-80. 5-26.
- Raczky, 1983. Raczky Pál: A korai neolitikumból a középső neolitikumba való átmenet kérdései a Közép- és Felső-Tisza-vidéken
AÉ 1983. 161. 194.
- Raczky, 1986. Raczky Pál: Megjegyzések az "alföldi vonaldíszes kerámia" kialakulásának kérdéséhez

- Régészeti Tanulmányok Kelet-Magyarországról
Folklór és Etnográfia 24.
Debrecen, 1986. 25-45.
- Raczky, 1988. Raczky Pál: A Tisza-vidék kulturális és kronológiai kapcsolatai a Balkánnal és az Égeikkummal a neolitikum, rézkor időszakában
Kandidátusi értekezés
Budapest, 1988.
- Somogyi, 1970. Somogyi Sándor: Magyarország természeti viszonyainak változásai a honfoglalás koráig
Építés-Építészettudomány 1970/3-4. 303-326
- G.Szénászký, G.Szénászký Júlia: A szakálhádi kultúra
1981. kialakulása
Kézirat, Bölcsészdoktori értekezés
Békéscsaba, 1981.
- G.Szénászký, G.Szénászký Júlia: A Délkelet-Alföld neolitikumának néhány időrendi kérdéséről
1983. AÉ 110. 1983. 243-247.
- Tompa, 1929. Tompa Ferenc: A szalagdíszes agyagművesség kultúrája Magyarországon
Archaeologia Hungarica V-VI.
Budapest, 1929.
- Tompa, 1940. Tompa Ferenc: Budapest az őskorban
Budapest története 1940. 27.
- Trogmayer, Trogmayer Ottó: Korájúkkori ház kerámia modellje Röske határában
1965. AÉ 1965.
- Trogmayer, Trogmayer Ottó: Körös-Gruppe - Linienbandkeramik
1972.

- Aktuelle Fragen der Bandkeramik
Székesfehérvár, 1972.
- Trogmayer, 1980. Trogmayer Ottó: Újabb adatok a vonaldíszes
kerámia relatív időrendjéhez
MFMÉ 1978-79/1. 297-301.
- V.Sz. Tyitov, 1980. Tyitov: Rannij i srednij neolit vosz-
tocsnoj Vengriji
Kamennüj vek
Moszkva, 1980. 73-249.
- Visegrádi, 1907. Visegrádi János: Festett cserépedénytöre-
dékek a sátoraljaújhelyi őstelepről
AÉ 1907. 279-287.

SUMMARY

The aim of my work to catalogize and elaborate Neolithic finds of nyíri Mezőség. Only a small part of almost 60 spots comes from authentic excavations, so the material of settlement excavations at Tiszavasvári-Köztemető and Tiszalök-Hajnalos made it possible to gather important information. After the examining of the whole archaeological material my results can be summarized as follows:

In accordance with Neolithic climatic conditions in the Carpathian Basin the topographic situation of the settlements depended mainly on the factors of inhabitation geography. After projecting the settlements on a map we can conclude that one of the most important factors was the line of roads leading to the crossing places of Tisza. After the observation of archaeological finds it turned definitely out that in this territory no find from the Early Neolithic has been emerged; examining the origins of Alföld Linear Band Ceramic it means that in Nyíri Mezőség - that is supposed to be the main region Tiszadob Group - or in wider aspect in North-East Alföld, the formation of this culture can not be traced. On the basis of archaeological finds we can conclude that in this region the Tiszadob Group of Middle Neolithic was the first to appear in this age. We miss finds of Alföld Linear Band Ceramic Culture, that is supposed to be earlier, so today it is impossible yet to describe the genesis of this culture. In connection the inner chronology of the Alföld Linear Band Ceramic. To solve them we need excavations in different geographical areas of Upper Tisza region. At least as important is to examine the touching points of these regions, because this could serve the most authen-

tic sources to solve chronological disputes. The homogen character of Middle Neolithic finds in Nyíri Mezőség is not suitable in itself.

For the time being we can not outline the history of the Late Neolithic, because we totally miss the finds of this age, and in this case the wider environment can not serve as a basis.

KATALÓGUS

1. Tiszadada
2. Tiszadada
3. Tiszadada-Éneklő dűlő
4. Tiszadada-Verebespart
5. Tiszadada-Kálvinháza
6. Tiszadob
7. Tiszadob
8. Tiszadob
9. Tiszadob-Hosszúerdő
10. Tiszadob-Borzik
11. Tiszadob-Ókenéz
12. Tiszadob-Sziget
13. Tiszadob-Poklos
14. Tiszadob-Reje tanya
15. Tiszaeszlár-Tiszalök között
16. Tiszaeszlár-Újtelep
- 17-18. Tiszaeszlár-Kusér ill. Templom mellől
19. Tiszalök
20. Tiszalök-Belsőlőkös
21. Tiszalök-Ciberéspart
22. Tiszalök-Hajnalos
23. Tiszalök-Kétökör halom
24. Tiszalök-Kisfőstanya, Berecki dűlő
25. Tiszalök-Középső dűlő
26. Tiszalök-Meszesdűlő
27. Tiszalök-Vajas-dombok
28. Tiszalök-Vásárhalom
29. Tiszanagyfalu
30. Tiszavasvári-Badicshát
31. Tiszavasvári-Bányai tanya
32. Tiszavasvári-Berecki halom
33. Tiszavasvári-Becskereki part

34. Tiszavasvári-Büdszentmihály, Józsefháza
35. Tiszavasvári-Büdi szőlő
36. Tiszavasvári-Deákhalmi dűlő
37. Tiszavasvári-Dézsmapart
38. Tiszavasvári-Fehértói út, I. dűlő
39. Tiszavasvári-Fejérszik
40. Tiszavasvári-Fürdőspart
41. Tiszavasvári-Józsefháza, Homokos
42. Tiszavasvári-Józsefháza, Szamárhát
43. Tiszavasvári-Józsefháza, Téglás
44. Tiszavasvári-Keresztesi partok
45. Tiszavasvári-Kisasszonydűlő
46. Tiszavasvári-Köztemető
47. Tiszavasvári-Lyukashalom
48. Tiszavasvári-Mézesmáj
49. Tiszavasvári-Nyíregyházi út, I. dűlő
50. Tiszavasvári-Nyíregyházi út, II. dűlő
51. Tiszavasvári-Nyugati Főcsatorna
52. Tiszavasvári-Silógödrök
53. Tiszavasvári-Szőlőskert
54. Tiszavasvári-Takaros tanya
55. Tiszavasvári-Utaséri dűlő
56. Tiszavasvári-Városere erdő
57. Tiszavasvári-Városkertje, Béke Tsz. telepe
58. Tiszavasvári-szórvány

1. Tiszaadada

Gróf Edelsheim Gyulai Lipót birtokáról az akkori bérlet, Meisels Dezső 1902. július 25-én több tárgyat ajándékozott a múzeumnak. A Nyírvidék két nappal későbbi számában Jósa András számolt be a leletekről. (Jósa, 1902) Leírta, hogy a tárgyak szántáskor "téglassírból" kerültek elő, s felsorolta azt a 12 darabot, ami bekerült a múzeumba. Azt is megtudjuk, hogy a leletek mellett csontokat is találtak (Kalicz-Makkay 1977., 76. o.)

A JAM Régészeti gyűjteményében Tiszaadada-Téglassír lelőhelyről - egy fenékdő, egy rézkori köcsög, egy korabronz-kori fedő töredéke és öt római kori edénytöredék mellett - egy kettős csonkakúp alakú, díszítetlen, enyhén szögletesedő újkőkori tál (JAM 55.27.1.) található. (I. tábla 2.) (Kalicz-Makkay 1977. 174. tábla 14.)

Hiányzik viszont az a csőtálpas tál, amely a lelőhelyre már igen korán méltán hívta fel a figyelmet (I. tábla 1.) Jósa András rajzai és adattári feljegyzései után először Tompa Ferencnél bukkan fel a "csőtálpas, piskóta alakú bekarcolással díszített edény", melyet a lelőköörülmények fentebb leírt módja miatt - Tompa az addig ismert egyetlen sírmellékletként határozott meg, (Tompa, 1929. I. tábla 1.) majd nyomában a későbbi feldolgozások is így veszik számba az edényt. (Korek-Patay 1958., Korek 1960., Kalicz-Makkay 1977. 404. lelőhely, 169. tábla 14.)

A 14,6 cm magas, 17,7 cm peremátmérőjű edényről (rajza Jósa feljegyzései nyomán készült rekonstrukció) igen kevés információ áll rendelkezésünkre.¹

A lelőhely pontos meghatározásának hiányában arról csak annyit tudunk, hogy a Tiszaadada-Kálvinházi lelőhelytől

nem messze lehetett, ott pedig újkőkori sírok is kerültek elő. Ebben az esetben azonban a csontok előkerülése egyáltalán nem teszi kizárólagossá a leletek sírmellékletként való értelmezését (ráadásul bonyolítja a képet, hogy miután Jósa a tálat bronzkorinak határozta meg, a kutatás jó ideig csak a csőtálpas tállal számolt). A leletek értelmezéséhez csak annyit tudunk hozzátenni, hogy a tál és a csőtálpas tál meglehetősen kevert leletanyag és csontok társaságában került elő, s Jósa szándékával ellentétben soha nem történt meg a hitelesítése, így a közelebbi előkerülési hely meghatározása sem. (A leletek között teljesen ép a rézkori köcsög és a két újkőkori edény, ill. a bronzkori fedő kis része tört le.)

2. - közelebbi megjelölés nélkül Tiszadadáról a MNM Régészeti gyűjteményében 24/1948. szám alatt rézkori cserepek mellett egy karcolt vonaldíszes, erősen kopott töredék található.

3. Tiszadada-Éneklő dűlő

Gombás András 1965. augusztus 27-én terepbejáráson nagyobb mennyiségű újkőkori kerámiát gyűjtött a lelőhelyen, amely a községtől délnyugatra, a Tiszalök-Óhat-Pusztakócs közötti vasútvonal északnyugati oldalán, egy észak-déli irányú domsoron húzódik.

A kerámia anyagban egyaránt előfordulnak vastagabb falú, durván megmunkált tárolóedények töredékei (tálak, fazekak, perem alatt lyuksoros fazekak 66.28.16., 66.28.25. 66.28.82.) és karcolt díszű, vékonyfalú edények darabjai (kívül-belül karcolt díszes tál 66.28.53.), fehér inkrusztációval díszített vonaldíszes töredék (66.28.62.),

több párhuzamos sorokba rendezett tűzdelt-beszúrkált díszű tál).

A leletek között csőtálpas tálak (66.28.14.), kiöntőcsöves edény (66.28.78.) ill. egy lapos tál is előfordul. (66.28.135.) (II.-IV. tábla)

A díszített töredékek között két csipettdíszes oldaltöredék található (65.28.137., 65.28.140.)

TVV 66.26.46., 66.28.1.-151., 66.32.1.-17.

4. Tiszaadada-Verebespart

1965. augusztus 31-én Gombás András kisebb mennyiségű és jellegtelen újkőkori anyagot gyűjtött itt. A lelőhely az Éneklő dűlőtől keletre, a vasútvonal másik oldalán, attól keletre kb. 500 méterre van.

Mindkét lelőhely a Tisza egykori medrét követő dombháton helyezkedik el.

A leletek között díszítetlen tálak ill. vonaldíszes töredékek egyaránt előfordulnak.

TVV. 66.29.1.-15.

5. Tiszaadada-Kálvinháza

1965 februárjában a kálvinházi tanya közelében egy homokos partból a Vörös Csillag Tsz. telepén építendő istállóhoz földet termeltek ki. Eközben csontokat, cserepeket forgattak ki.

A február 20-26-ig ill. május 5-12-ig végzett leletmentés során Gombás András értékes leletanyaghoz jutott. (Rég. Füz. 19. 1966. 18. o., Kalicz-Makkay, 1977. 403. lelőhely) A lelőhely a községtől dél-délkeletre kb. 4,5 km-re, a Nyugati-Főcsatorna közelében helyezkedik el egy

északnyugat-délkelet irányú dombháti keleti szélén.

A rövid, hitelesítő ásatás során 6 árok kijelölésével 6 "lakógödör" és 4 sír feltárására került sor. (LXXIV. tábla) (JAM Adattár 87.78.)

A lelőhely kiemelkedő elete a 3. árok végében gödörből(?) előkerült idol (Kalaiz-Makkay 1977. 186. tábla 13. a-b., 84. tábla 4. a-b.) (LXXVIII. tábla)

1. sír: bolygatott, férfi váz. Mélysége 58 cm, hossza nem mérhető. Fejjel északnyugatnak feküdt. A vázból a koponyát, egy kar és egy lábszár csontot tett el az ásató. Az ásatás utolsó napján a sír közvetlen közelében avarkori csupor került elő, a sír betöltéséből pedig egy vörös festett kis szalagfüles csupor töredéke (TVV. 66.9.88.) (VIII. tábla 5.) A sír kronológiai helyzete bizonytalan.

2. sír: bolygatatlan női váz. Mélysége 140 cm, szélessége 90 cm, hosszúsága 130 cm. Fejjel keletnek, zsugorított helyzetben, bal oldalára fektetve volt eltemetve. Melléklete nem volt.

3. sír: bolygatatlan női váz. Mélysége 112 cm, szélessége 90 cm, hosszúsága 160 cm. Fejjel keletnek, jobboldalára, zsugorított helyzetben fektették. A koponya és a kézfej ill. térd csontjain az ásató vörös festéknymokat figyelt meg. Melléklete nem volt.

4. sír: bolygatatlan, neme meghatározatlan. Mélysége 110 cm, szélessége 88 cm, hosszúsága 130 cm. Fejjel keletnek, baloldalára fektetve, zsugorított helyzetben temették el.

A térdnél vörös színű réteget figyelt meg Gombás 1 cm vastagon.

Melléklete nem volt.

A leletanyagot - az 1. számú gödörtől eltekintve - árkonként különítette el az ásató.

1. gödör: A 3x3x2,3 méteres "lakógödör"-ből származó közel 100 beleltározott töredék nagyobb része tál ill. körülbelül azonos arányban nagyon vékonyfalú, karcolt vonaldíszes, esetenként fehér inkrusztációval díszített pici edény és vastagfalú, pelyvával soványított, szintetikus rátett bordával díszített tárolóedény. (VIII. tábla 1,4) A tálak nagy többsége fordított csónkakúp alakú, vastag vagy közepesen vastagfalú, díszítetlen vagy karcolt vonaldíszes. Egyetlen enyhén öblösödő, kissé tölcseres nyakú, hasvonalánál szögletesedő csuprot találtunk. (TVV 66.9.19.) Szintén csak egyetlen töredéken figyelhettük meg a karéjos peremet, ennek belső oldala vörös festett volt. (TVV 66.9.1.) Viszonylag kevés - a korszakra egyébként jellemző - perem alatt lyuksoros fazék került elő. Említésre méltó a vörös, monochrom festésű töredékek száma (TVV 66.14.15., 18., 19., 30., 31.), némelyiknél mindkét oldalon megfigyelhető a festéknyom, (bár azt a lehetőséget sem vethetjük el, hogy a többi típussal ellentétben ezek selejtezés nélkül kerültek beleltározásra.) Egy tál kis töredékén sávós vörös festés volt (TVV 66.14.20.) VIII. tábla 6.)

A vastagfalú házikerámiában egyetlen csipettdíszes töredéket találtunk. (TVV 66.14.46.)

1. árok: Az 1. gödörrel összefüggő részen, mintegy foly-

tatásában, attól délnyugatra egy 8x1,3x1,8 m-es árkot tűzött ki Gombás A.

Néhány újkőkori és római kori kerámia-töredék került csak elő, ezeket nem leltározta be.

2. árok: az 1. gödörtől keletre mintegy 10,5 m-re egy 7x1,5x0,6 m-es árok.

Belőle nem őriz leletanyagot a múzeum.

3. árok: az 1. gödörtől nyugatra, kb. 2 m-re egy 21x1,6x0,6 m-es árok.

A benne előkerült objektumok: 4 lakógödör, az 1., 2., 4. sír. Az előzőekhez hasonlóan zömében tálak (díszítetlen ill. vonaldíszes töredékek, alakjuk főleg fordított csonkakúp ill. gömbszelet) egy kettős csonkakúpos tálon mezőbe osztott karcolt vonaldíszítés van (TVV 66.13.12.) (XXIII. tábla 1.) Néhány fazék (perem alatt vízszintes bütyökfogóval ill. lyuksorral), egy szintén perem alatt lyuksoros, behúzott szájú, sekélyen bemélyített vonaldíszes fazék, egy karcolt díszű csőtálpas edény és két, belső oldalán vörös monochrom festésű töredék található még a leletanyagban. Mennyiségileg sokkal kevesebb anyag származik ebből a sávból, mint az 1. gödörből, s az árok végén jelölt lakógödör leletei sincsenek elkülönítve, holt a dokumentáció szerint az idol ebből került elő. Lelőkörülményeiről így pontos információnk nincs.

4. árok: az 1. és 3. árokkal párhuzamosan, az utóbbitól kb. 1,5 m-re egy 9,5x0,7 m-es árok.

Leletanyaga közel a 3. árokéval azonos mennyiségű. Ebben az árokban tárta fel a 3. számú sírt az ásató.

A leletek nagyobb hányada tál (virágcserep alakú, fordí-

tott csonkakúp alakú, díszítetlen vagy karcolt vonaldíszes), hengeres nyakú korsó és a jellegzetes, pelyvával erősen soványított, díszítetlen vastagfalú házikerámia. Itt is előfordul a finomabb megmunkálású töredékeken a vörös monochrom festés (külső vagy/és belső oldalon egyaránt). Az árokból paticstöredék és obszidián ill. kovártöredékek is kerültek elő.

5. árok: a 4. ároktól, vele párhuzamosan, 1,6 m-re meghúzott 50 cm széles árok. Leletanyaga igen gyér. Említésre méltó egy 32 cm-es peremátmérőjű, vékonyfalú karcolt vonal- ill. tűzdelt vonaldíszítésű, félgömbös tál töredéke, egy perem alatt lyuksoros, karéjos peremű fazék töredéke, egy 12 cm peremátmérőjű, vastagfalú, bevagdalt peremű, oldalán mélyen behúzott tűzdeléssel díszített fazék (VIII. tábla 2.) és a korábbi árokból már szép számmal ismert vörös festésű töredékek.

A díszítések közül különlegesnek tűnhet az a párhuzamos karcolt díszű, vékonyfalú tálka, melyen Y alakban beszúrkált díszítést is alkalmaztak.

6. árok: a 3. árok meghosszabbításában, attól kb. 2 m-re egy 3,1x0,8 m-es kis árok. Benne az ásató egy lakógödör előkerülését jelezte.

Leleteiből csak egy félgömbös, díszítetlen tál, egy vírágcserép alakú, szintén díszítetlen tál, néhány vastagfalú, pelyvás soványítású tárolóedény töredék ill. vékonyfalú dízskerámia pici darabjai kerültek elő.

A lelőhely környékéről felszíni gyűjtésből még került be leletanyag,² ezek között néhány figyelemre méltó töredék is van: vékonyfalú, vörös monochrom festésű oldal, fekete sávossal festve (IVV 65.15.2.), egy 10 cm-es peremátmérőjű, gömbös testű tálka perem alatt vízszintesen,

az alatt pedig ferdén futó sávos fekete festéssel (TVV 65.15.3.), egy ugyancsak kisméretű, félgömbös testű tálka, belső oldalán vörös festéknyomokkal (TVV 65.15.4.) egy szürke, vékonyfalú karcolt és tűzdelt vonaldíszes oldal töredék (TVV 65.37.12.), egy vékonyfalú, négyszögletes perem alatt karcolt vonaldíszes tál (TVV 65.37.26.), egy hengeres nyakú, feltehetően öblös hasú, karcolt vonaldíszes korsó nyaktöredéke (TVV 65.32.1.), egy szürke, vékonyfalú, virágcserep alakú, oldalán és alján karcolt vonaldíszes tál töredéke (TVV 66.22.4.). Különleges darabja a leletegyüttesnek egy keskenyedő, oldalán két párhuzamos karcolt V-alakú vonaldíszítésű oltár(?) láb-töredéke (TVV 66.16.8.) (VIII. tábla 2.).

JAM 69.17.1., 85.13.2.,3.

TVV 65.15.2.-4., 65.32.1., 65.37.12.-30., 66.9.1.-90.,
66.17.1.-23., 66.18.1.-16., 66.19.1.-8., 66.20.3.-7.,
66.21.1.-8., 66.22.1.-11.

6. Iiszdob

Az Alispáni jelentés szerint 1901-ben gróf Andrássy Géza egy kőbaltát ajándékozott a múzeumnak. A lelet azóta elveszett. (Alisp.jel. 1901.)

7. - közelebbi megjelölés nélkül a MNM 27/1939. leltári szám alatt egy szürke, pelyvával soványított, nagyon mélyen és szélesen árkolt vonaldíszes, vékonyfalú, egyenes oldalú tál töredékét őrzi.

8. - ugyancsak a pontos lelőhely, ismerete nélkül a JAM Régészeti gyűjteményében egy vastagfalú, élénkvörös,

pelyvával erősen soványított, plasztikus bordadíszes, benyomkodott peremű, tölcséres nyakú, öblösödő nagyméretű hombáredény töredéke található, mely Jármay Tamás ajándékkaként került a múzeumba 1901-ben (IX. tábla 2.) egy simító kővel együtt. (JAM 55.37.1., 56.100.1.)

9. Tiszadob-Hosszú erdő

Két kőbalta és egy kőbalta töredéke szerepel a JAM gyűjteményében közelebbi adat nélkül. (56.101.1.-3.) A lelőhely az egykori Tisza "túlpártjára", az ún. Sajó Tisza menti területre esik.

10. Tiszadob-Borzik

1938. július 11-én Sőregi János, a debreceni Déri Múzeum igazgatója értesítette Kiss Lajost, hogy Tiszadob határában a Borzik-tanyán, a miskolci református püspöki birtokon téglakészítés alakalmával rézkori sírokat dúltak szét. (Alispáni jel. 1938.)

Az ott dolgozó Erdős Mihály téglaegető munkás, hajdúböszörményi lakos 3 edényt és 21 darab márványgyöngyöt Maghy Zoltán böszörményi festőművésznak adott el, aki ezeket július 11-én bevitte a Déri Múzeumba.

Erdős Mihály elbeszélése szerint több mint 50 sírt pusztítottak el.

Kiss Lajos ilyen előzmények után július 26-án ment ki a helyszínre.

A lelőhely a községtől délkeletre mintegy 8-10 km-re eső Borzik tanyától nyugatra, a Király-ér mellett van. (Kalicz 1956., Kalicz-Makkay 1977. 405. lelőhely)

Kiss Lajos helyszíni szemléje során megállapította, hogy a

dombból mintegy 300 négyszögöl nagyságú területet már elbányásztak, s a sírok ebből kerültek ki.

A munkások csak annyira emlékeztek, hogy azok kb. 50 cm mélyen helyezkedtek el. Kiss Lajos ekkor rövid, 3 napos leletmentéssel próbálta hitelesíteni a lelőhelyet, melynek során nagy mennyiségű kerámiát, (a gödör keleti és déli oldalánál) ill. sírokat talált (a gödör nyugati oldalánál). A beletárolt töredékek alapján már ekkor kiderült, hogy a rézkori temetőn kívül kevés, objektumokkal meg sem fogható AVK anyag is van a lelőhelyen. (Petróczy 1945.)

A JAM 56.8.1.-7. ill. 57.62.17.-18. szám alatt beletárolt töredékei között vékonyfalú, fekete sávós festésű, vékonyfalú, szürke, kárcolt vonaldíszes, nagyon vékonyfalú, sűrűn bekarcolt vonaldíszes, vörös inkrusztációval díszített töredékek, perem alatt lyuksoros fazék, obszidián penge, kőbalta, obszidián rög fordulnak elő.

1951. október 23-30. között Patay Pál rézkori település kutatás keretében ismét rövid szondázó ásatást kezdett a lelőhelyen. A feltárás során AVK, középső- és késő-rézkori, római kori, középkori kerámiát, 2 sír maradványait és néhány gödör alig megfogható körvonalait találta.

Újkőkori leleteket az I/A felületről, az I/B felületről, a III/F 1. ásónyomból, a III/F 2. ásónyomból, a III/G 1. ásónyomból, a III/G 2. ásónyomból, az I/F 2. ásónyomból és az egyetlen zárt objektumból, a 3/G felület A-gödréből gyűjtött.³

A beletárolt kis mennyiségű kerámia között pelyvás soványítású, díszítetlen, hengeres nyakú, öblösödő edény oldaltöredéke (57.63.41.), kettőskónikus díszítetlen csupor töredéke (57.63.42.) és erősen kopott felületű, bütykökdíszes oldaltöredék szerepel. (57.63.43.) A felüle-

tekről összegyűjtött anyagban félgömbös, karcolt vonaldíszes tál töredéke (56.9.41.), egyenes oldalú díszítetlen vagy bütyökdíszes, felületén durván megmunkált fazék darabjai (56.9.43., 44.) X. tábla 6.), perem alatt lyuksoros fazék (56.9.61.) X tábla 1.), fordított csontkakúp alakú, belül sávosan vörösre festett tálka töredéke (56.9.109.), csőtálpas tál (57.63.20.) karéjos peremű tál (57.63.26.), díszítetlen, virágcserep alakú fazék oldaltöredéke (57.63.27.) és obszidián penge (57.63.40.) található. (X.-XI. tábla)

JAM 56.8.1.-7., 56.9.40.-45., 56.9.51., 56.9.56.-65.,
56.9.90.92., 56.9.102., 109., 57.62.17.-18., 57.63.
12., 15., 57.63.19.-28., 57.63.40.-43.

11. Tiszadob-Ókenéz

Csallány Dezső 1957. október 8-i jelentéséből tudjuk, hogy a holt-Tisza mellett kubikmunkák közben csontok, cserepek, épületmaradványok kerültek elő az ókenézi határ részben. (JAM Adattár)

A helyszíni szemlén Csallány D. megállapította, hogy az egykori ókenézi település helyén - amit az 1888-as árvíz után számoltak fel, s ami a Tisza szabályozása előtt a Tisza jobbpartjára esett - egy V. századi és egy bizonytalan korú sír és nagyobb mennyiségű kerámia került felszínre. (Csallány 1958., Kalicz-Makkay 1977. 406. leltőhely, 37-39. tábla) A kubikgödör közvetlen környezetében gyűjtötte az újkőkori töredékeket. (Kalicz-Makkay 1966.) Az október 4-5-én végzett "leletmentés" eredményeként a JAM Régészeti gyűjteményében 61.15.1.-33. leltári szám alatt őrzött kerámia megoszlása a következő: legnagyobb

mennyiségben a megszokott formájú és kidolgozású tálak és fazekak fordulnak elő (enyhén ívelt vagy egyenes oldalú, virágcserep alakú, vastagfalú díszítetlen (61.15.4.) és vékonyabb falú karcolt vonaldíszes tálak (61.15.20.), egy töredéken a ritkábban alkalmazott piskóta alakú karcolt dísz található (61.15.15.), a fordított csonkakúp vagy enyhén ívelt gömbösödő oldalú tálak többnyire díszítettek, a vastagabb falú, durvábban megmunkáltak között perem alatt lyuksoros darabok vannak (61.15.3., 61.15.30.), néhány félgömbös, finoman karcolt díszű, vékonyfalú, a díszkerámiához sorolható tálka is bekerült. (61.15.1.) Jónéhány bikónikus tál töredékét is összegyűjtötte Csalánly D., ezek szinte kivétel nélkül díszítettek, rajtuk a tiszadobi csoport valamennyi jellegzetes motívuma felfedezhető. Feltűnően sok töredéket díszítettek a fentebb említett piskóta alakú karcolással (61.15.1.); szintén gyakori a mezőkre osztott edényfelület díszítése ívelt vagy egyenes vonalú, több párhuzamossal (61.15.13.); a tál pereme alatt vízszintes, onnan pedig függőlegesen behúzott vonalköteg díszítés is előfordul. (61.15.16.) A vastagabb falú töredékeken a sekélyebb és szélesen árkolt vonaldíszítés figyelhető meg. (61.15.1.)

A másik nagy csoportba tartozó fazekak megtalálhatóak vastag és közepesen vastagfalú kivitelben egyaránt. Többnyire egyenes oldalúak (61.15.2.), néhány esetben perem alatt lyuksorral (61.15.3.), gyakran peremük újjbenyomkodással díszített. (61.15.30.) Nagyobb mennyiségben került elő behúzott peremű változatuk, amely díszítetlen (61.15.30.), lyuksoros (61.15.30.), mélyen bevéssett vonaldíszes (61.15.30.) és újjbenyomkodással díszített peremű változatban egyaránt előfordult. (61.15.30.) Egyetlen töredéken a belső oldal felé megduzzadt perem volt megfigyelhe-

tő. (61.15.2.) Jóval kisebb számban, de igen karakteres töredékekkel jellemezhetően kerültek elő a csőtálpas edények (61.15.1.), négyszögletesedő tálak (61.15.2.), hasvonaluknál kiöblösödő kis csuprok (61.15.22., 23.) - ezeken néha 4 bütyök helyezkedik el - és rövid hengeres nyakú, öblös hasú korsók (61.15.14.) ill. nagyobb méretű hombáredények. (61.15.2., 61.15.30.)

A ritkább leletek közé tartoznak a belsőfüles tárolóedények töredékei (61.15.7., 61.15.30.), a szürkés-vörös, némelykor szabálytalan alakú agyagkarikák (Makkay 1960.) (61.15.5.) két, feltehetően csak fedőként értelmezhető töredék (61.15.30.), egy vonaldíszes, finoman kidolgozott fogó vagy fül (?) Kalicz-Makkay 1977. 37. tábla 4. (61.15.29.), egy csontsimító (61.15.33.), egy fél őrlőkö (61.15.32.), egy finoman kidolgozott trapéz alakú kőbalta. (61.15.6.) XVII. tábla 2-3.) A lelőhely a gát ill. a töltés-erősítési munkák következtében teljesen elpusztult.
JAM 61.15.1.-33.

12. Tisza Dob-Sziget

Az előző lelőhelyhez igen közel, mintegy 5-600 méternyire ugyancsak a Tisza partján, a mai falu felé eső részen, a környék egyik legkiemelkedőbb dombjából, a tiszai gátszakasz feltöltéséhez földet termeltek ki. A markológépek nyomán csontok, cserepek kerültek a felszínre.

A lelőhelyen Gombás A. 1964. május 27-29. ill. június 11-13 és 19-23 között végzett leletmentő ásatást. (JAM Adattár) (Rég.Füz. 18. 1965. 41.) LXXV. tábla).

Az agyag- (vagy kubik) gödör mellett nyitott árkokban több más korszak leletei mellett nagy számban gyűjtött újkőkori kerámiát. Ezek legnagyobb többsége azonban az

árkon belül már nem kötődik objektumhoz.

Az egyetlen kivétel a VIII. árok 3. gödre, amire az utólagos meggondolások alapján is azt mondhatjuk, hogy zárt tiszadobi-korú gödör volt.

E-gödör: mindössze két töredék, az egyik barna, pelyvával soványított, sekély, széles árkolású oldaltöredék, a másik sötétszürke, simított felületű, karcolt vonaldíszes alj- és oldaltöredék.

VII. árok: egy szürke, vörös foltos, simított, díszítetlen tál és egy vörös, vastagfalú, pelyvával erősen soványított, behúzott peremű fazék oldaltöredéke.

VIII. árok: a legnagyobb mennyiségben innen került elő újkőkori leletanyag (XIV. tábla XV. tábla 1., 2., 3., 5., 6., XVI. tábla).

A jellegzetes formákon kívül - szürke vagy barnás-szürke, vékony ill. közepes falvastagságú tálak karcolt díszítéssel vagy díszítetlenül (64.204.10., 64.1071.10., 64.1045.13., 64.1066.3.), behúzott peremű tálak, perem alatt lyuksorral (64.1066.4.), újjbenyomkodással tagolt peremmel (64.1066.1.), vékonyfalú, élesen karcolt vonaldíszszel (64.204.4.) ill. gyengébb anyagú, pelyvás soványítású, sekélyen bekarcolt vonaldíszszel (64.1071.3.), perem alatt lyuksoros fazekak egyenes vagy behúzott peremmel (65.374.21., 65.374.5.), fordított csonkakúp vagy virág-cserép alakú, díszítetlen tálak, - néhánynak profilált talpkiképzése van. (65.374.28., 64.1066.19.)

Néhány igen különleges darabot is talált Gombás A.

Egy kb. 8 cm-es, szürke, belül üreges, alul egy helyen pici lyukkal áttört láb vagy fogó alakú töredék (TVV.64.

205.7.), egy barnás-szürke, kiöntőcsöves edény oldaltöredéke (TVV.64.205.2.), két darab barnás-szürke, pelyvás soványítású lapos tál töredéke, az egyik pereme alatt körben yuksoros (65.374.13., 65.374.27.), két darab kettőskónikus, vékonyfalú, talán négyszögletesedő tálka, hasvonalán kis bütyökkel és karcolt díszítéssel (64.1071.8., 64.1071.20.), egy közepes falvastagságú, mélyen árkolt vonaldíszes csőtálpas edény oldaltöredéke (64.1071.5.), egy vörös, szögletes, lapos edényke mélyen árkolt vonaldíszes oldaltöredéke. (64.1071.6.)

Előkerült néhány vékonyfalú, pereme alatt kissé öblösödő csupor karcolt vonaldíszes ill. festett töredéke is (TVV. 64.204.6.), egyetlen darabon mindkét díszítési módot alkalmazták. (64.1071.5.)

A díszítés között nagyobb számban fordult elő a szürke, vékonyfalú tálakon a vékonyan bekarcolt ill. tűzdelt dísz (TVV.64.204.2.), egy kettőskónikus oldaltöredéken tűzdelt díszítéssel osztották mezőkre az edény felületét (64.1071.22.) ill. egy vörössel polírozott, közepes falvastagságú tál oldaltöredéke sávosan vörösre festett volt. (64.1071.9.) Néhány patics-töredék ill. kőbalta töredéke is előkerült az árokból.

VIII. árok, 3. gödör: az árokban talált (hunkori) sír felszedése után 2,8 m mélységig bontotta ki Gombás az általa is őskorinak meghatározott gödröt. Alakja tojásdad volt, alja összeszűkült. A belőle gyűjtött lelet nagy része vastagfalú, díszítetlen tál vagy fazék, alakjuk a megszokott formákon belül oszlik meg. Említésre méltó egy barna, pelyvával erősen soványított, durván megmunkált felületű, széles, sekély árkolású, tűzdeléshez hasonlító vonaldíszes tál (65.373.2.), egy szürke, szemcsés sová-

nyítású, sekélyen árkolt vonaldíszes fordított csonkakúp alakú tál (65.373.25.), egy rövid, enyhén tölcséres nyakú, kiöblösödő díszítetlen korsó. (65.373.31.) Ebből a gödörből is gyűjtött Gombás A. paticstörödékeket. (XIII. tábla)

IX. árok: mindössze három tál és egy vastagabb falú, díszítetlen tárolóedény töredékét gyűjtötte össze az ásató. A tálak egyike vékonyfalú, karcolt vonaldíszes, pereme ferdén bevagdalt. (64.1046.9.) XV. tábla 4.)

X. árok: az egyetlen beletárolt töredék egy vörös, szemcsés soványítású, díszítetlen tál töredéke. (64.1067.3.) (Gombás A. ásatási helyszínrajzát ld . LXXV. tábla)

A lelőhelyen 1983 óta Istvánovits Eszter végez ásásokat. (Rég.Füz. I. 37. 1984. 77., Rég.Füz. I. 38. 1985. 59., Rég.Füz. I. 39. 1986. 29.)

A Gombás-féle alaprajzhoz viszonyítva az újabb feltárások részben ugyanoda lokalizálták az újkőkori telepjelenségeket, bár azt meg kell jegyezni, hogy a terület nagyfokú bolygatottsága korszakunk leleteivel is mostohán bánt.⁴

A zárt, tisztán tiszadobi leletanyaggal jelentkező gödrök egy kivételével (56. gödör) a bányától Ny-ra, a Gombás-féle VIII. árok ill. attól délnyugatra eső térségben kerültek elő. (JAM Adattár)

56. gödör: kicsi, sekély, alig észrevehető gödör.^{4/a}
Leletei: fordított csonkakúpos, karcolt vonaldíszes ill. díszítetlen kis tálak, perem alatt lyuksoros, enyhén szélesedő ill. behúzott peremű fazekak, virágcserep alakú tál, karcolt díszes csőtalpas edény, vastagfalú, díszí-

tetlen, nagyméretű lapos tál töredéke és néhány díszítetlen, pelyvás soványítású, durván megmunkált tárolóedény töredéke. (XIX. tábla) JAM 88.58.1.-19.

89. gödör: a XXIV. szelvény délnyugti végében egy kb. 80-90 cm-es feltban jelentkező neolit anyag. A domb ezen része erősen kopott volt. Leletei között megtaláltuk a fordított csonkakúp alakú, virágcserep alakú és enyhén profilált talpú díszítetlen tálakat, a barna, pelyvás soványítású, nagyméretű tárolóedényeket, néha lapos bütyökfogóval vagy kettős bütyökkel az oldalukon, a perem alatt lyuksoros, egyenes oldalú fazekakat, vastagfalú, mélyen árkolt vonaldíszes töredékeket. Egy közepes falvastagságú pelyvás soványítású, rövid hengeres nyakú, nagyméretű korsó oldalán a vállvonalon belülről kinyomott bütyök van (XX. tábla 2.).

A vékonyfalú, szürke, díszített darabok csupor vagy tál oldaltöredékei karcolt vagy tűzdelt vonaldísszel. Előkerült egy kiöntőcső töredéke és egy sekély árkolású vonaldíszes csőtálpas edény töredéke. (XVIII. tábla, XX. tábla) JAM leltározatlan

100. gödör:⁵ néhány díszítetlen, pelyvás soványítású, közepes falvastagságú oldaltöredéket, szürke, fordított csonkakúp alakú, díszítetlen tál töredékét, perem alatt lyuksoros fazekat, szürke, vékonyfalú, karcolt vonaldíszes tál töredékét tartalmazta. (ld. 76. oldal) JAM leltározatlan

104. gödör: világosszürke betöltésű, 170 cm átmérőjű, sekély gödör. Anyagában a jellegzetes pelyvás soványítású nagyméretű tárolóedényeken és fazekakon kívül - ezek kö-

zött különösen sok perem alatt lyuksoros töredék ill. kettő karéjos peremű volt - különlegesen szépen díszített - karcolt, beszúrkált és tűzdeléses díszítésű tálak fehér inkrusztációval -, vörös fényezett felületű, fordított csonkakúpos tál és vörös monochrom festésű, vékonyfalú, félgömbalakú tálka volt (XXIII. tábla 2-5.)

JAM leltározatlan

105. gödör: hengeres alakú, sekély, laza betöltésű gödör, kevés anyaggal. Jellegzetes virágcserep alakú tálak - közülük néhánynak profilált talpkiképzése volt - egyenes, enyhén szélesedő ill. behúzott peremű, lyuksoros fazekak, vékonyfalú, szürke, karcolt díszes tálak, néhány vastagabb falú, pelyvás soványítású, mélyen árkolt vonal-díszes tárolóedény és több, díszítetlen, durván megmunkált tárolóedény oldaltöredéke került ki.

JAM leltározatlan

108. gödör: laza, fekete betöltésű, 40 cm mély gödör, kevés anyaggal. Csupán néhány szürke, pelyvás soványítású, díszítetlen tál oldaltöredéke, vékonyfalú, karcolt vonal-díszes tálka töredéke, pelyvás soványítású, perem alatt lyuksoros fazék oldaltöredéke, közepes falvastagságú, pelyvás soványítású, durván megmunkált, díszítetlen vagy oldalán kis bütyökkel díszített házikerámia töredéke, egy téglaszínű, közepes falvastagságú szűrőedény aljtöredéke, patics- és obszidián töredékek kerültek elő.

JAM leltározatlan

110/c gödör: a mai felszíntől mérve 190 cm mélyen jelentkező 205 cm-es átmérőjű gödör, melynek indulási szintjében a szelvény teljes hosszában nagy mennyiségű

neolit kerámiát gyűjtött az ásató. A feltehetően neolit-járószinthez köthető gödör rendkívül érdekes leletanyagot tartalmazott: hengeres nyakú, vékonyfalú, világosszürke vagy barna, szépen karcolt vonaldíszes korsók töredékei, egyiken a perem belső oldalán, annak vonalában, vízszintesen elhelyezett szalagfűl, felső oldalán karcolt vonaldíszes: szürkés-barna, vékonyfalú, fordított csonkakúp alakú karcolt- és tűzdelt vonaldíszes tálka oldaltöredékei, "klasszikus" perem alatt lyuksoros fazekak töredékei, egyiken a lyuksor között kis hegyes bűtyök; égetés előtti vörös monochrom festésű, fordított csonkakúpos tál töredéke, egy hasonló formájú tál, belső oldalán vörös festéknyomokkal, világosbarna, közepes falvastagságú, pelyvás soványítású, díszítetlen házikerámia töredékei, némelyik sekélyen árkolt vonaldíszsel, obszidián - töredék és egy 12,8 cm magas, alul 12 cm, felül a törésnél mért 8,6 cm átmérőjű oltárláb (?). (XXI. tábla)

JAM leltározatlan

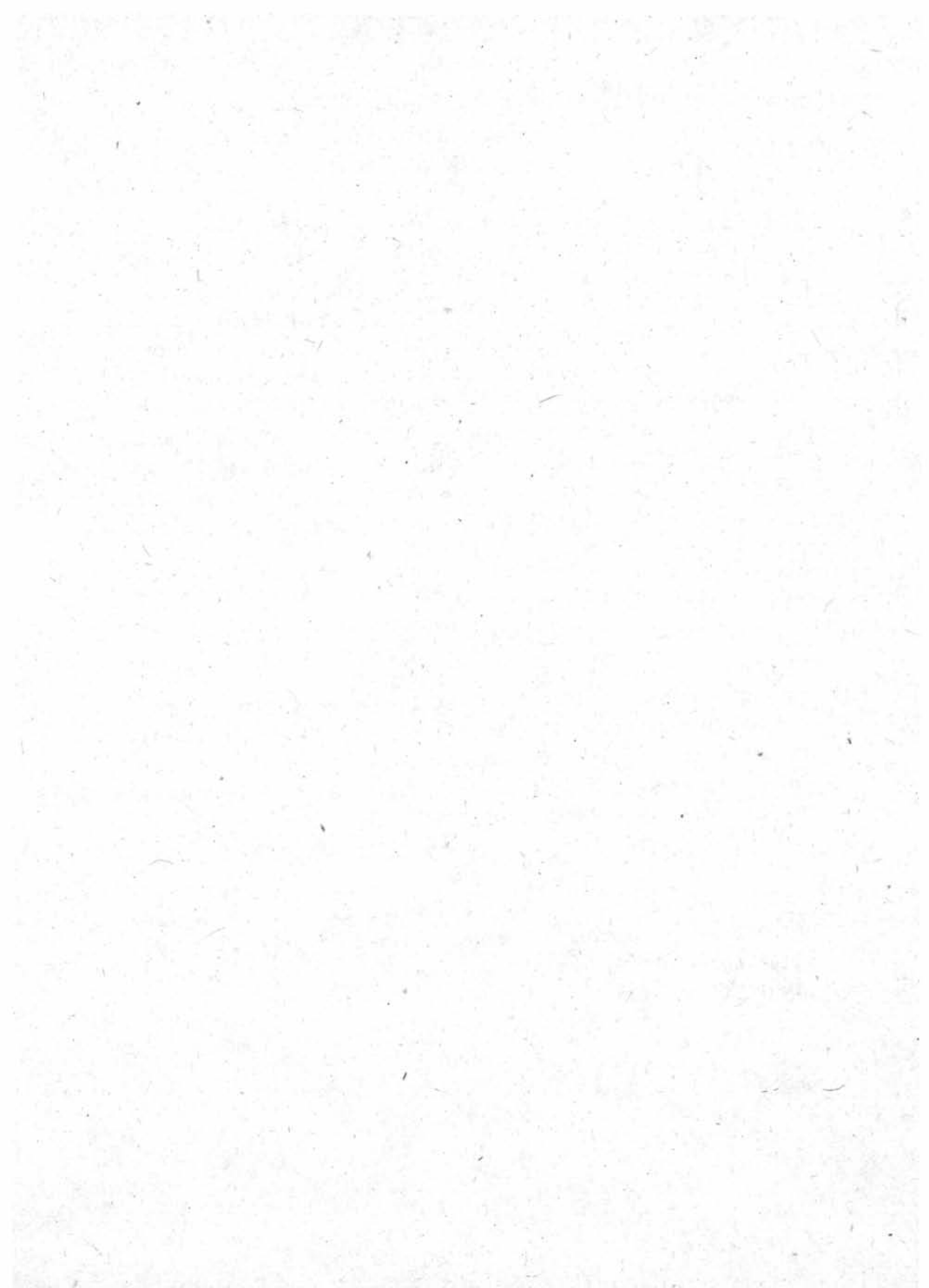
115. gödör: henger alakú, a jelenlegi felszíntől mérve 135 cm mélyen jelentkező, átmérője 105 cm.

Kevés lelettel jelentkezett, közte az ismert házikerámián kívül szürke, nagyon vékonyfalú, díszítetlen szép csupor, vörös, fordított csonkakúp alakú, díszítetlen tál, félgömbös formájú, karcolt és beszürkált díszű tálka töredékei és patics-töredékek voltak.

(XXII. tábla)

JAM leltározatlan

131. gödör: kemény falalapozás alatt jelentkezett egy nagyon rosszul kivehető foltban, alja és széle csak bizonytalanul volt megfogható.

jos, enyhén behúzott peremű tál oldaltöredéke és szürke, belül fekete, finoman megmunkált kis tálka töredéke volt. JAM leltározatlan

136/b gödör: a 136-os számú, sekély, hengeres gödör (római kori) vágta a 136/b jelűt. A benne talált kis számú kerámia töredéke rendkívül sokféle típust képvisel: a pelyvás soványítású, díszítetlen töredékek mellett került elő vékonyfalú tálka töredéke, díszítetlen ill. karcolt, perem alatt körbefutó díszítéssel, fordított csonkakúp ill. gömbszelet-alakú tálak töredékei, szürke, erősen kopott, jellegzetesen csak ezen a lelőhelyen megfigyelhető díszítéssel (kerek, borsónyi nagyságú beszurkálással) ellátott töredékek, vastagfalú tálak, perem alatt lyuksoros fazekak töredékei, egyiknek karéjos pereme volt és obszidián darabka.

JAM leltározatlan

137. gödör: kb. 20-25 cm mély, hengeres, alja jól megfogható. Leletei között pelyvás soványítású, díszítetlen, vastagfalú, különböző méretű tárolóedények töredékei, perem alatt lyuksoros tálak és fazekak, profilált aljú tál töredéke, mélyen árkolt vonaldíszes, enyhén soványított anyagú töredékek, egy pici, vékonyfalú edényke darabjai és kova-töredékek voltak.

JAM leltározatlan

151. gödör: 45x55 cm-es, a jelentkezésétől mért mélysége 35 cm (talán cölöplyuk). Hengeres alakú, nagyon kevés leletanyag került elő belőle.

JAM leltározatlan

158. gödör: a 138 és a 140. számú gödrök foltja alatt egy 80-90 cm átmérőjű, 15 cm mély, kemény rögs betöltésű kemence vagy tűzhely (?) átvágásakor 25 cm sárga tapasztáson 2 cm piros égett réteg és cserepek voltak. Az alján lévő cserepeken meszes, kemény réteg volt megfigyelhető. A belőle kikerült kerámia nagyobbik része erősen átégett, a többi az előző gödrökhöz hasonló töredék. Patics szintén volt benne.

JAM leltározatlan

158/b gödör: a 158. számú kemence alatt újkőkori cserepekkel kirakott sütőlap, melynek vastagsága kb. 1 cm, átmérője 65-80 cm. A mai felszíntől mért jelentkezési szint mélysége 240 cm.

A szelvényben egyébként végig vastag neolit réteg volt megfigyelhető, de a nagyfokú bolygatottság miatt egy esetleges ház nyoma - amelyhez ezek a sütőfelületek tarthathattak volna - nem volt kivehető.

Az újkőkori objektumok ezen a környéken lévő sűrűsége azonban nem zárja ki ezt a lehetőséget.

A sütőfelületről kikerült cserepek között nagyméretű, plasztikus bordadíszes hombáredény töredékei voltak.

JAM leltározatlan

166. gödör: függőleges falú, - 150 cm-nél jelentkező gödör. Betöltése sárgás-barna, 85x90 cm-es, mélysége 35 cm. A betöltésben nagyon sok kagyló volt. (Feltehetően fontos szerepet játszott táplálkozásukban)

Leletei között barna, szürke foltos, díszítetlen, durva megmunkálású oldaltöredékek, mélyen árkolt vonaldíszes csőtálpas edény oldaltöredékei, vékonyfalú, hengeres nyakú korsó karcolt vonaldíszes darabkája, barna, vékonyfa-

lú, enyhén simított felületű, karcolt és beszurkált díszű oldaltöredék, mélyen bevésett vonaldíszes, behúzott szájú, közepes falvastagságú fazék peremtöredéke, pelyvával erősen soványított, egyenes, kissé lapított peremű, nagyméretű díszítetlen fazék oldaltöredéke, gömbszeletalakú díszítetlen tál oldaltöredéke és barna, vékonyfalú, belső oldalán karcolt vonaldíszes tálka oldaltöredéke volt.

JAM leltározatlan

A Tiszadob-szigeti leleteknél - mint azt már említettük - gyakran okozott problémát a rosszul megfigyelhető, többszörösen bolygatott objektumok helyzete, ezért értékelésüknél nagyfokú óvatossággal kell kezelnünk a "zárt gödör" megjelölést.

A gödrökön kívül elég gyakori jelenség volt, hogy a szelvényből nagy mennyiségű újkőkori kerámia került elő, bármilyen hozzájuk köthető objektum nélkül.

Ezért ezeket a feldolgozás során csak mint tájékoztatósi pontokat vehettük figyelembe. Természetesen bizonyos esetekben - így a 158. számú kemence (?) és környéke esetében mégis joggal kellett feltételezni, hogy eredetileg az újkőkori telephely tartozó építményről volt szó, csupán mostani állapota lehetetlenné teszi dokumentálását.

13. Tiszadob-Poklos

1982 októberében Papp Gábor tiszadobi lakos régészeti tárgyakat ajándékozott a Jósza András Múzeumnak. (Rég.Füz. I. 36. 1983. 27. o.) A leleteket a poklosi határrészen, háza melletti telkén találta (Tiszadob, Árpád u. 36.) messzesgödör ásása közben, kb. 80-100 cm mélyen.

A helyszíni szemle során elmondták, hogy az adott helyen edénytöredékeket és női felső és alsó-testet formázó agyagszobor-töredékeket (?) is találtak. Ezekből egy sem került a múzeumba. A beadott tárgyak a következők voltak: egy hosszúkás téglalap alakú, lekerekített sarkú, erősen kopott örlőkő (JAM 83.2.1.) és egy "csónakalakú" edény nagyobb ép és egy kisebb töredéke (JAM 83.2.2.) IX. tábla 1., XII. tábla) (Istvánovits-Lőrinczy, 1986.) Ez utóbbi méltán keltette fel a figyelmet, hiszen hasonló edény töredékét a múzeum a Rakamaz-tímári partomlásból (JAM 57. 338.10., Jóna, 1899. Makkay, 1960.) és Tiszavasvári-Keresztfalról a III. alfa gödörből őriz (Kalicz-Makkay 1977. 88. tábla). Edényünk az említett kettőtől abban különbözik, hogy ez nem lábakon álló, míg a rakamazi példányon az is megfigyelhető volt, hogy lábait úgy készítették, hogy az edény egyik vége felé lejt. A poklosi edény kiegészített, méretei: hossza 36,5 cm, legnagyobb szélessége - 22,5 cm, legkisebb szélessége 2 cm, magassága - 8,5 cm ill. 3 cm, az osztófal 16,5 cm széles és 4,6 cm magas.

- szintén a poklosi határrészből - bár az előző lelőhelytől távolabb - Istvánovits Eszter helyszíni szemléjéből néhány kerámiatöredéket őriz a múzeum, közte vastagfalú, erősen soványított anyagú, nagyméretű tál töredékét, behúzott peremű fazék oldaltöredékét és kova-töredékét.

JAM 87.162.1.-5.

14. Tiszadob-Reje tanya (Dobi Reje)

1965. április 14-én Gombás A. a Reje-tanyai általános

iskolában az ott addig összegyűjtött régészeti anyagot vette át, s a környéken, a Reje-halom felszántott területén terepbejárást is végzett. Itt nagyon sok vonaldíszes töredéket figyelt meg. (JAM Adattár) Később, a 70-es évek végén Tamás Béla, Nyíregyháza, Selyem u. 50. szám alatti lakostól is kerültek leletek a múzeumba erről a helyről. A lelőhely a községtől délkeletre, a Tiszalök-Úhat-Pusztakócs vasútvonaltól keletre (egykor kisebb tanyaközpont volt itt) egy megközelítőleg kelet-nyugati irányú dombsoron húzódik. A Gombás A. által összegyűjtött leletek túlnyomó része barna, pelyvával soványított, díszítetlen, fordított csonkakúp alakú tál töredéke (TVV. 65. 42.338., 65.42.339., 65.42.341., 65.42.348., stb.) és szintén pelyvás soványítású, perem alatt lyuksoros tálak és fazekak töredékei, némelyiknek a pereme újjbenyomkodással díszített (TVV. 65.42.29., 65.42.63., 65.42.143., 65.42.195. stb.). Nagyméretű, vastagfalú, vörös tárolóedények töredékei, oldalukon plasztikus bordadísszel, kettős bütyökkel, szélesen árkolt vonaldísszel (TVV. 65. 42.27., 65.42.64., 65.42.111., 65.42.289.), csőtálpas tálak töredékei (TVV. 65.42.94., 65.42.205., 65.42.391.), pici, alul enyhén profilált, vékonyfalú négyszögletesedő tálka (TVV. 65.42.381.), szürke, vékonyfalú, kettőskónikus, finoman bekarcolt vonaldíszes oldaltöredékek (TVV. 65. 42.209.) szürke, karéjos peremű, oldalán kis bütykös tál oldaltöredéke (TVV. 65.42.20.) szürke vagy világosbarna, vékonyfalú, karcolt, tűzdelt ill. beszürkált díszű tálak töredékei (TVV. 65.42.110., 65.42.119., 65.42.275., 65.42.402.), pici vékonyfalú, vörös monochrom festésű edényke (TVV. 65.42.239.) obszidián és kova-töredék, pici csonttár darabkája és egy szürkés-vörös, vastagfalú, ismeretlen rendeltetésű agyagtárgy (TVV. 65.42.144.) fordult

még elő a leletek között.

A Tamás Bélától bekerült kevés edény között egy nagyobb méretű, vastagfalú hombáredény töredéke (JAM 79.48.2.), egy sötétszürke, vékonyfalú, karcolt vonaldíszes korsó hengeres nyaktöredéke (JAM 79.48.1. és 80.22.1.), egy sötétszürke, vékonyfalú karcolt és beszurkált díszű csupor töredéke (JAM 79.48.3.) és karcolt díszes kisebb-nagyobb oldaltöredékek voltak.

XXIV.-XXVI. tábla

JAM 79.48.1.-4., 80.22.1., 30.34.1.

TVV 65.42.20.-437.

15. Iiszaeszlár-Iiszalók közötti útépitésből Szomjas Gusztáv 1912. áprilisában régészeti leleteket ajándékozott a múzeumnak. (Korek-Patay, 1958., Kalicz-Makkay, 1977. 411. lelőhely.) A leletek között vöröses-barna, pelyvával soványított, perem alatt lyuksoros fazék (55.29.7.), világosbarna, vastagfalú, pelyvás soványítású lapos bütyökfogós hombár (55.29.8.) több, bordadíszes, hasonló tárolóedény (55.29.9.,10.) vastagfalú, díszítetlen, fordított csonkakúpos tál (55.29.11.-12.) pelyvával erősen soványított, mélyen árkolt, tűzdeléses díszű fazék (55.29.6.), világosszürke, simított felületű tál (55.29.5.), szürke, simított felületű, kettőskónikus, mélyen karcolt vonaldíszes bögre (55.29.4.), szürke, vékonyfalú, karcolt és tűzdelte díszes, behúzott peremű csupor (55.29.1.) töredékei voltak.

(XXVII. tábla 1-4.)

JAM 55.29.1.1.-12.

16. Iiszaeszlár-Újtelep

A Csengő oldallal szemben, a Bazsi részen vonaldíszes

fekete cserepekkel együtt átfúrt kőbalta került elő. A múzeumba Juhász Benedek, Tiszaeszlár, Hajnal u. 18. szám alatti lakos adományaként csak a kőbalta került be.

(JAM Adattár)

JAM 61.34.1.

17-18. Tiszaeszlár-Kusér ill. Templom mellől

Egy nagyobb méretű őrlőkő töredéke és egy kisebb kő került a gyűjteménybe ezekről a helyekről. Az előbbi Szabó Gerzson ajándékaaként 1915. július 19-én, az utóbbi 1929-ben. Közelebbi adatunk nincs róluk.

JAM 56.103.1.

JAM 56.105.1.

19. Tiszalók

Szomjas Gusztáv ajándékaaként 1912-ből egy vékonyfalú szürkő, mélyen karcolt vonaldíszes kicsi oldaltöredék van a JAM gyűjteményében 55.40.1. leltári számon. Minden valószínűség szerint ugyanabból, az útépítéskor előkerült leletegyüttesből származik, mint a 15. katalógus számon leírtak.

20. Tiszalók-Belsőlökös

Az 1935-ös Alispáni jel. szerint Tiszalóktól "délkeletre 3 km távolságra eső Belső Lökös homokos vegyes földjén végeztek próbaásatást, mely 18 darab kőkori edénytöredéket, egy kőbaltát és egy őzagancsot eredményezett."

Az "ásatást" Rohács J., helyi lakos végezte, aki Tisza-

lők határában több lelőhelyet bejárt és bejelentett. A lelőhely Tiszalők-Újtelep nevű részétől észak-északkeletre a gát és a Tisza között egy mocsaras részből kiemelkedő domb, amely jelenleg legelő, tehát terepbejárásra alkalmatlan. (JAM Adattár) Az egykor előkerült leletek elkallódtak.

- ugyanerről a lelőhelyről a MNM 42/1944. leltári szám alatt egy állatalakos fedőtöredéket őriz (Makkay 1960. 11. o.), amelyet Makkay János a tiszai kultúra leletei közé sorolt be.

21. Tiszalők-Ciberéspart

1934-ben Rohács J. a lelőhelyen szkíta sírokat talált. A leleteket 1935 januárjában szolgáltatotta be a múzeumnak. (JAM Adattár) A felajánlott régészeti leletek között - a Ciberés környékéről származó - két újkőkori edény töredéke is volt. (Korek-Patay 1958., Kalicz-Makkay 1977., 428. lelőhely) Egy szürke, símított, rövid hengeres nyakú, kettőskónikus, karcolt vonaldíszes csupor, hasvonalán négy bütyökkel (XXVII. tábla 5.) és egy világosbarna, karéjos peremű, oldalán bütyökdíszes tál töredéke. (IX. tábla 3.) A lelőhely az Újteleptől északkeletre, a gát mellett, arra merőlegesen egy kb. észak-dél irányú dombvonulaton van. (Rég.Füz. I. 37. 984. 30. o.)

JAM 55.28.1.-2.

22. Tiszalők-Hajnalos

Az alispáni jelentés 1940. évről szóló beszámolójá-

ban a következőket olvashatjuk: "... a tiszalöki főjegyző április 24-én jelentette a Jósza Múzeumnak, hogy Hajnalos tanya vasúti állomás mellett sírokat találtak a munkások." Kiss Lajos április 25-én végzett helyszíni szemléljén megállapította, hogy a vasútállomástól keletre, kb. 150 méterre dombos helyről a tiszai árvédelemhez földet szállítottak, eközben kerültek elő a sírok. Csepeket is találtak, de ezt a munkások nem vették figyelembe. A kitermelt földből Kiss Lajos szedte össze a kerámiát, s mint jelentésében írja: "hatalmas gabonatartó edény nagy darabjai voltak ott." Az említett sírok hitelesítésére Lőrinczy Gábor 1985 szeptemberében rövid szondázó ásatást végzett, s az avar temetőrészlet mellett újkőkori telepnyomokat is talált. (Rég.Füz. I. 39. 1986. 61. o.)

Az akkor bekérült leletanyag alapján 1986-ban kezdtem ásatást.

Két ásatási idényben feltártam a telep egy házát, egy nagyméretű gödröt és egy kisebb, a házhoz tartozó sekély erősen kiégetett gödröt.⁷ (JAM Adattár)

A ház ill. a nagyobb gödör betöltéséből igen nagy mennyiségű kerámia került elő.

1. ház

Nagyjából háromszög alakú, két hosszabb átmérője 8 m ill. 7,2 m. A házat kelet-nyugati tengelye mentén nagyjából középen egy bolygatatlan altalajú, a ház keleti vége felé egyre inkább szélesedő földhát osztja két részre. A ház szerkezetére vonatkozó megfigyeléseket csak annak nyugati (a háromszög csúcsában lévő) sarkában tehetünk, ui. a ház déli oldalát az egykori Kiss Lajos-

féle feltárás során előkegyült avar sírok "rongálták". A nyugati sarokban egy nagyméretű, szabályos kerek folttal jelentkező cölöplyukat figyeltünk meg. (átmérője 90 cm) A két részre osztott ház északi fele valószínűleg nem lakás célját szolgálta, ui. a végébe egy kerek - 120 cm mély gödör mélyedt, s a gödörhöz (amit feltehetően tárolásra használtak) fokozatosan lemélyedő lejáraton lehetett lejutni. A ház északi - ezt a kamra részt határoló - oldalán 45-55 cm szintben egy széles padka volt. A feltárás során két olyan jelenséget figyeltünk meg, amely alapján úgy gondolom, hogy ezt az építményt nem ebben a formában használták felhagyásáig.

Az egyik indok, hogy az említett tárológödör szomszédságában, attól közvetlenül északra egy nagyobb felületen tüzelési nyomokat találtunk, benne sok cseréppel. Nem volt vastag égett rétege (3-4 cm), azonban úgy vélem, ez a belső tűzhely közvetlenül a gödör mellett mégsem funkcionálhatott.

A másik okom feltételezni, hogy időközben a ház használatában, szerkezetében változás állt be, a déli-dél nyugati oldalon megfigyelt egymás fölötti vékony, jól elváló tapasztási réteg.

A ház első, kétsztrtú változatát valószínűleg felváltotta egy egyterű lakás, aminek sarkában építették meg a belső tűzhelyet. Tetőszerkezetét csak úgy rekonstruálhatnánk, ha feltételezzük, hogy a délkeleti sarokban is volt egy nagyobb méretű cölöplyuk, amire féltető-szerűen támasztották a ház északi oldala felé lejtő tetőt.

A házban, annak déli oldala mellett - 60 cm mélységben - kibontottuk a 42. számú sírt,⁸ tájolása K-Ny 107-287, baloldalára fektetett, erősen zsugorított helyzetben eltemetett nő. Bal karja a test alatt kinyújtva,

jobb karja erősen behajlítva. A lába szintén erősen felhúzza.

A csontok rossz megtartásúak, a csigolyák, a bordák és a medence csak hiányosan maradt meg.

A sír mellett, az arc előtt egy halomban több kerámia-töredéket találtunk, nagyobb része már törötten, egymás mellé rakva került a sírba. (L. tábla 1.)

1. gödör

Hosszúkás téglalap alakú, 8,9x5 m-es. Legnagyobb mélysége 177-199 cm között volt. Nagyjából kelet-nyugat irányú, falai enyhén íveltek a gödör alja felé enyhén keskenyedő. Nagy mennyiségű kerámia került elő belőle.

4. gödör

Az 1. ház és az 1. gödör között elhelyezkedő, szabályos kerek 1,1 m átmérőjű, sekély 30-40 cm mély gödör. Oldala és alja vastagon ki volt tapasztva és kiégetve. Nagyon kevés tiszadobi cserép került elő belőle, azonban ennek alapján a házhoz való tartozása kétségtelen.

A két másik feltárt gödör (2. és 3. számú) igen sekély, régészeti anyag nem volt benne, ezért feltételezzük, hogy ezek újkoriak.

A házból és a gödörből előkerült leletek mennyisége és összetétele szintén igazolja azt a feltevésünket, hogy ez a település - melyet most még nem ismerünk teljes egészében - hosszú időn keresztül szolgálhatott a tiszadobi-csoport emberének lakhelyéül.

Az 1. ház leletanyaga (XXVIII. tábla - XXXVI. tábla)

A jellegzetes edényformák és típusok igen nagy változatosságban fordultak elő a telepen.

Az egyébként gyakori fazekak, tálak, csuprok, csőtálpas edények forma- és díszítési gazdagsága messze túlmutat bármelyik lelőhelyen.

A tárolóedények, a házikerámia mellett - amelyeken a már ismert plasztikus bordák, lapos bütyökfogók, ill. kerek rátett bütykök vannak - feltűnően sok díszkerámia és miniatűr edényke töredéke került elő. Találtunk belsőfüles nagyméretű hombáredényt is. Nagy számban fordultak elő a perem alatt lyuksoros tálak és fazekak, ez utóbbiak enyhén szélesedő, egyenes és behúzott peremmel egyaránt. Néhány különleges darabon a lyuksor mellett bütyök díszítette a tál oldalát, peremét pedig ujjbenyomkodással tagolták. Egy olyan töredéket is találtunk, melyen az egész edény felületét csipettdísz borította és két sorban, egymás alatt volt átlukasztva. (XXXIII. tábla 1.) Előkerült egy közel 60 cm magas (peremátmérője 27 cm, talpátmérője 20 cm) hombáredény több darabja, melynek vállvonalán plasztikus bordadísz fut körbe, pereme alatt zegzug, az edény hasán ívelt karcolt díszes (XXXVI. tábla). Még két, részben összeállítható óriási hombár töredékeit találtuk meg és nagyon sok össze nem állítható darabot.

Enyhén tölcséres nyakú, öblösödő díszítetlen vagy karcolt díszes korsók több töredékét említhetem (XXXV. tábla 5.). Ugyanezek a formák megjelennek vállukon egy vagy két bütyökkel, különböző plasztikus díszekkel.

A tálak legnagyobb része díszítetlen, vastagfalú, formájuk fordított csonkakúp, azonban elég gyakran fordul elő

a profilált talpkiképzés. Tekintélyes hányaduk virágcserep alakú, díszítetlen, anyaguk rosszul megmunkált, gyakran erősen soványított.

A díszített változatra a finomabb megmunkálás, vékony fal a jellemző, s szinte kivétel nélkül a perem alatt körbefutó vízszintes vonalból indul a has felé a függőleges, ívelt, karcolt vonaldísz. Alul a talpnál szintén vízszintes körbefutó vonaldísz zárja le a motívumot.

Néhány esetben megfigyeltük a belső oldalon és az alján is karcolt díszes tálak töredékeit. Nem túl gyakori díszítési mód ezeken a típusokon a tűzdelés és a beszürkült dísz.

A vastagabb falú, de díszített példányokon rendszerint sekély, széles árkolású vagy nagyon mélyen bevéssett vonaldíszítést alkalmaztak.

A különböző méretű csuprok díszítettek és finoman megmunkáltak. (XXIX. tábla 1-3.)

Egy picit töredéken a bevagdalt perem alatt koncentrikus kör-dísz borította be az egész oldalt. (XXXII. tábla 2.) Meglepően sok csótalpas edény töredéke került elő. Magasságuk különböző. (XXVIII. tábla)

Igen sok miniatűr edényke darabját is megtaláltuk, melyek díszítetlen, picit tálkák vagy csuprok, néhány esetben karcoclt- és bütyökdíszes változatban ill. kettőskónikus formában, egész felületüket betöltő karcolt díszszel jelennek meg. (XXXI. tábla 1., 2., 4., XXXII. tábla 2., 3.) A nagyobb méretű, kettőskónikus, hasvonalukon bütyökdíszes darabok is a gyakran előforduló formák közé sorolhatók. Csupán néhány karéjos peremű tál darabja került elő, közülük az egyik kívül-belül karcolt vonaldíszes.

A néhány szűrőedény töredék közül különösen érdekes az a

tál, melynek oldala volt átlukasztva. (XXXIII. tábla 3.) A leggyakoribb a belülről kinyomott, átlukasztott szűrőrészszel ellátott forma, vagy az egyszerű kiöntőcsöves edény. (XXXVII. tábla 1.)

Egyetlen olyan darabot találtunk, melyet inkább fedőként, mint tálként értelmezhetünk. Szintén csak egyetlen töredék képviseli a szögletesedő tálakat; ez vékonyfalú, szürkés-fekete, jó megmunkálású példány.

Egy nagyméretű (peremátmérője 32 cm) rövid, tölcséres nyakú, enyhén öblösödő fazék vonalköteg és közte párhuzamosan beszürkált dísz ritka darabja a leletegyüttesnek. (XXIX. tábla 5.)

Néhány nagyobb méretű edény oldalán belülről kinyomott, hólyagos bütyök volt.

A viszonylag mostoha talaj-adottságok ellenére nagy mennyiségben találtunk festett töredékeket (sőt néhány esetben a festett és karcolt-dísz együttes alkalmazása is előfordult). A festésben általában a fekete vékonyabb vagy szélesebb sávos minta dominál. Néhány esetben vörös monochrom festésű darabot is találtunk, a legritkább példányok közé a rács-mintával festett csupor oldaltöredéke és a létra-mintával díszített bikónikus csupor töredéke tartozik. (XXXII. tábla 6.) A festett töredékek között néhány esztéri csoportba sorolható import is volt.

Eszközök

A házból 5 darab obszidián penge töredéke került elő és egy trapéz alakú kőbalta (hossza 5 cm, élszélessége 4,6 cm). A kőeszközök mellett csontból készületeket is találtak a ház betöltésében.⁹

Egyéb leletek

Előkerült a házból 3 darab, különböző átmérőjű (1,8 cm, 1,4 cm, 1,1 cm) agyagkarika töredéke, ezek közül a két nagyobbak trapéz ill. sokszög átmetSZete van.

Szintén a házban találtunk egy szem mészkőgyöngyöt és egy kis vörös festékrögöt.¹⁰

A ház betöltéséből került elő egy idol fejtöredéke; háromszögletű, hátracsapott fejű, arcán az orr és a szem jelölése mellett a szem vonalában mindkét szélén át van lyukasztva. A szem felett és a "fejtetőn" vörös festéknnyomok vannak. Nyaka vékony (feltehetően elég hosszú), letörött. Barnás-vörös színű, soványított anyagú, nem túl finom megmunkálású darab.

Az 1. gödör leletanyaga

A kerámia típusa és formái szerint a házhoz hasonló. A vastagfalú, pelyvás soványítású - rendszerint plasztikus díszű - töredékek száma valamivel nagyobb a házban találtakénál, formailag azonban teljesen megegyező azzal. Igen nagy számban kerültek elő tálak és csuprok, az egészen kicsi, vékonyfalú, díszített daraboktól a nagyobb méretű, durvább megmunkálású példányokig. Talán a legváltozatosabb formát képviselik a gödör anyagában.

Szintén sok perem alatt lyuksoros fazék és tál került elő, a nagyméretű, vastagfalú, általában behúzott peremű formáktól a vékonyabb falú, egyenes vagy enyhén kihajló peremű, kisebb méretű tálakig.

A tálak félgömbös, virágcserep, fordított csonkakúp alakban egyaránt megtalálhatóak, nagyon nagy mennyiségben, díszített és díszítetlen változatban egyaránt.

Valamivel kevesebb az enyhén profilált aljú, ívelt oldalú, vékony vagy közepesen vastagfalú tál, ezek között a vékonyfalúak általában karcolt vonaldíszesek.

A tálak között a legritkább típusba tartoznak a lapos, nagyméretű kerek tálak (XLI. tábla), melyeknek pereme rendszerint ujjbenyomkodással tagolt, oldalukon esetenként lapos, osztott bütyök van, talpkiképzésük néha alacsony talpgyűrűre emlékeztet.

Néhány jellegzetes, egyenes vagy behúzott peremű fazék díszítetlen töredékét is megtaláltuk.

Ugyancsak nagy formai változatosságot mutatnak a csuprok, melyek a méreteik szerint is igen különbözőek. (XLVII. tábla 2., 3., 5.). A nagyobb méretű, pereme felé enyhén szélesedő és a kissé behúzott peremű darabok rendszerint a perem alatt körbefutó vízszintes vonal - és az alatta lévő egyenes vagy íves vonaldíszes mintával díszítettek. Néhány esetben megfigyeltük, hogy kívül-belül karcolt díszesek ezek az edények. A kisebb méretűek rendszerint behúzott pereműek, díszítésük 3-4 vonalból álló köteg, hullám- vagy zeg-zug alakban karcolva.

A rövid hengeres vagy tölcseres nyakú, öblös edények igen sokféle díszítési móddal fordultak elő. Az alapformán a plastikus, ujjbenyomkodással tagolt bordák, a karcolt zeg-zug minta és elvéve a festés is előfordul, azonban leggyakrabban ezek a palack-formájú edények közepes falvastagságúak és díszítetlenek.

Szintén előkerült néhány csőtálpas edény töredéke, a rövid, széles formájú éppúgy, mint a hosszabb, majdnem hengeres változat. Ezek díszítése legtöbbször karcolt, néha festett. (széles, sávós, fekete festéssel) (XLVI. tábla 3-5.) Számottevő mennyiségű a miniatűr edény. Ezek legnagyobb hányada egyszerű, díszítetlen kis tálka, de néhány,

mezőkre osztott felületen karcolt díszes példány is előkerült. Közülük egynek a pereme alatt kis átlukasztás van (XLVII. tábla 5.)

Különlegesen szép példányok a leletanyagban a hosszú hengeres nyakú, öblös hasú karcolt díszes edények (XLIV. tábla 1.) és a bikónikus, néha a hasvonalán bütyökdíszes kis bögrék.

Összesen két szögletesedő tál töredékét találtuk, az egyik festett díszű (XLV. tábla 1.), a másik karcolt vonaldíszes és függőleges, beszurkált bütyök van az oldalán. A festett kerámia nagyobbik hányada közepesen vastag - vagy vastagfalú tál ill. csupor töredéke, sávós fekete festéssel díszítve. Egy kis csupor és egy rövid tölcserés nyakú szilke festési módja különösen feltűnő. (XLVI. tábla 1.-2.) Egy-egy ritkábban előforduló típust is találunk a leletek között, egy belsőfüles fazék oldaltöredékét (XXXVIII. tábla 2.), egy lapos, alacsony peremű szögletes edény felét (XXXIX. tábla 1.) és egy viszonylag hosszú (5,5 cm) kiöntőcső töredékét.

JAM leltározatlan

Eszközök

Az eszközök között több obszidián került elő, mint a házból, azonban ezek között fele-fele arányban fordult elő a megmunkált penge töredék és a megmunkálatlan obszidián rög. Kova- ill. kova-penge töredéke is van a leletek között, valamint csontból készült eszközök is.⁹

A Tiszalök-hajnalosi telep leleteinek felsorolásában utoljára hagytuk azt a néhány tárgyat, amely különlegességével tűnt ki a többi közül.

Az 1. gödör betöltéséből került elő az a lapos, mindkét oldalán más-más módon karcolt vonaldíszes agyaglap, melynek felső szélén két lyuk van. Töredékes, legnagyobb hossza: 8,9 cm, legnagyobb szélessége: 8,6 cm.

Barnás-szürke, foltos, símitott felületű, karcolása nem túl mélyen bevésett. Két darabból ragasztott. (LXXIX. tábla) Ugyancsak az 1. gödör leletei közé tartozik az a másik lapos, jóval kisebb töredék, melynek csak egyik oldalán lehet a zeg-zug mintát megfigyelni, mások oldala ui. lekopott. Vastagsága 0,4 cm, s épen maradt részén itt is karcolás figyelhető meg rajta. Anyaga szürke, finom megmunkálású, díszítése élesen bekarcolt.

A Tiszalök-hajnalosi telep feltárása még nem fejeződött be.

23. Tiszalök-Kétökör halom

Az 1912. évről szóló Alispáni jelentés szerint Szomjas Gusztáv földbirtokos Tiszalök-Kétökör halomból 14 darab díszített kőkori cserépedény töredéket adományozott a múzeumnak. Az egykori feljegyzések szerint a Tiszalök-rakamazi út építése alkalmával két csontvázra is rábukkantak, melyeknek mellékletei között bronz-gyűrű, bronz-karperec volt. Az említett cserép-töredékek azóta elkalldtak, így ezek hitelesen újkőkori voltában nem vagyok biztos.

(JAM Adattár)

A lelőhely a Tiszalök-Tiszaeszlár közötti határvonalra esik.

24. Tiszalök-Kisfástanya, Bereczki dűlő

Gombás A. jelentése szerint (MNM Régészeti Adattár XV. 260. (1964.) Tiszalök-Kisfástanya területén a Berecki dűlőben szántás közben Juhász Lajos tiszavasvári traktoros cserepeket és csontokat talált. Gombás a helyszíni szemle során megállapította, hogy kb. 20 helyen feltűnően sok leletanyaggal jelzett hely van a területen. Egynapos leletmentéssel feltár "három tűzhelyes lakógödört", s a környéket is bejárva hatalmas mennyiségű cserepet gyűjtött össze. (Rég.Füz. I. 18. 1965. 23. o.) Kalicz-Makkay, 1977. 429. lelőhely, 30. o. 93. o. 92. tábla 11-22.)

A lelőhely a Tiszalök-tiszavasvári határ közvetlen szomszédságában Tiszalök-Kisfástanyától délkeletre kb. 1,5 km-re van egy 105 m-es tszf. magassággal jelzett dombhát környékén. Terepbejárásunk során - annak ellenére, hogy szántott volt a terület - semmit nem találtunk és nem tudtunk megfigyelni. (JAM Adattár)

Az egykori szántás mintegy 40 cm-es mélységben bolygatta meg a területet. (ld. Gombás adattári jelentése, JAM), így nem elképzelhetetlen, hogy a mostaninál alaposabb szántás után lehetne csak újabb információhoz jutni.

Az összegyűjtött leletanyagot az ásató nem különítette el objektumként, csak arról van tudomásunk, hogy mi származik a felszíni gyűjtésből és mi a "feltárásból".

A leletanyag egészét tekintve az alapvető típusok más lelőhelyekével megegyezők, azonban néhány sajátosság a kisfástanyai anyagban megfigyelhető (LI.-LVIII. tábla)

A kerámia - technika legfontosabb sajátossága a pelyvával történő erős soványítás. A vastagfalú, nagyméretű tároló- és hombáredények felülete igen gyakran durván megmunkált, barbotinra emlékeztető és néha egészen jellegzetes "sep-

rüs" felület benyomását kelti (LIV. tábla 1.-2.). Nem ritka a csipett dísz (67.61.33.). Két nagyméretű tálon is előfordult az újjbenyomkodással tagolt perem alatti csipettdísz két sorba rendezve. (67.61.6.)

Az előforduló díszítési módok közül ugyanolyan gyakori a plasztikus bordadísz, a bütök, a bevagdálással tagolt bütök, mint a sekély, szélesen árkolt vonaldísz (egyes, zeg-zug vagy hullámvonalban, 67.62.5., 67.61.28., 67.61.8.). A vonaldíszes azonban mindig egyetlen vonalból áll. A vékonyfalú, finomabb megmunkálású kerámia száma kisebb, festésük ritkább, s ezek között is gyakran karcolt dísszel együtt fordul elő a sávós fekete festés. (LVIII. tábla 2.) Az edényformák között a leggyakoribb a virágcserep alakú tál (LVI. tábla 1.-7.), szinte kivétel nélkül díszítetlen változatban. (67.213.3.) Egyik díszített példányon függőleges tűzdelte vonaldíszet találtunk, a többi kevés díszített töredéken a nagyméretű edényekre is jellemző sekély, széles árkolású vonaldíszet figyeltünk meg.

A tálak alja esetenként profilált, alacsony talpgyűrűs, közepe felé vékonyodó. (67.63.78., 67.63.39.)

A kisebb méretű tálak, csuprok nagy része behúzott peremű, igen jellemző a lelőhelyre a profilált peremű tál, melynek vállvonala magasságában vonaldísz fut körbe. (LII. tábla 2., 3., 5.) (67.63.82.)

A fordított csonkakúpos és gömbszelet alakú tálak száma kisebb. Előfordultak karéjos peremű tálak is. (67.63.77.) Jellemző edényforma a lelőhelyre a szögletesedő tál, mely bütökdísszel és vonaldísszel egyaránt előfordult. (LI. tábla 5., 7., 10. (67.64.4.)

A csőtálpas tálak általában sokkal alacsonyabb talprészszel fordulnak elő, díszítésükben a festés és a karcolás

egyaránt megtalálható. (LIII. tábla) (65.356.32.)

Rövid, hengeres nyakú, öblösödő edények is kerültek elő, rendszerint díszítetlenek. (LVII. tábla 3.) (67.63.50.)

Egészen ritkának számít a perem alatt lyukсорos edény, melynek az összegyűjtött anyagban csak egyetlen példányát találtuk meg. (67.61.22.) A többi lelőhelyhez viszonyítva azonban soknak számít a három fedő-töredék, melyek közül az egyik sekély árkolású vonaldíszes volt. (67.62.6., 12) Van a beleltározott töredékek között belsőfüles edény töredéke is. (67.63.20.) A terepbejárásból származó anyagban ugyanezek a sajátosságok figyelhetők meg.

Egy különlegesen festett, fordított csonkakúp alakú tál érdemel említést, sávokba rendezett "gyöngy-sort" utánzó mintája egyedüli a kollekcióban. (TVV. 65.48.10.) (LVIII. tábla 1.)

A lelőhelyről néhány kőbalta töredékét, egy kis csonttű darabját is beleltározták. (TVV. 65.48.4.)

JAM 65.355.1.-17., 65.356.1.-76., 67.61.1.-34., 67.62.1.-16., 67.63.1.-101., 67.64.1.-32., 67.65.1.-16., 67.66.1.-19., 67.213.1.-4., 68.182.1.

TVV. 65.48.1.-21.

25. Tiszalök-Középső dűlő

1966-ban bronz-depot helyszínelésekor Németh Péter néhány szürkés-vörös, szemcsésen soványított, díszítetlen oldaltöredéket és kova-darabot gyűjtött össze Gombás Andrással. (JAM Adattár., Rég.Füz. I. 20. 1967. 25. o.) A lelőhely a községtől nyugatra, a Tiszavasvári-Óhat-Pusztakócs vasútvonaltól délre, a Keleti Főcsatornától keletre van.

JAM 68.217.2.-17.

26. Tiszalök-Meszesdűlő

Az Alispáni jel. 1942-43. évi száma szerint 1942. szeptember 7-én Rohács J. egy hiányos tálat ajándékozott a múzeumnak, mely a meszesi Tisza-mederből id. Kovács Ferenc földjéből került ki. A lelet elveszett.

- ugyanerről a lelőhelyről a Magyar Nemzeti Múzeum 41.1944.1. számon egy szürkés-barna, egyenes peremű, alacsony, profilált aljú kis bögrét őriz.

A lelőhely Tiszalöktől nyugatra, a Tisza és az út - és vasút közötti magas parton helyezkedik el.

27. Tiszalök-Vajas-dombok

"Tiszalök határában a községtől keletre 3 km-re eső árterületen, mely itt nagy kiterjedésű legelő, több domb van. A község Újtelepétől északra haladva az ármentesítőtársulati töltés közelében 300 m-re érjük elsőként a Nagy-Vajas dombot, ettől északnyugatra 200 m-re van a Kis-Vajas domb, innen északkeletre 300 m-re eső harmadik domb a Közép-Vajas domb. Mind a három domb a Szomjas László földbirtokos tulajdona..." (Alispáni jel. 1943-44) 1941-ben Kiss Lajos rövid ásatást folytatott a lelőhelyen, s honfoglaláskori temető feltárása közben őskori edénytöredékek, őrlőkő darabok kerültek elő.

- szintén Tiszalök-Vajas-domb megjelöléssel a Magyar Nemzeti Múzeum 43/1944.1.-3. számon őriz egy trapéz alakú baltát, egy közepes falvastagságú, kívül-belül karcolt vonaldíszes oldaltöredéket és egy szemcsés soványítású, utólagos

san átfúrt oldaltöredéket. (Kalicz-Makkay 1977. 430. lelőhely)

A dombokat jelenleg legelőként használják, tehát terepbejárásra alkalmatlan.

28. Tiszalök-Vásárhalom

A Tiszalök-Meszesdűlő és Szőlőhalom folytatásában, a Tiszát kísérő dombháton elhelyezkedő lelőhelyről a Magyar Nemzeti Múzeum 1936. 18. számon egy vonaldíszes oldaltöredéket őriz.

29. Tiszanagyfalu

Liptay Ede ajándékként 1908-ban két agyag hálónéhezék (?) és két obszidián magkő töredéke került a múzeumba. A hálónéhezékek közül az egyik majdnem szabályos kör alakú, 17 mm vastag, felső harmadában két helyen átlukasztott. (JAM 56.109.1.)

A másik szögletes, befelé ívelt oldalú, 11 mm vastag, szintén két átlukasztással (JAM 56.109.3.) (Makkay 1960. 9. o.). A két magkő leltári száma 56.109.2. és 56.253.1. Közelebbi lelőhelyükként Tiszanagyfalu-Őstelep megjelölés szerepel.

30. Tiszavasvári-Badicshát

1966 júniusában Aranyos János tiszavasvári lakos egy világosbarna, vastagfalú, bordadíszes oldaltöredéket vitt be a tiszavasvári múzeumba. (JAM Adattár)

A helyszíni szemle során régészeti jelenséget nem figyel-

tünk meg. A lelőhely a községtől délnyugatra, a polgári úttól északra, a Király-ér mentén fekszik. (Kalicz-Makkay 1977. 451. lelőhely)

31. Tiszavasvári-Bányai tanya

A Nyugati-Főcsatorna mentén, a Bányai tanya környékén Tamás Béla tiszavasvári lakos felszíni gyűjtésből származó cserepeket adott a tiszavasvári múzeumnak. (LXXI. tábla) A beletározott töredékek nagyobb része vékonyfalú, karcolt és tűzdelt vonaldíszes tál, ill. közepes falvastagságú, sekély árkolású vonaldíszes töredék. A vékonyfalú tálakon a perem alatt körben vízszintes tűzdelés (TVV 67.10.60.), a perem ferde bevagdálása (TVV. 67.10.56.), kívül-belül karcolt vonaldíszes (TVV. 67.10.26.), pici kerek benyomkodás és ferde karcolás (TVV. 66.8.4.) figyelhető meg.

A vastagabb falú edények általában bütyökkel, mélyen árkolt vonalakkal díszítettek.

Egy-egy töredéke került elő kettőskónikus, kisbütykös és sekély vonaldíszes bögrének (TVV. 67.10.64.), hengeres nyakú kerek, középen benyomott bütyökkel díszített korsónak (TVV. 67.10.46.), díszítetlen, behúzott peremű tálnak (TVV. 67.10.53.) és perem alatt lyuksoros fazéknak. (TVV. 67.10.54.)

Szintén került elő a lelőhelyen obszidián magkő és penge töredéke (TVV. 67.10.2.-4.) és egy kaptafa alakú kőbalta (67.10.1.)

TVV. 65.53.1., 66.8.3.-6., 67.10.1.-64.

32. Tiszavasvári-Berecki halom

A Keleti Főcsatorna építése alkalmával a halmot kettévágták, s ott építették meg a csatornát, 1954-ben.

A helyszíni szemle során Csallány D. római kori leleteket talált. (JAM Adattár)

A leletmentő ásatást Csalog J. végezte el 1954-ben. (Csalog, 1955.)

A halom eredetileg kb. 100-120 m átmérőjű volt, magassága 4-5 m. A leletmentés megkezdésekor a halom keleti és nyugati felének mintegy harmada már hiányzott. (Kalicz-Makkay, 1977., 452. leldhely) A munkások elbeszélése szerint helyenként tömegesen találtak cseréptöredékeket, sírokat. Ez utóbbiak közül kettő újkőkori volt.

A. sír: kb. 60 cm mélyen, oldalán zsugorított helyzetben fektetett váz, tájolása bizonytalan.

Mellékletek: 1./ világosbarna, pelyvával soványított, közepes falvastagságú, négy lapos bütyökkel díszített pohár. Magassága 8,7 cm, peremátmérője 7,3 cm, talpátmérője 2,9 cm. (JAM 56.257.1.) (LIX. tábla 2.) (Kalicz-Makkay 1977. 174. tábla 6.). 2./ világosbarna, díszítetlen, vékonyfalú, pici edényke; magassága: 4,3 cm, peremátmérője 5 cm, talpátmérője 1,7 cm (JAM 56.257.2.) (LIX. tábla 3.)

B. sír: állítólag 70 cm mélyen zsugorított helyzetben eltemetett halott, a sír tájolása bizonytalan. Melléklete: szürkés-barna foltos, rövid nyaka alatt kiszélesedő, vállvonalán négy kerek bütyök, alja felé erősen összeszűkül, talpa a közép felé vékonyodik.

Magassága: 17,4 cm, peremátmérője 12,6 cm, talpátmérője 5 cm. (JAM 56.257.3.) (LIX. tábla 1.) (Kalicz-Makkay 1977. 174. tábla 8.)

Az ásató a sírok mellett két gödör anyagát is el tudta különíteni. (C. és D. gödör) Ezek leletanyaga feltehetően selejtezés után került beeltárolásra.

C. gödör: szürke, vékonyfalú, karcolt vonaldíszes oldal-töredékek, közepes falvastagságú, sekélyen árkolt vonaldíszes ill. tűzdelt vonaldíszes oldaltöredék (56.257.6.), vastagfalú vörös, erősen átégett (talán még égetés előtt félbevágott tál (56.257.10.), vörös, símitott felületű fedő, belsejében vörös festéknyomokkal (56.257.7.) és egy perem alatt lyuksorús fazék. (56.257.8.)

(LX. tábla 2., 4.)

D. gödör: világosbarna, nagyon vékonyfalú, finoman bekarcolt vonaldíszes tálka, pereme bevagdalt (56.257.11.), szürke, vékonyan bekarcolt vonaldíszes tálkák töredékei, egyiken fehér inkrusztáció nyomai (56.257.13.), pelyvával erősen soványított, nagyméretű, perem alatt lyuksorús edények (56.257.15.), barnás-vörös, kopott felületű, díszítetlen tál töredéke (56.257.16.), téglaszínű, vastagfalú tárolóedény, oldalán ujjbenyomkodással tagolt vízszintes bütyökkfogó (56.257.18.), szürkés-vörös, szemcsés soványítású durva anyagú, díszítetlen csótalpas edény töredéke. (56.257.19.) (LX. tábla 1., 3., 5.)

A lelőhelyen még összegyűjtött kerámia-anyagban rövid, hengeres nyakú, díszítetlen korsók, pelyvával soványított, díszítetlen, behúzott peremű fazekak, fordított csonkakúpos díszítetlen, közepes vagy vékonyfalú tálak, szürke, közepes falvastagságú, virágcserep alakú, karcolt vonaldíszes vagy díszítetlen tálak, finoman megmunkált,

több párhuzamos vonalköteggel díszített vékonyfalú korsók és tálak töredékei, nagyméretű, vastagfalú tárolóedények, közülük az egyiken perem alatt függőlegesen beszürkált plasztikus dísz és ujjbenyomkodással tagolt, függőleges bütyökfület találunk. (63.200.3.) Előkerült egy barnás-vörös kis könyökfül (63.200.5.) és egy kaptafa alakú, erősen töredezett kőbalta. (hossza: 10,2 cm, szélessége: 5,4 cm)

JAM 56.257.1.-20., 60.69.1.,4., 63.200.1.-6.

33. Tiszavasvári-Becskereki part

Aranyos János tiszavasvári lakos 1967-ben egy fekete, közepes falvastagságú, sekélyen bekarcolt vonaldíszes, virágcserep alakú tál aljtöredékét adta be a tiszavasvári múzeumba.

TVV. 67.18.1.

34. Tiszavasvári-Büdszentmihály, Józsefháza

Révay Kasznár 1890-ben kőbalta és véső töredékeit adta be a múzeumba gróf Dessewffy Aurél birtokáról.

A lelőhely közelebbi meghatározása nélkül csak feltételezhetjük, hogy a józsefházi határ két újkőkori lelőhelyének valamelyikéhez - Téglás, Homokos - tartozhat.

JAM 56.114.1. - 56.116.

35. Tiszavasvári-Büdi szőlő

A tiszavasvári múzeum gyűjteményében egy vöröses-barna, közepes falvastagságú, mélyen bevéssett vonaldíszes oldaltöredék van beletárolva.

TVV. 67.15.5.

36. Tiszavasvári-Deákhalmi dűlő

Csallány D. 1958. december 15-i adattári jelentése alapján tudjuk, hogy a Paptelekháttól délre elterülő Deák-halmi dűlő területét nagyon mélyen megszántották, s az eke nyomán igen sok cserép és csont vetődött fel. A lelőhelyen lévő halom szintén ezt a nevet viseli. A szántás után összegyűjtött kerámia kisebb része került beletárolásra. Ezek között főleg vékonyfalú, karcolt vonaldíszes, finomabb megmunkálású töredékeket találunk (TVV.65.24.26.), de néhány darab más típusú edényekből is bekerült a gyűjteménybe.

Pelyvás soványítású, perem alatt lyuksorral ill. kis bütykös dísszel ellátott fazék (TVV. 65.24.1.), hengeres nyakú, öblösödő, díszítetlen korsó (TVV. 65.24.13.), vastagfalú, pelyvával erősen soványított, plastikus borda- és bütyökdíszes tárolóedény töredéke (TVV. 65.24.4.), közepes falvastagságú, kívül-belül vörös festéknymos tál (TVV. 65.24.2.), belül vörös monochrom festésű karéjos peremű tál (TVV. 65.24.6.), belülről kinyomott hólyagos bütykös oldaltöredék, a bütyök körül ujjbenyomkodással tagolt borda fut (65.24.8.) patics- és kova-töredékek. TVV. 65.24.1.-26., 34., 35., 39., 67.11.1.

37. Tiszavasvári-Dézsmapart

Gombás A. 1958-ban Dancs István földjén gyűjtött egy szürke, szemcsésen erősen soványított, díszítetlen tál oldaltöredékét. A lelőhely a község belterülete mellett közvetlenül a Debrecen-Tiszalök vasútvonal és a nyírtele-

ki út által határolt részben helyezkedik el.
TVV. 65.26.3.

38. Tiszavasvári-Fehértói út, I. dűlő

A Tiszavasvári-nyíregyházi úttal párhuzamosan, attól délre az eszlári és dorogi út között Gombás A. több lelőhelyről gyűjtött újkőkori kerámiát.

A Fehértói út I. dűlőnek nevezett helyen is több, egymástól elkülönülő helyeket jelölt meg ezek lelőhelyeül.

- Béke Tsz. gyümölcsöse

1963-ban felszíni gyűjtésből leltározta be a következő töredékeket: vékonyfalú, díszítetlen, kettőskónikus edényke oldaltöredéke (TVV. 64.70.3.), közepes falvastagságú, bevagdalt peremű, perem alatt lyuksoros ill. kerek bütyökdiszes fazék (TVV. 64.70.4.), pelyvával erősen soványított plasztikus borda- és bütyökdiszes oldaltöredékek (TVV. 64.70.5.,6), behúzott peremű, szemcsés soványítású díszítetlen fazék (TVV. 64.70.5.) fenékkö töredéke.
TVV. 64.70.3.-9.

- D. Pete László tanyája

1964-ben terepbejárás során gyűjtötte össze Gombás A. az alábbi darabokat: pelyvával erősen soványított, perem alatt kettős bütyöksorral és tűzdeléssel díszített tál oldaltöredéke (TVV. 64.199.3.), nagyon vastagfalú, díszítetlen nagyméretű tárolóedény töredéke (TVV. 64.242.6.)

- Tiszavasvári-Kisbodzás

Aranyos János tiszavasvári lakos két töredéket

adott a tiszavasvári múzeumnak. Vörös, pelyvával soványított, hengeres nyakú, vállvonalán plasztikus, bordadíszszel ellátott korsó oldaltöredéke (TVV. 65.51.1.), barnás-vörös, szemcsés soványítású, perem alatt lyuksoros, behúzott szájú fazék (TVV. 65.51.2.)

A lelőhelyek a kisebb-nagyobb élővizekkel, mocsaras részekkel szabott területen a kiemelkedések, nagyobb dombhátak szélein helyezkednek el.

39. Tiszavasvári-Fejérszik

Márkus Dávid főmérnök feljegyzései szerint 1921. június 10-én, a nyíregyházi-büdszentmihályi útépités közben a Fejérszik tótól kb. 800 m-re törött edények (nagy vastagfalú edény aljtöredéke, karcoltdíszú, festett cseréptöredékek, újjal benyomkodott edény széle) kerültek elő (JAM Adattár). A leletek elvesztek. (Elképzelhető, hogy a Kat. 45. számú vagy Kat. 48. számú lelőhelyhez tartozik)

40. Tiszavasvári-Fürdőspart

Juhász Lajos 1966-ban egy vöröses-barna, közepes falvastagságú, símított felületű, mélyen karcolt vonaldíszes oldaltöredéket ajándékozott a múzeumnak.

A lelőhely a Józsefháza nevű település közelében van (JAM Adattár), a "Homokos"-ok környéki nagyobb határrész neve. (ld. 42. lelőhely)

TVV. 66.45.8.

41. Tiszavasvári-Józsefháza, Homokos

A polgári úttól délre, a Vasvári Pál Tsz. központja

mellett 1965-67 között egy nagyméretű homokbánya környékéről Tamás Béla tiszavasvári lakos és Gombás A. többszöri terepbejárás eredményeként nagy mennyiségű kerámiát vitt be a tiszavasvári múzeumba. A beletárolt anyag pelyvás soványítású, sekély árkolású, vonaldíszes tál töredéke (TVV. 67.8.10.), félgömbös, fordított csonkakúp alakú tálak díszítetlen vagy vonaldíszes oldaltöredékei (66.39.3., 6., 8., 15.), szürkés-vörös, enyhén profilált peremű díszítetlen tál (66.39.4.), virágcserep alakú, karcolt vonaldíszes tál aljtöredékei (66.39.9.), pici, vékonyfalú, vörös monochrom festésű (?) peremtöredék (67.8.7.), pelyvás soványítású, plastikus, újjbenyomkodással tagolt bordadíszes vastagfalú tárolóedény töredéke (67.8.8.), obszidián penge (67.8.21.) és kőbalta (66.4.1.). 1967-ben Gombás A. jelenti, hogy "A két Homokos állandóan bolygatódik. Ezekben újkőkori (bükki) és népvándorláskori anyag van..."

A begyűjtött anyagról semmilyen közelebbi információnk nincs arra vonatkozóan, hogy melyik "Homokos"-ból származnak. Helyszíni szemlénk során semmilyen régészeti leletet nem tudtunk gyűjteni vagy régészeti jelenséget megfigyelni a terület elgázosodása miatt.¹¹

(LXI. tábla)

TVV. 66.4.1., 66.39.3.-22., 67.8.5.-21.

42. Tiszavasvári-Józsefháza, Szamárhát

Draveczky Balázs jelentéséből tudjuk, hogy az említett helyen a kiemelkedő domb lankás oldalán a felszínen nagy mennyiségű cserepet gyűjtött. (JAM Adattár)
A leletek elvesztek.

43. Tiszavasvári-Józsefháza, Téglás

1960. július 17-én Gombás Andrásnak jelentették, hogy a Tiszavasvári-Polgár között átépítés alatt álló műúthoz a Téglás nevű határrészen, közvetlenül a műút mellett egy homokbányát nyitottak, melyben régészeti leletek kerültek elő (Kalicz-Makkay, 1977. 455. lelőhely). Az út feltöltéséhez folyamatosan termelték a földet, ezért Gombás A. haladéktalanul a helyszínre ment. Megállapította, hogy a lelőhelyen újkőkori és rézkori kerámia, valamint római kori gödrök kerültek elő.

Gombás A. július 18-23 között folyamatosan figyelemmel kísérte a lelőhelyet, majd augusztus 5-17-ig Draveczky B. végzett leletmentést. (JAM Adattár) (Rég.Füz. I. 14.1961. 20.o.). Jelentéséből kiderül, hogy az Útépítő Vállalat egy 47 x 95 x 59 x 95 m-es gödörből 3 m mélységben termelte ki a földet. Gombás A. és Draveczky B. összesen 33 gödröt tárt fel. Ezek között kettő tűzhelyes újkőkori lakógödör volt. Feltártak két melléklet nélküli, zsugorított helyzetben eltemetett sírt is. Kormeghatározása bizonytalan.

A leletanyag nagyfokú keveredettsége miatt a több kor-szakba sorolható kerámia objektumként alig volt elválasztható. A megmentett leletanyag nagyobb része nem került múzeumba (vagy beleltározásra), ui. a Téglásról alig féltucat töredék szerepel a gyűjteményben.

Perem alatt lyuksoros fazék, erősen kopott felületű, plastikus bordadíszes oldaltöredék, virágcserep alakú tál, vastagfalú, díszítetlen töredékek és egy barna, nagyon rossz anyagú, erősen soványított, erősen átégetett, díszítetlen láb-forma (?) (63.272.3.)

Terepbejárásunk során megállapítottuk, hogy a lelőhelyet

azóta nem bolygatták, a felszíni nyomok alapján a lelőhely hitelesítését el lehet végezni. (JAM Adattár).

JAM 63.258.1.,3.,8.,9.

63.272.3.

63.555.1.

44. Tiszavasvári-Keresztesi partok

Gombás A. felszíni gyűjtéséből származó leletanyag van beleltározva a JAM régészeti gyűjteményében. (Kalicz-Makkay 1977. 456. lelőhely). A lelőhely a Fehérszik-tóval szemközti oldalon - a nyíregyházi út másik oldalán - húzódó dombosoron van.

A leletek között virágcserep alakú tál, vastagfalú, bütyök- és bordadíszes tárolóedény, kettőskónikus ujjbenyomkodással díszített korsó, egyenes oldalú, tagolt bütyökkel díszített fazék és vékonyfalú, szürke, karcolt vonaldíszes kisebb edények töredékei vannak.

JAM 62.261.1.-2.

45. Tiszavasvári-Kisasszonydűlő

A Petőfi Tsz. hízlalójához a közeli halomból (105 magassági pont) földet hordtak.

Csallányi D. és Gombás A. leletmentés során 6 szarmata sírt tárt fel (JAM Adattár) (Rég. Fü. I. 16.1963.45.o.). A II. számú kutatóárokban a vonaldíszes kerámia körébe tartozó töredékeket is találtak (Kalicz-Makkay 1977. 458. lelőhely). A lelőhely a Fehérszik-tótól keletre, a Nyíregyháza-Tiszavasvári út északi oldalán van.

A beleltározott töredékek: egy téglaszínű, pelyvával erősen soványított, peremén ujjbenyomkodással tagolt lapos

tál (LXXII. tábla 3.), vastagfalú, durván megmunkált, oldalán ujjbenyomkodással tagolt bordadíszes tárolóedény, egy kőbalta töredéke.

Terepbejárásunk során a lelőhelyen egy őrlőkövet találunk.

JAM 62.425.9.1., 62.425.12.1., 62.425.13.3.

46. Tiszavasvári-Köztemető

1982 őszén bejelentés érkezett a tiszavasvári múzeumba, hogy a községi Köztemetőben sírok ásásakor cserepek, csontok kerültek elő.¹² (Rég. Füzet. I. 36. 1983. 29. o.). 1983-85 között a lehetőségekhez mérten megpróbáltam hitelesíteni a lelőhelyet.¹³ A rendelkezésemre álló területen értékelhető anyagot és megfigyeléseket egyetlen objektumból, a 3. gödörből nyertünk.¹⁴ (JAM Adattár (Rég. Füzet. I. 38. 1985. 28. o., Rég. Füzet. I. 39. 1986. 30. o.). A feltárás során beigazolódott az a korábbi feltevésem, hogy a telep nagyobbik része az addigi betemetésekkel megsemmisült (s erre nemcsak a nagy mennyiségű kerámia utalt, amit a temetkezésekkor gyűjtöttek össze, hanem a megfigyelt jelenségek is: erősen átégett vörös felületek, patics-rögök, stb. Szintén szórványként került elő egy idol töredéke is).

A környéken másutt felszíni leletekből nem találtunk te-lepre utaló nyomot, a feltárás harmadik évében pedig a szelvényekben sem találtunk egyetlen objektumot sem, valószínűleg a telep szélét érhettük el.

A 3. gödör szabálytalan téglalap-alakú - a II. és III. szelvényben helyezkedik el - hossza: 6,2 m, szélessége 2,6 m. Legnagyobb mélysége 1,5 m. A gödör alja a keleti széle felé fokozatosan lejtett, keleti végében egy nagyjából kerek bemélyedés volt. Ezen a részen - 100-150 cm

közötti mélységből került elő a gödör anyagának túlnyomó többsége.

A 3. gödör anyaga:

Az előkerült kerámia feltűnően nagy része tálakból, ezek között is a fordított csonkakúp alakú vagy virágcserep alakúakból áll. Néhány profilált aljú, félgömb-metszetű kisebb tál is előkerült (86.26.508., 86.26.11.)

Nagyobbik hányaduk díszítetlen, a karcolt díszes példányokon az ívelt és az egyenes vonaldísz egyaránt előfordul (86.26.102., 173., 373.). Gyakori a talp fölött több, párhuzamos körbefutó bekarcolás, erre az oldalon függőlegesen futó vonaldísz rajzolása (86.26.110., 86.26.99.). Feltehetően mezőkre osztott mintával díszítették azt a fordított csonkakúp alakú tál oldalát, melynek függőlegesen futó sávja keretezte a közte lévő mintát. (86.26.466.) Egy töredéken durvább, elsímítatlan felületen rövid mély tűzdelt díszítést találtunk (86.26.281.). Nagyméretű, lapos tál töredéke lehet egy vastagfalú aljtöredék. (86.26.655.)

A tálak és fazekak egy része behúzott peremű, közepes vagy annál vastagabb falú, rendszerint díszítetlen (LXII. tábla 1-2.). Karcolt díszítést csak a behúzott peremű csupokon találunk (86.26.550., 86.26.566.). Az egyenes vagy nagyon enyhén ívelt oldalú tálak között a karcolt dísz mellett alkalmazott beszurkálás is előfordul (86.26.371.). Ezek között a vékonyfalú darabok szinte kivétel nélkül díszítettek. Viszonylag kevés a csótalpas tálak száma, formájuk és méretük alapján a rövid és szélesebb tálrészű éppúgy megtalálható, mint a hosszú, keskenyebb forma (86.26.358., 86.26.64.) (LXVIII. tábla 2.). A közepes vagy annál vastagabb falú tárolóedények is nagy szám-

ban kerültek elő. Érdemes felhívni a figyelmet az V. szelvényben lévő hombáredényre, amely minden települési objektum nyoma nélkül, "egyedül" került elő (de a felszedés során megfigyeltekből arra lehetett következtetni, hogy eredetileg is azon a helyen állhatott s az alsó részére ráomlott töredékek az eredeti helyen maradtak).

A tárolóedények között az egyenes vagy behúzott peremű fazekak (86.26.164., 86.26.662.), a rövid tölcéses vagy hengeres nyakú, alsó részük felé öblösödő hombárok (86.26.413., 86.26.419., 86.26.668.), s néhány belsőfüles fazék LXV. tábla 1.) vagy hombár érdemel említést (86.26.259., 26.276. 86.26.402.). Az előbbieken gyakori a vállvonalon lévő, ujjbenyomkodással tagolt plasztikus bordadísz, ritkábban rövid, tagolt bütyök (LXV. tábla 4.). A kerámia anyagban szép számmal fordulnak elő kettőskónikus közepes vagy annál vékonyabb falú csuprok ill. rövid hengeres nyakú, bikónikus testű korsók (86.26.496., 86.26.662. (LXIV. tábla 1., 3.). Ezek döntő többsége díszített, némelyiken a hasvonalon kis szalagfűl van (86.26.623.) (LXVII. tábla 1.), a nagyobbik hénnyadon - valószínűleg - négy kis bütyök (86.26.548., 86.26.600. (LXVII. tábla 2.) Nagyon ritka ezek között a festéssel díszített. (86.26.65) Viszonylag kevés a perem alatt lyuksoros fazekak és tálak (86.26.279., 86.26.311.), ezek némelyikének pereme ujjbenyomkodással tagolt (86.26.6. (LXV. tábla 2.). A díszkerámia között külön említést érdemelnek a kívül-belül karcolt díszes edények és a festett kerámia (LXIII. tábla 2-5.). Az előbbiek zömében kisebb méretű tálak és csuprok (86.26.299., 86.26.304., 86.26.308.) töredékei, az utóbbiak nagyobb formai változatosságot mutatnak. Csuprok, tálak, hengeres nyakú korsók, karéjos peremű tálak egyaránt előfordulnak festett díszítéssel. A festés módja

rendszerint fekete sávós (vékonyabb, vonalas és szélesebb sávós), néhány esetben fordult elő vörös monochrom festés (LXIX. tábla)

A 3. gödörben került elő az a kicsi idol-töredék is, melynek megmunkálása nagyon kezdetleges, formája elnagyolt. Szürke, jól iszapolt agyagból, a fejet csak sematikusan ábrázoló lapos idol töredéke. Elülső oldalán szabálytalanul, nagyon kevés bekarcolás díszíti, a hátulsó oldalán egy sávban, keretezve mélyebben bevéssett vonaldísz van. (86.26.1.).

A töredék magassága 4,2 cm, szélessége 3,6 cm. (LXXX. tábla 2.).

Mint azt már említettük, a temető területéről szórványként is előkerült egy idol. Ennek csak törzséből maradt meg egy töredék, feje és a test alsó része letörött. Barnás-szürke, foltos, zeg-zug mintával karcolva díszített ill. a jobb kar csomkjá mellett fekete festés nyomai maradtak meg. A kar csomkjai alatt vonaldísszel keretezett kis lapos bütyök jelzi a mellek helyét. A töredék magassága: 7,2 cm, szélessége: 9,5 cm.

(LXXXI. tábla (86.24.1.))

A telep eszköz-anyaga rendkívül szegényes, a 3. gödörből összesen 3 darab obszidián került elő, ebből kettő eredetileg penge lehetett, a harmadik egy megmunkálatlan töredék.

Emellett csupán néhány kis kova-darab került elő.

Annak ellenére, hogy a telep nagyobbik részét a leletmentés idején már nem tudtuk hitelesen megfigyelni, a feltárt leletanyagból és objektumokból arra lehet következtetni, hogy itt egy kisebb méretű, rövidebb életű teleppel számolhatunk. (A környék több más, kisebb településé-

hez hasonlóan) - ld. később a Fehérszik-környéki lelőhelyeket.

JAM 86.24.1. - 86.30.21.

47. Tiszavasvári-Lyukashalom

1965-ben Aranyos János a lelőhelyről egy kiöntőcsöves oldaltöredéket és egy pelyvával enyhén soványított, díszítetlen fazék aljtöredékét vitte be a tiszavasvári múzeumba. A lelőhely a településtől délre, a Debrecen-Tiszalök vasútvonaltól nyugatra, kb. 900 méterre található, 103 m magassággal. A helyszíni szemle során a környéken értékelhető régészeti anyagot nem találtunk, a halom fával beültetett.

TVV. 66.25.2., 66.26.4.

48. Tiszavasvári-Mézesmáj

Gombás A. 1962-ben terepbejárás során gyűjtött a lelőhelyen régészeti anyagot. Ezek között csontár (TVV. 65.8.1.) kőbalta töredéke (65.8.18.) és obszidián rög (65.8.20.) ill. néhány oldaltöredék volt. Két kiöntőcső töredék is van a beleltározott anyagban (65.8.4., 65.8.13.) A kevés edénytöredék vastagfalú, díszítetlen ill. vékonyfalú karcolt vonaldíszes, pici edényhez tartozó töredékből áll. A lelőhely a Fehérszik-tó mellett, attól nyugatra, a térszínből enyhén kiemelkedő dombháton van.

TVV. 65.8.1.-20.

49. Tiszavasvári-Nyíregyházi út, I. dűlő

A Tiszavasvári-Nyíregyháza közötti út mentén, annak északi oldalán, Katóci Lajos földjén 1962 májusában csere-

pek kerültek elő (Rég.Füz. 16. 1963. 21. o.). A lelőhely különböző neveken került be a szakmai köztudatba, így Tiszavasvári-Iskoladűlő, mely a nyíregyházi útra merőleges, s a lelőhelyhez közel metszi azt (Kalicz-Makkay 1977. 454. lelőhely), Tiszavasvári-Katói Lajos földje (JAM Adattár). A bejelentők és Gombás A. által összegyűjtött és beletárolt anyagban vastagfalú, pelyvás soványítású, nagyméretű plastikus bordadíszes hombár töredéke (TVV. 64.208.24.), ugyanilyen nagyméretű tárolóedény díszítetlen oldaltöredéke (TVV. 64.208.26.), fordított csonkakúp és virágcserep alakú szürkés-vörös ill. szürke, közepes falvastagságú tálak töredékei, melyeken sekélyen bekarcolt vonaldísz és vékony karcolást egyaránt találunk. Beletárolták egy hengeres nyakú, feltehetően öblösödő korsó kis bütykös és ferdén bekarcolt vonaldíszes töredékét. (TVV. 64.208.31.) A többi oldaltöredék pelyvás soványítású, díszítetlen vagy sekélyen bemélyített vonaldíszes tálakból származik (LXX. tábla 1., 2., 5.) TVV.64.208.24.-45.

50. Tiszavasvári-Nyíregyházi út, II. dűlő

"Az Iskola-dűlőtől 120 lépésre nyugatra és a műúttól délre 240 lépésre kis háttas hely húzódik. A terület rigo-lirozásánál az eke cserepeket, őrlőkövet hozott fel. Ahol az őrlőkö volt, nagy edény töredékei is voltak" (JAM Adattár) 1963 májusában Csallány D. adattári jelentése - feltehetően Gombás A. információi alapján - tudósít a lelőhelyről. Az összegyűjtött anyagban tálak, fazekak, csőtálpas edény töredékei vannak. (LXX. tábla 3-4.) A tálak között virágcserep alakú, egyenes oldalú, ill. enyhén behúzott peremű, karcolt díszes és díszítetlen is

van (TVV. 64.69.1., 64.218.3.-4.). Perem alatt lyuksoros fazék (TVV. 64.218.2.), hengeres nyakú, öblösödő díszítetlen korsó (TVV. 64.218.3.), vastagfalú, pelyvás soványítású díszítetlen ill. karcolt vonaldíszes és újjbenyomkodással tagolt bordával díszített töredékek vannak még. Két kopott felületű, díszítetlen edényoldalból utólag átlukáosztott töredéket is beletároltak. (TVV. 64.69.2., 64.218.5.) A vékonyabb falú töredékek között egyetlen fekete inkrusztációval díszített darab volt. (TVV. 64.69.1.)

TVV. 64.69.1.-2., 64.218.1.-7.

A Tiszavasvári területéről megismert lelőhelyek közül feltűnően sok csoportosul a Fehérszik-tó körül. A bemutatott helyek közül a Keresztési-partok, Kisasszonydűlő, Mézesmáj, Nyíregyházi út I.-II. dűlő nevű lelőhelyek erősebb tömörülést mutatnak ezen a környéken.¹⁵

51. Tiszavasvári-Nyugati Főcsatorna

A csatorna építési munkálataival összefüggésben Gombás A. ill. Tamás B. felszíni gyűjtéséből származik a beletárolt leletanyag.¹⁶ Sajnos topográfiai értéke a pontosabb helymegjelölés hiányában nagyon csekély, azonban figyelmen kívül hagyni sem lehet.

A leletanyag megoszlása a többi lelőhelyhez viszonyítva igen hasonló.

A vastagfalú, pelyvával erősen soványított töredékek nagyméretű tárolóedényekből származnak, gyakran plasztikus díszítésűek. Egy töredéken szélesen árkolt, tűzdelt vonaldísz (TVV. 66.41.89.), egyen pedig a perem alatti lyuksor felett újjbenyomkodással tagolt plasztikus bordadíszet találtunk (TVV. 66.41.83.).

A perem alatt lyuksoros fazekak és tálak enyhén behúzott peremmel (TVV. 66.41.7.) és fordított csonkakúpos formában egyaránt előfordulnak (TVV. 66.41.96.).

Egyetlen csőtálpas tálhoz tartozó töredéket találtunk (TVV. 66.41.5.). Négyszögletesedő (TVV. 66.41.57.) és karéjos peremű tálnak ugyancsak egy-egy töredékét találtuk (TVV. 66.41.73.). A beleltározott kerámia legnagyobb része kisebb-nagyobb oldaltöredék, ezek között van vékonyfalú, karcolt díszes kis tál darabja (koncentrikus köralakban bekarcolt mintával - TVV. 66.41.88.), tűzdelt és karcolt vonaldísszel. (66.41.58.)

Feltűnően sok inkrusztált díszű töredék került elő (fehér és vörös berakással egyaránt előfordul a kis tálak között (TVV. 66.41.86., 66.41.63.).

Viszonylag sok a közepes falvastagságú edény, melyen sekély árkolású vonaldíszítést találtunk (TVV. 66.41.79., 66.41.2.). Egyetlen kívül-belül karcolt vonaldíszes töredéket is találtunk (TVV. 66.41.84.). Szintén van a beleltározott anyagban csonteszköz (TVV. 66.41.90., 66.41.91.) obszidián töredékek (TVV. 65.30.1., TVV. 66.41.92. (kova-töredékek (TVV. 65.30.2., 66.41.93-94.).

TVV. 65.30.1.-2., 66.8.7.-10., 66.41.1.-96.

52. Iiszavasvári-Silógödrök

Közelebbi lelőhely nélkül beleltározott vékonyfalú, karcolt díszű oldaltöredékek és egy obszidián-rög van a Jósza András Múzeum régészeti gyűjteményében. (Egy félgömb-formájú, vékonyfarú, karcolt és beszurkált díszű tálka, egy rövid hengeres nyakú, öblösödő, vékonyan bekarcolt díszű korsó, inkrusztált díszű oldaltöredékek.) JAM 56.257.21.-24.

53. Tiszavasvári-Szőlőskert

1963-ban és 1967-ben Aranyos J. gyűjtéséből került néhány töredék a tiszavasvári múzeumba.

Kívül-belül karcolt díszű, fordított csanakúp alakú tál töredéke, félgömb-formájú, díszítetlen tál oldaltöredéke, szürke, mélyen bevéssett, peremén bevagdalt, félgömb-formájú tál oldaltöredéke, világosbarna, vörös festésű, gömbös testű tál oldaltöredéke került beletárolásra.

A lelőhely feltehetően azonos a Tiszavasvári-Büdi szőlő nevű lelőhellyel (Kat. 35.), s a falu észak-keleti határán helyezkedik el, tőle délre a Dézsma-part nevű lelőhelyről ismerünk újkőkori régészeti anyagot.

TVV. 65.3.2., 67.19.1.-3.

54. Tiszavasvári-Takaros tanya

Az előző (Szőlőskert nevű) lelőhelyhez közel, attól keletre van a lelőhely. A tiszavasvári múzeum gyűjteményében Csontos István tiszavasvári lakostól egy kőbaltája van beletárolva. A Fehérszik-tótól északnyugatra elhelyezkedő mélyebb fekvésű, vizes területek magasabb partjain kerültek elő ezek a leletek.

TVV. 66.5.1.

55. Tiszavasvári-Utaséri dűlő

1956-57-ben Gombás A. és Kalicz N. a Paptelekhát mellett épülő út földmunkáival összefüggésben a környék régészeti leleteit összegyűjtötte. (Kalicz-Makkay 1977., 460. lelőhely). A Keleti Főcsatorna közelében kialakított halastavak és halteleltető környékéről, az Utaséri dűlő

területéről is került elő újkőkori kerámia (LXXII. tábla 2., 4.).

Ezek egy része közepes falvastagságú, pelyvával - ill. egy esetben szemcsésen enyhén soványított anyagú, sekélyen bekarcolt vonaldíszes oldaltöredék. Újjbenyomkodással tagolt behúzott peremű fazék (TVV. 65.25.15.), profilált, enyhén behúzott peremű fazék (TVV. 65.25.11.), fordított csonkakúp alakú tál (TVV. 65.25.1.), világosbarna, díszítetlen, belső oldalán vörös festékanyag edény (TVV. 65.25.9.) volt még az összegyűjtött leletanyagban TVV. 65.25.1.-3., 65.25.9.-18.

56. Tiszavasvári-Városere erdő

Gombás A. terepbejárásából származó leletanyag van a tiszavasvári múzeum gyűjteményében.

A lelőhely a Keleti Főcsatornához vezető út és a csatorna által határolt területen, a Keresztfaltól északra van. A felszíni gyűjtés - feltehetően - a Keresztfalon meginduló leletmentéssel párhuzamosan, a környék régészeti leleteinek és lelőhelyeinek feltérképezésére irányult. A viszonylag nagy számban beletárolt leletek legnagyobb része közepes vagy vastagfalú tálak töredékei, ezek félgömbös formájúak (TVV. 64.200.24.), fordított csonkakúp alakúak (64.200.62.), virágcserep alakúak (64.200.78.) profilált talpkiképzésűek (64.200.70.) ill. enyhén behúzott pereműek (64.200.66.) Sekélyen árkolt széles vonaldísz és nagyon vékonyan karcolt díszítést egyaránt találunk rajtuk. Jóval kisebb számban, körülbelül egyforma arányban fordultak elő behúzott peremű fazekak (64.200.91.), perem alatt lyuksoros fazekak (64.200.17.), rövid, hengeres nyakú korsók töredékei (64.200.24.), csőtálpas

edények (64.200.27.). Előkerült egy vörös, vastagfalú, perem alatt bemélyített lencsedíszes fazék töredéke (64.200.34.), egy szürke, vékonyfalú, símitott felületű, vékonyan bekarcolt vonaldíszes korsó töredéke (64.200.83.), egy közepes falvastagságú, erősen kopott felületű, mélyen árkolt vonal- és sávós vörös festésű töredék (64.200.22.) egy közepes falvastagságú, kívül-belül vörös monochrom festésű oldaltöredék (64.200.22.). A kisebb töredékek között egyaránt vannak pelyvás soványítású, szélesen árkolt vonaldíszes oldaltöredékek, vékonyfalú, mélyen bevészt vonaldíszes töredékek.

TVV. 64.200.5.-94.

57. Tiszavasvári-Városkertje, Béke Tsz. telepe

1962 áprilisában a Béke Tsz. telepén silógödör ásásakor vaskori és római kori edénytöredékek mellett egy csiszolt kőbalta került elő (Rég.Füz. I. 1963. 21. o.). A leletet Gombás A. hozta be a nyíregyházi múzeumba, azóta elveszett. A lelőhely a Paptelekhát felé vezető út északi oldalán, attól nyugatra van.

58. Tiszavasvári-szórvány¹⁷

A község területéről, közelebbi lelőhely nélkül egy szürke, közepesen vastagfalú kiöntőcsöves edény oldaltöredéke, egy nagyméretű, perem alatt lyuksoros tárolóedény töredéke, egy vastagfalú, vörös, plastikus bordadíszes és belülről kinyomott bütyökkel díszített edény töredéke, egy karcolt vonaldíszes oldaltöredék és egy szürke átfűrt agyaggolyó van beletárolva a JAM régészeti gyűjteményében. (LXXII. tábla 1.)

JAM 56.257.26.-29.

Jegyzetek

1. Alispáni jelentés 1929. évről, 153. o.

"Az év folyamán azzal a kérelemmel fordult múzeumunkhoz Dr. Hóman Bálint a Nemzeti Múzeum főigazgatója, hogy a neolitikorra vonatkozó festett és vonalas díszű edényekből és cserép darabokból néhány napra engedjem át azokat, melyek Dr. Tompa Ferenc igazgató úrnek most készülő nagy munkájában méltán képviselné a Jósza Múzeum e korabeli gyűjteményét.

... a tiszadadaai talpas, csöves edényt, ... felszállította ..."

Az 1929-es, Budapestre történt elszállítás után valószínűleg soha nem került vissza az edény Nyíregyházára, ugyanis a többi Tiszadadán előkerült tárggyal ellentétben leltári száma sincs. Az MNM gyűjteményéből pedig elveszett.

2. A lelőhely azonosítása során mi is gyűjtöttünk újkőkori anyagot, közte egy kiöntőcsöves edény oldal-töredékét. JAM leltározatlan.
3. A leletek erős keveredése és a meglehetősen vékony kulturréteg miatt egy hét után befejezte az ásást.
4. A leletek átengedéseért és a feldolgozás során nyújtott segítségéért Istvánovits Eszternek tartozom köszönettel.
- 4/a. Az itt feltüntetett gödrök a tiszadobi csoporthoz tartoznak, de a telepen más korszak leletei is előkerültek.
5. Istvánovits Eszter szerint azonos Gombás A. VIII. árok 3. gödrével, amit az 1964-es feltárás során nem bontottak ki teljesen.

6. Az anyag átengedéséért köszönettel tartozom neki.
 7. A feltárás során Istvánovits Eszter volt segítségemre.
 8. Egyelőre a temetési mód alapján soroljuk a tiszadobi-csoportba, azonban hitelt érdemlően csak a kémiai vizsgálatok elvégzése után nyilatkozhatunk.
 9. Ezek részletes leírását ld. Vörös István: Újkőkori állatcsontleletek a nyíri Mezőségről.
 10. Ezek meghatározására később kerülhet sor.
 11. A környéken több olyan helyet ismerek, ahol homokbányászás folyt, azonban az itt lakók csak egyről tudják, hogy ott cserepek kerültek elő.
 12. A helyszíni szemlét Lőrinczy Gábor végezte el, s megállapította, hogy AVK telepet bolygattak meg.
 13. Használatban lévő temetőről lévén szó, ez csak igen erős megszorításokkal volt lehetséges.
 14. A feltárás során nyújtott segítségéért Istvánovits Eszternek mondok köszönetet.
 15. Hasonlóképpen a Keresztfal-Paptelekhát telepekkel fémjelzett területen is több lelőhelyről származik AVK leletanyag. Ide köthetjük a Városere erdő, Deákhalmi-dűlő, Lyukashalom, Berecki-halom nevű lelőhelyeket. A harmadik nagy "góc" a Józsefháza határ részén lokalizálható.
 16. A terepbejárásokra 1965-66-ban került sor.
 17. A kataszter teljességéhez hozzátartozik a Tiszavasvári-Paptelekhát és Keresztfal nevű lelőhelyek is, ahol 1956-57-ben ill. 1962-64-ben nagyobb lélegzetű leletmentések folytak és a leletek publikálása is megtörtént.
- (Kalaicz-Makkay 1977.)

Irodalom

Csallány 1958.

Csallányi Dezső: Hamvasztásos és csontvázas hun temetkezések a Felső-Tisza vidékén

HOMÉ II. 1958. 83-97.

Csalog 1955.

Csalog József: A tiszai műveltség viszonya a szomszédos újkőkori műveltségekhez
FA VII. 1955. 23-44. o.

Istvánovits-Lőrinczy 1986.

Istvánovits Eszter-Lőrinczy Gábor: Régészeti ásatások és leletek Szabolcs-Szatmár megyében 1981-83.

Folklór és Etnográfia 24.

Régészeti Tanulmányok Kelet-Magyarországról

Debrecen, 1986. 159-210. o.

Jósa 1899.

Jósa András: Szabolcsvármegyei Múzeum ős- és középkori tárgyaitak ismertetése

Nyíregyháza, 1899.

Jósa 1902.

Jósa A.: Érdekesnek ígérkező őskori lelet Tisza-Dadán

Nyírávidék, XXIII. évf. 30.

1902. júl. 27.

Kalicz-Makkay 1977.

Kalicz Nándor-Makkay János: Die Linienbandkeramik in der Grossen Ungarischen Tiefebene

Korek 1960.

Korek-Patay 1958.

Makkay 1960.

Petróczy 1945.

Tompa 1929.

Stud. Arch. VII.

Akadémiai Kiadó, Bp. 1977.

Korek József: A vonaldíszes kerámia kultúra elterjedése az Alföldön, MFMÉ 1958-59.

Korek József - Patay Pál: A bükki kultúra elterjedése az Alföldön

RF. Ser. II. 2. 1958.

Makkay János: Különös régészeti leletek a Jósza András Múzeumban

JAMÉ III. 1960. (1963.)

Petróczy József: Korarézskori temető Tiszadobon

FA V. 1945.

Tompa Ferenc: A szalagdíszes agyagművesség kultúrája Magyarországon

Archaeológia Hungarica V-VI. Budapest, 1929.

Vörös István:

Újkőkori állatcsontleletek a nyíri Mezőségről

Szabolcs-Szatmár megyében az utóbbi évtizedben újra fellendülő régészeti ásatások és leletmentések következtében több lelőhelyről a régészeti leletanyag mellett eltérő mennyiségű és minőségű állatcsontanyag is előkerült. Archaeozoológiai szempontból az újkőkor, a rézkor és a római császárkor újonnan feltárt településeinek a csontmaradványai a legjelentősebbek.

Ezek közül most a Tiszalök-Hajnalos és a Tiszavasvári-Köztető lelőhelyeken feltárt település-részletekből származó állatcsontmaradványokat dokumentálok. Mindkét település a nyíri mezőség Ny-i peremén található; a telepeken az Alföldi Vonaldíszes Kultúra (AVK) tiszadobi csoportjának tárgyi leletanyaga került elő. A telepek feltárását és értékelését KURUCZ Katalin végezte el; vizsgálatainak eredményeit ugyanezen kötetben közli.

Az állatcsontanyag vizsgálatának és közlésének engedélyezéséért KURUCZ Katalinnak tartozom köszönettel.

1. Lelőhelyek

1.1. Tiszalök-Hajnalos (Tl-H)

Az avar temető területén húzódó újkőkori települést 1985-ben leletmentés, 1986-ban ásatás során kutatta meg KURUCZ Katalin.

Állatcsontmaradvány a III. szelvény 1. sz. házában, illetve a III. szelvény 1. és 4. gödrében volt (1. táblá-

zat). Az előkerült csontanyag 81,5%-a a házban, 17,5%-a az 1. gödörben volt. Az 1. sz. ház "sütőfelületén és annak közelében" több szénre égett állatcsontot gyűjtöttek össze. Az 1. sz. házból szarvasmarha, juh, sertés és kutya; gímszarvas, róka és hörcsög; valamint egy madár és egy hal csontmaradványai kerültek elő. Ugyancsak az 1.sz. házban volt a viszonylag nagy számú Unio kagylóhéj leletanyag is.

Az 1. gödörben csak szarvasmarha és juh; a 4. gödörben csak szarvasmarha maradványa volt.

1.2. Tiszavasvári-Köztemető (Iv-Kt)

A ma is működő köztemetőben 1983-85-ben közel 220 m² területen kutatták meg az újkőkori települést. Állatcsont-maradványa az I. szelvény 1. gödrében; a III. szelvény 3. gödrében és az ún. "településrétegben" volt. A "településréteg" leletanyaga a köztemetőben kiásott sírgödrökből kerültek elő:

I/3. parcella 5. sor 11., 12., 16. sír; - 6. sor 12., 13. 14. sír; - 7. sor 6. sír.

I/4. parcella 2. sor 13. sír; - 3. sor 11., 16., 17. sír.

III/1. parcella 5. sor 19. sír.

A csontanyag 72,40%-a a III. szelvény 3. gödrében; és 26,40%-a az I. szelvény 1. gödrében volt. (2. táblázat).

A 3. gödörben és az ún. "településrétegben szarvasmarha, juh, sertés; őstulok és gímszarvas; a 3. gödörben vaddisznó maradványa került elő.

A 3. gödörből begyűjtött kutya coprolit jelzi a telepen a kutya jelenlétét.

2. Az Állatcsontanyag leírása

2.1. Tiszalök-Hajnalos állatcsontmaradványai

Szarvasmarha

III. szelvény, 1. ház; 111 db.

basiocciptale fr.; maxilla sin. fr.; 2 sin. - 1 dext. corpus mandibulae fr.; mandibula oralis fr.; ramus mandibulae sin. et dext; dp_3 sin. fr.; M_3 sin.; atlas bal fele; vert. cervicalis fr.; 3 vert. lumbalis fr.; 2 os sacrum fr.; 33 costae fr.; 1 sin. - 3 dext. scapula dist. db; 5 scapula fr.; humerus dext. prox. fr.; humerus dext. dist. fr.; radius sin. prox. med. fr.; 2 radius diaph. fr.; metacarpus sin. prox. fr.; metacarpus dext, dist. db(juv); intermedium (lunatum) dext. fr.; magnum (C_{2-3}) dext.; 2 sin. - 1 dext. pelvis fr.; 2 sin. - 2 dext. femur prox. diaph. fr. (3 Ad, 1 Subad); caput femoris sin. (Subad); tibia dext. prox. med. fr.; tibia dext. dist. fr.; 12 tibia diaph. fr.; centortarsale sin.; 2 astragalus sin. fr.; 1 sin. - 2 dext. calcaneus fr. (2 Ad, 1 Subad); 2 metatarsus sin. prox. db.; 2 metatarsus sin. diaph. fr.; metatarsus dext. dist. db.; 3 metatarsus diaph. kortex fr.; 2 ph. I.; ph. I. dist. fr.; 3 ph. II.

III. szelvény, 1. gödör; 41 db:

bal oldalú szarvcsap fr. (vastagfalú, lapos; előre-felfelé hajlik); basioccipitale fr.; 2 M^2 sin.; 4 M^3 dext. (még nem kopott a rágófelülete); corpus mandibulae sin. aboralis db. $M2-3$; ramus smandibulae sin.; corpus mandibulae dext. db.; scapula sin. - dext. dist. db.; 3 scapula fr.; humerus dext. prox. diaph. + caput humeri (Subad); metacarpus dext. prox. db.; metacarpus dext. dist, db.; femur sin. - dext. diaph. fr.; femur sin. dist.

epiph. (Subad); 2 tibia diaph. fr.; ph. II. (égett)

III. szelvény, 4. gödör; 3 db:

corpus mandibulae sin (M_{1-2} , M_3 nem törte át az alveolust); radius dext. prox. fr.; ph. II.

JUH

III. szelvény, 1. ház; 55 db:

frontale medialis fr.; jobb oldali frontale (szarvatlan juh koponyájából); parietale sin. fr.; maxilla sin. fr.; praemaxilla dext. fr.; M^3 dext.; corpus mandibulae 2 dext. - 1 sin. (Dp_{2-4} + M_1/M_2 még nem törte át az alveolust); 3 corpus mandibulae sin. (dp_{2-4} + M_{1-2}/M_3 még nem törte át az alveolust); corpus mandibulae 3 sin. - 2 dext. (Ad.); epistropheus fr.; vert. lumbalis fr.; 14 costae fr.; radius dext. prox. db.; metacarpus sin. diaph. fr.; pelvis fr.; femur 2 sin. - 1 dext. diaph. fr.; 2 femur diaph. (juv); tibia sin. - dext. diaph. fr.; 7 tibia diaph. fr.; (inf.); tibia dext. dist. db.; astragalus dext.; metatarsus dext. diaph.; metatarsus diaph. fr. os ph. I.

III. szelvény, 1. gödör; 17 db.:

bal oldalú frontale a szarvcsaptóval; bal oldalú frontale fr.; ramus mandibulae sin. fr. (inf.); M_1 sin - dext.; M_3 sin.; costa fr.; radius dext. diaph. fr.; ulna sin. - dext. fr.; pelvis dext. fr.; femur sin. - dext. diaph. db.; tibia sin. prox. diaph. (Subad); tibia dext. dist. db.; calcaneus dext. fr.; metatarsus dext. (inf.).

Sertés

III. szelvény, 1. ház; 54 db:

2 frontale fr.; 2 frontale-parietale sin. fr.; temporale dext. fr.; os zygomaticum sin. fr.; os nasale sin. fr.; parietale sin. fr.; maxilla sin. - dext. ($dp + M^1/M^2$ nem törte át az alveolust); maxilla dext. ($dp + M^{1-2}/M^3$ még nem törte át az alveolust); maxilla sin. ($P + M^{1-2}/M^3$ még nem törte át az alveolust); maxilla sin. (Ad); corpus mandibulae dext. (dp; M_1 még nem törte át az alv.); corpus mandibulae 2 sin. - 1 dext.) ($Dp + M_1$ áttörte az alv., de még nem nőtt sorba); corpus mandibulae sin. ($dp + M_1, M_2$ még nem törte át az alv.); corpus mandibulae 3 dext. ($dp + M_{1-2}, M_3$ még nem törte át az alv.); corpus mandibulae 2 sin. - 1 dext. ($P + M_{1-2}, M_3$ még nem törte át az alv.); mandibula oralis db 1 sin. - 2 dext.; 3 mandibula alsó él fr.; C inf. fr.; M_3 dext.; vert. cervicalis fr.; vert. thoracalis fr.; humerus dext. prox. diaph. (juv.); humerus diaph. fr. (égett); humerus dext. dist. db.; radius sin. prox. db.; radius dext. diaph.; radius dext. (Inf.); ilna sin. - dext. (Inf.); pelvis 3 sin. - 3 dext. fr.; caput femoris sin. (Subad); femur sin. diaph. fr.; calcaneus dext. (Subad); metatarsus sin. III. (Inf.); 2 ph. I. (Inf.).

Kutya

III. szelvény, 1. ház; 1 db

vert. thoracalis.

Gímszarvas

III. szelvény, 1. ház; 2 db

jobb oldali agancsszár db (megmunkált, csiszolt);

radius sin. diaph. fr.

Róka

III. szelvény, 1. ház; 1 db

tibia sin. diaph. fr.

Hörcsög

III. szelvény, 1. ház; 2 db

agykoponya, maxilla sin. fr.

Madár

III. szelvény, 1. ház; 1 db - cmc fr.

Hal

III. szelvény, 1. ház; 2 db. csigolya

Kagyló

III. szelvény, 1. gödör: 9 db héjtöredék; III. szelvény
1. ház: 32 db héjtöredék.

2.2. Tiszavasvári-Köztemető állatcsontmaradványai

Szarvasmarha

I. szelvény, 1. gödör: 3 db

atlas bal oldali fele; ramus mandibulae dext. fr.; pelvis fr.

III. szelvény, 3. gödör: 88 db

jobb oldalú frontale a szarcsapítóval; frontale sin. fr.;
2 temporale sin. fr.; os zygomaticum dext. fr. (égett);
2 M sup.; corpus mandibula dext. fr.; corpus mandibulae
dext. (inf.); mandibulae alsóél fr.; 2 M inf. fr.; carti-
lago epiglottilis; epistropheus fr.; 4 vert. thoracalis
fr.; 2 proc. spinosus fr.; vert cervicalis fr.; os sacrum
fr.; 18 costae fr.; 2 scapula sin. dist. fr. (égett); hu-

merus 5 dext. - 1 sin. dist. diaph. fr.; radius dext. db.
radius dext. prox. diaph. fr.; ulna sin. fr.; unciforme
(C₄) dext.; metacarpus 2 sin. - 1 dext. dist. db.; pelvis
3 sin. - 1 dext. (égett); caput femoris sin. fr.; femur
sin. - dext. diaph. fr.; 3 femur diaph. fr.; femur dext.
dist. db.; 11 tibia diaph. fr.; 2 tibia dext. dist. db.;
metatarsus dext. prox. db.; 2 astragalus dext.; 2 os ph.
I.; 2 os ph. II.; 2 os ph. III.

Telepréteg: 52 db

szarvcsapító fr.; frontale dext. fr.; ramus mandibulae
sin. - dext.; angulus mandibulae fr.; vert. cervicalis 2
fr.; vert. lumbalis fr.; 11 costae fr.; scapula sin.
dist. fr.; 3 scapula fr.; humerus sin. trochlea fr.; ra-
dius dext.; prox. fr.; radius sin. - dext. diaph.; 2 car-
pale fr.; metacarpus dext. dist.; 3 pelvis fr.; femur di-
aph. fr.; 5 tibia diaph. fr. (1 égett); calcaneus sin. -
dext. fr.; metatarsus dext. - sin. diaph. fr.; 2 os ph.
I.; 1 os ph. II.

Juh

III. szelvény, 3 gödör: 61 db

bal oldalú frontale a szarvcsapítóval; baloldalú szarvat-
lan juh homlokcsontja; szarvcsapító fr.; 2 agykoponya fr.;
corpus mandibulae sin. - dext. (dp + M₁/M₂ nem törte még
az alveolust); 2 M inf.; vert. cervicalis; 3 vert.
thoracalis; 4 vert. lumbalis fr.; scapula dext. db.; sca-
pula 1 sin. - 3 dext. fr.; humerus 2 sin. - 1 dext. dist.
db.; 2 humerus diaph. fr.; radius sin. - dext. prox. db.;
radius sin. dist. db.; radius dext. diaph. fr.; metacar-
pus dext. dist. db.; metacarpus dext. (juv.); metacarpus
sin. diaph. fr.; 3 pelvis fr.; femur sin. prox. - dist.

db.; 9 diaph. fr.; tibia dist. sin. - dext. db.; 6 tibia sin. diaph. fr.; 2 tibia diaph. fr.; metatarsus dext. dist. db.; 2 metatarsus sin. prox. db.;

Településréteg: 3 db

2 corpus mandibulae sin. (dp + M_{1-2}/M_3 még nem törte át az alveolust); metacarpus sin. prox. db.

Sertés

III. szelvény, 3. gödör: 24 db

frontale sin. fr.; agykoponya fr.; maxilla sin. fr.; corpus mandibulae sin. - dext. (M_{1-2} , M_3 még nincs); corpus mandibulae dext. (M_{1-2} , M_3 áttörte az alveolust, de még nem nőtt sorba); corpus mandibulae dext. db.; 4 angulus mandibulae fr.; amdbula oralis fr.; I_3 sin.; 2 M inf. fr.; vert. thoracalis fr.; humerus dext. dist. db.; humerus sin. - dext. diaph. fr.; metacarpus sin. III. - dext. IV. (inf.); pelvis fr.; calcaneus fr.; metatarsus sin. IV. (inf.).

Településréteg: 2 db

ulna dext. fr.; pelvis fr.

Kutya

III. szelvény, 3. gödör: 1 db. kutya coprolit töredék (hosszúsága 43, vastagsága 22x18 mm).

Őstulok

III. szelvény, 3. gödör: 3 db

humerus dext. dist. diaph. fr.; radius sin. dist. med. fr.; calcaneus dext. fr.

Településréteg: 8 db

os zygomaticum sin. fr.; humerus prox. diaph. fr.; 2
vert. cervicalis fr.; 4 pelvis fr.

Gímszarvas

III. szelvény, 3. gödör: 1 db metacarpus diaph. fr.

Településréteg: 1 db metacarpus dext. dist. diaph. fr.

Vaddisznó

III. szelvény, 3. gödör: 1 db bal oldalú frontale-parietale fr.

Madár

III. szelvény, 3. gödör: 1 db ulna fr.

Kagyló

III. szelvény, 3. gödör: 2 db héjtöredék.

3. Az újkőkori gazdasági haszonállatok zoológiai jellemzése

3.1. Tiszalök-Hajnalos

3.1.1. Szarvasmarha

A településről 10 szarvasmarha egyed 155 db csontmaradványa került begyűjtésre; ebből 25 db mérhető (1., 4., 6. táblázat).

A szarvasmarha-maradványok anatómiai megoszlása (3. táblázat) asszimmetrikus: a csontmintában mind a fej-, mind a mellsővégtag csontok, valamint a csigolyák előfordulása alacsony. A húsosvégtag-régiót a scapula-humerus/pelvis-

femur-tibia reprezentálja. A szarvasmarhacsontok kis és közepes méretűek (6. táblázat). Egy szarvcsaptörődék vas-tagfalú, lapos, előre-felfelé hajló.

A szarvasmarhacsontok - méreteken alapuló (6. táblázat) - nemek szerinti megoszlásaránya: 7 tehén - 1 bika.

A 10 szarvasmarha egyed közül csak 2 egyed volt adultus életkorú; 2 egyed fiatal borjú, 6 egyed pedig még növendék korában került levágásra (4. táblázat).

3.1.2. Juh

A település feltárt részén 12 juhnak 72 db maradványa került begyűjtésre (1., 4. táblázat). A csontmaradványok anatómiai megoszlása (3. táblázat) jelzi, hogy az ún. húsosvégtag csontok száma kevés, és azok közül is a scapula és a humerus hiányzik.

A juhállományban előfordul a szarvatlan - feltehetőleg - nőstény juh: egy szubadultus életkorú egyed jobb oldali homlokcsontján egy 18 mm-es átmérűjű szarvcsapdudor található; a szarvált nőstény juh: egy vékonyfalú homlokcsont medinális része a két szarvcsapító belső falával; és a szarvált kos: bal oldali homlokcsontjából a szarvcsapot lehasították. A juhállomány tagjai az ún. "tőzegjuh" típusba tartoznak. A húsos testrészt csak a pelvis-femur csontok reprezentálják. Egy astragalus hosszmeretéből TEICHERT módszerrel számított (1975) magassági érték: 567 mm.

A juhcsontok - méreteken alapuló (6. táblázat) nemek szerinti megoszlásaránya: 9 nőstény - 1 hím.

A juhok között csak 2 egyed volt kifejlett korú; 3 egyed 1 éven aluli; 3 egyed 1-1,5 éves; és 4 egyed pedig 2-3 éves korában vágták le és fogyasztották el.

A fiatal egyedek ilyen nagy számú előfordulása a juh kizárólagos húshasznosítását jelzi.

3.1.3. Sertés

A begyűjtött 54 sertésmaradvány 11 egyedhez tartozik (1., 4. táblázat). A csontanyag anatómiai megoszlása (3. táblázat) azt mutatja, hogy a 11 leölt és elfogyasztott sertésnek alig került maradványa a feltárt területre. Egy nyak- és egy hátcsigolya kivételével hiányoznak a törzsrégió (gerincoszlop, bordák) csontjai. A húsos testrészt csak a humerus és a pelvis-femur reprezentálja.

A mérhető sertéscsontok száma nagyon kevés, valószínűsíthető, hogy az 1 évesnél idősebb sertésmaradványok között csak nőstény egyed fordul elő.

A sertés egyedek döntően infantilis, juvenilis és szubadultus életkorúak; egyetlen kifejlett egyed volt csak a mintában.

3.2. Tiszavasvári-Köztemető

3.2.1. Szarvasmarha

A telep feltárt részén 7 szarvasmarha egyednek 143 db maradványa került begyűjtésre (1., 4. táblázat). A szarvasmarhacsontok anatómiai megoszlása homogénebb a tiszalóki mintánál; a húsosvégtag-régió csontok száma nagyobb (3. táblázat). Egy domború fejélű tehénkoponyán egy kis méretű, vékonyfalú szarvcsap volt található.

A szarvasmarhacsontok - méreteken alapuló (6. táblázat) - nemek szerinti megoszlásaránya: 3 tehén - 2 bika.

A 7 szarvasmarha egyed közül 1 volt 2-3 éves; a többi kifejlett, adultus életkorú volt (4. táblázat). A

kifejlett szarvasmarhák másodlagos (tej) hasznosításuk, vagy állomány fenntartók lehettek.

3.2.2. Juh

A telepen 9 juhnak 64 maradványa került elő (1., 4. táblázat). A maradványok anatómiai megoszlása (3. táblázat) mutatja, hogy a legtöbb csont a húsosvégtag-régióból származik; de előfordul a bőr lenyúzását elősegítő metapodium is. A tiszalöki telephez hasonlóan itt is megtalálható a szarvatlan és a szarvált nőstény juh: a szarvcsapító átmérője 21 és 14 mm; és a szarvált kos.

A juhcsontok - méreteken alapuló (6. táblázat) - nemek szerinti megoszlásaránya: 7 nőstény - 1 kos.

A juhok között kifejlett egyed nem volt, és ez is az elsődleges húshasznosításukat jelzi.

3.2.3. Sertés

A sertésmaradványok száma alacsony, 4 egyednek csupán 26 db került begyűjtésre (1., 4. táblázat). A csontok anatómiai megoszlása (3. táblázat) asszimetrikus, a legtöbb maradvány a fej régióból származik, húsosvégtag csont csak 5 db van. Egy bal oldali macilla egy 1-1,5 éves hím egyedé, a többi egyed nőstény, amelyek juvenilis és szubadultus életkorúak. A sertések kis testméretű, húshasznosításúak voltak.

4. Kutya

Kutyamaradvány csak a tiszalöki 1. sz. házban volt; Tiszavasváriban a kutya jelenlétére egy kutya coprolit töredék utal. A tiszalöki kutya kis testméretű un. palusztris típusú lehetett.

5. Vadászott állatok

Őstulokmaradványok csak Tiszavasváriból ismertek, az 5 közül 1 juvenilis tehén életkorú volt.

Mindkét lelőhelyről 2-2 gímszarvasmaradvány volt, Tiszalökön az egyik lelet egy agancseszköz töredék.

Vaddisznónak Tiszavasváriban egy koponyatöredéke; rókának Tiszalökön egy tibia töredéke került elő.

A hörcsög nyíltszíni, félig kötött talajú területeket kedvelő rágcsáló. Aktivitása - táplálékszerzése - tavasztól - őszig tart. Valószínű, hogy a tiszalöki ház betöltésébe ragadozó zsákmányaként került.

6. Középső neolitikus állattartás a nyíri Mezőséken

A magyarországi neolitikum archaeozoológiai kutatásából - használható és értékelhető leletanyag hiányában - régóta hiányzik az AVK települések tanulmányozása.

A magyarországi korai és késői neolitikus telepek állatcsontmaradványai viszonylag jól ismertek (BÜKÜNYI 1959, 1974-, VÖRÖS 1986.). Újabban gyarapodik a késői AVK és a korai Tiszai kultúra közötti időszak értékelhető lelőhelyeinek száma (BÜKÜNYI 1984. 1985.)

A Körös kultúra háziállatállományát vagy állattartó ismeretét átvevő korai AVK telepek maradványai még mindig nem ismertek.

A nyíri Mezőség ismert középső neolitikus telepein feltűnően kevés az állatcsontanyag (BÜKÜNYI 1974.).

Tiszalök-Hajnalos, Tiszavasvári-Keresztfal és Tiszavasvári-Köztemető lelőhelyeken a fajok csontmaradványainak darabszáma a szarvasmarha-juh-sertés sorrendben csökken, de az egyedszámot tekintve Tl-H és a Tv-Kt telepeken a juh-szarvasmarha-sertés, míg a Tv-Keresztfal te-

lepen szarvasmarha-juh-sertés (BÖKÖNYI 1974.) a sorrend.

Összehasonlítva a tiszalöki és a tiszavasvári lelőhelyek állatcsontmaradványait, a következő állapítható meg: 1. a háziállatok közül a szarvasmarha és a juh előfordulása és aránya közel azonos. A Iv-Kt.-en a sertések száma fele a tiszalöki sertéseknek (1., 2., 4. táblázat). 2. a gazdasági haszonállatok csontmaradványainak száma közel azonos (de megoszlásaránya a két lelőhelyen eltér) (3. táblázat): Iv-Kt-ben a szarvasmarha és a juh húsos-végtag-régió csontjainak száma nagyobb, mint a II-H telepen.

3. étkezést, húsfogyasztást reprezentáló állatcsontok alapján a Iv-Kt telepen több "helyben elfogyasztott" szarvasmarha és juh maradványa volt;

4. mindkét lelőhelyen az állatok elsődleges húshasznosításúak voltak; a juhok prémjét szintén felhasználták.

5. A telepek lakóinak élelemszerző tevékenységéhez tartozott a vadászaton kívül a vadmadár befogás, a halászat; de a nyári évszakban jelentős lehetett az Unio kagyló begyűjtése is.

6. az állatok mortalitása Tiszalökön téli, tavasz-nyári; Tiszavasvári-Kt-n tavasz-nyári, nyári időszakot jeleznek.

A tiszalöki telepen tartósabb letelepedést (ház, téli szállás) és több irányú munkavégzést (állattartás, vadászat, gyűjtögetés, csonteszköz és kerámiaedény készítés) valószínűsítenek a telepjelenségek és a leletanyagok. Tiszalökön az 1. sz. házban 4 db szarvasmarha bordából készült csontsímító került elő: 1 ép, 216 mm hosszú; 3 töredékes, hosszuk 63, 86 és 148 mm, szélességük 20-40 mm. A házban volt egy ugyancsak szarvasmarha bordából készült csontár is, a töredék hossza 138 mm, a kihegyezett vége 45 mm hosszú. Egy csiszolt csontpálca töredék hossza 110

mm, töredékes végén lyukkezdeménnyel. Egy juh metatarsusából készített csontár hossza 62 mm, a fúróvég hossza 36 mm. A gímszarvas agancsból készült csiszolt eszköz sérült, az eszköz basalis végét a középpág alsó pereménél levágott szár alkotja. A középpágot töből levágták, a szár felső végén vágás és faragási nyomok, sérülések találhatók. Az eszköz hossza 105, szélessége 60 és vastagsága 36 mm. A tiszalöki 1. gödörben 2 szarvasmarha bordájából készült csontsímítő töredék volt, hosszuk 127 és 137 mm. Tiszavasvári-Kt telepen egy csiszolt szarvasmarhaborda töredéke és egy juh metatapidizmából készült csonttű került elő.

A Körös kultúra állatállományához képest - jelen esetben az AVK tiszadobi csoportjának állatállományában jelentősen emelkedett a szarvasmarha egyedszáma; az "egy alkalommal elfogyasztható" kis testméretű és húsprodukciójú juhok egyedszáma még jelentős, de maradványainak száma már csökken. Az őskorban egy szarvasmarha hasznosítható húsmennyiségének 10 juh húsproduktuma felel meg. Vagyis ebben a korban még az arány 1 : 10.

A nyíri Mezőségen az állatcsontanyagban a szarvasmarhát a juh és a sertés követi; Folyás-Szilmege, illetve Borsod-Derekegyházán a szarvasmarhát a sertés és a juh követi (BÜKÖNYI 1974.).

Az AVK tiszadobi csoportjának településein előkeült állatcsontleletek mennyisége még nem teszi lehetővé, hogy statisztikailag is értékelni tudjuk.

- BÖKÖNYI, S. (1959): Die Frühalluviale Wirbeltierfauna Ungars (Vom Neolithikum bis zur La Tène Zeit). Acta. Arch. Hung. 11., p. 39-102.
- BÖKÖNYI, S. (1974): History of Domestic Mammals in Central and Eastern Europe. Akadémiai Kiadó. Budapest. pp. 597.
- BÖKÖNYI, S. (1984): Battonya-Gödrösök neolithikus gerinces faunája (Die neolithische Wirbeltierfauna von Battonya-Gödrösök. In.: GOLDMANN, Gy.: Battonya-Gödrösök. Békéscsaba, p. 119-150., 150-169.
- BÖKÖNYI, S. (1985): The late Neolithic vertebrate fauna of Ücsöd-Kováshalom; a preliminary report. In.: RACZKY, P. et al.: Ücsöd-Kováshalom. The intensive Topographical and Archaeological and a Late Neolithic Site. Preliminary Report. Mitt. Arch.Inst. 14.p.
- TEICHERT, M (1975): Osteometrische Untersuchungen zur Berechnung der Winderristhöhe bei Schafen. In.: CLASON, A.T. ed.: Archaeozoological Studies. Amsterdam-Oxford-New York, p. 51-69.
- VÖRÖS, I. (1986): A Szerencs-Takföldvár későneolitik telep állatcsontleletei. Natura Borsodiensis I. Miskolc. P. 98-124.

1. Táblázat Tiszalök-Hajnalos állatcsontleletei (db)
1985-86.

Objektum	1. Ház	1. Gödör	4. Gödör	Össz.
Faj				
Szarvasmarha (<i>Bos taurus</i> L.)	111	41	3	155
Juh (<i>Ovis aries</i> L.)	55	17	-	72
Sertés (<i>Sus scrofa domestica</i> Gary)	54	-	-	54
Kutya (<i>Canis familiaris</i> L.)	1	-	-	1
	221	58	3	282
Gímszarvas (<i>Cervus elaphus</i> L.)	2	-	-	2
Róka (<i>Vulpes vulpes</i> L.)	1	-	-	1
Hörcsög (<i>Cricetus cricetus</i> L.)	2	-	-	2
	5	-	-	5
Madár (<i>Aves</i> sp. indet)	1	-	-	1
Hal (<i>Pisces</i> sp. indet)	2	-	-	2
Kagyló (<i>Unio</i> sp.)	41	-	-	41
	44	-	-	44
Összesen :	270	58	3	331

2. Táblázat Tiszavasvári-Köztemető állatcsontmaradványai
1983-1985. (db)

Objektum	I.szelv. 1.göd.	III.szelv. 3.göd.	Telep- réteg	Ösz- szes
Szarvasmarha (<i>Bos taurus</i> L.)	3	88	52	143
Juh (<i>Ovis aries</i> L.)	-	61	3	64
Sertés (<i>sus scrofa domestica</i> Gray)	-	24	2	26
Kutya (<i>Canis familiaris</i> L.)	-	+	-	+
	3	173	57	233
Őstulok (<i>Bos primigenius</i> Boj.)	-	3	8	11
Gímszarvas (<i>Cervus elaphus</i> L.)	-	1	1	2
Vaddisznó (<i>Sus scrofa</i> L.)	-	1	-	1
	-	5	9	14
Madár (<i>Aves</i> sp. indet)	-	1	-	1
Kagyló (<i>Unio</i> sp. indet)	-	2	-	2
	-	3	-	3
Ö s s z e s e n :	3	181	66	250
(+=coprolit)				

3. Táblázat Az állatcsontmaradványok anatómiai megoszlása (db)

	Tiszalök-Hajnalos			Tiszavas.-Köztemető		
	Bos	Ovis	Sus	Bos	Ovis	Sus
Szarvcsap	1	-	-	1	1	-
Frontale	-	5	7	3	2	1
Agykoponya	2	-	1	2	2	1
Maxilla	1	2	5	1	-	1
Manibula	10	12	17	7	4	9
Fog	8	4	2	4	2	3
Gégeporc	-	-	-	1	-	-
	22	23	32	19	11	15
Vertebrae	12	2	2	13	8	1
Costae	44	15	-	29	-	-
	56	17	2	42	8	1
Scapula	14	-	-	6	5	-
Humerus	3	-	3	7	5	3
Radius	4	2	3	5	4	-
Ulna	-	2	2	1	-	1
Carpus	2	-	-	3	-	-
Metacarpus	4	1	-	4	4	2
	27	5	8	26	18	66

Tiszalök-Hajnalos Tiszavas.-Köztemető

	Bos	Ovis	Sus	Bos	Ovis	Sus
Pelvis	3	2	6	14	3	2
Femur	8	7	2	8	11	-
Tibia	16	12	-	18	10	-
Astragalus	2	2	-	2	-	-
Calcaneus	3	1	1	2	-	-
Tarsus	1	-	-	-	-	-
Metatarsus	9	2	1	3	3	1
	42	26	10	47	27	3
Os phalangis I.	3	1	2	4	-	-
Os phalangis II.	5	-	-	3	-	-
Os phalangis III.	-	-	-	2	-	-
	8	1	2	9	-	-
Ö s s z e s e n :	155	72	54	143	64	26

4. Táblázat A gazdasági haszonállatok egyedszáma és azok életkorcsoportonkénti megoszlása

Egyed- neo. inf inf. juv. subad. ad.
F a j szám 1-2.hét 3 hó 6-8 hó 1-1,5 év 2-3 év 3

Szarvasmarha

Tiszalők-H.	10	-	-	-	2	6	2
Tiszavas.-Kt.	7	-	-	-	-	1	6

Juh

Tiszalők	12	-	-	3	3	4	2
Tiszavas.-Kt.	9	-	1	-	3	5	-

Sertés

Tiszalők	11	-	1	2	4	3	1
Tiszavas.-Kt.	4	-	-	-	3	1	-

53

Vadászott

állatok

Őstulok	5					1	4
Gímszarvas	3						3
Vaddisznó	1						1
Róka	1						1

10

5. Táblázat A nyíri Mezőség két középső neolitikus te-
leprészletének állatcsontmaradványa (db)

	Tiszalök- Hajnalos	Tiszavas.- Köztemető	Ösz- szes
Szarvasmarha (<i>Bos taurus</i> L.)	155	143	298
Juh (<i>Ovis aries</i> L.)	72	64	136
Sertés (<i>sus scrofa domestica</i>)	54	26	80
Kutya (<i>Canis familiaris</i> L.)	1	+	1
	282	233	515
Őstulok (<i>Bos primigenius</i> Boj.)	-	11	11
Gímszarvas (<i>Cervus elaphus</i> L.)	2	2	4
Vaddisznó (<i>Sus scrofa</i> L.)	-	1	1
Róka (<i>Vulpes vulpes</i> L.)	1	-	1
Hörcsög (<i>Cricetus cricetus</i> L.)	2	-	2
	5	14	19
Madár (<i>Aves</i> sp. indet.)	1	1	2
Hal (<i>Pisces</i> sp. indet.)	2	-	2
Kagyló (<i>Unio</i> sp. indet.)	41	2	43
	44	3	47
Ö s s z e s e n :	331	250	581

(+ = coprolit)

6. Táblázat Állatcsont méretek (mm)

T-H = Tiszalök-Hajnalos (TH)

Tv-Kt = Tiszavasvári-Köztemető (TKZ)

SZARVCSAP

	H.	nagy átm.	kis átm.	bázis körm.
Juh TKt	-	21	14	-

FELSŐFOGSOR méretek

	P-M h.	P h.	M h.
Juh TKt	62,5	22	42
Sertés TH	-	dp 41	-
	-	dp 47	-

ALSÓFOGSOR méretek

	P-M h.	P h.	M h.	M ₃ h.
Szarvasmarha TH	92	-	92	41
	-	-	-	40
	-	dp 57	-	-
Juh TH	72	21	50	23
	-	dp 26	-	-
	-	dp 29	-	-
	-	-	-	21,5
Sertés TH	-	39	-	-
	-	dp 43	-	-
	-	-	-	31
TKt	-	-	-	28

SCAPULA

	Col.	Ang.	fac.	fac
	sz.	sz.	sz.	m.
Szarvasmarha TH	47	-	-	-
	47	63	53	43,5
	50	64	55,5	46
	53,5	68	56	-
	-	77	66	53
Juh TKt	18	30	24	19

HUMERUS

H. psz. dlsz. psz. Pm. dlm. Dm.

Szarvasmarha TH	-	96	-	-	-	-	-
Juh TKt	-	-	-	24	-	-	20,5
	-	-	-	24,5	-	-	23 Subad.
	-	-	-	32	-	-	24 ⁺
Sertés TH	-	-	-	36	-	-	-
TKt	-	-	-	32	-	-	- Subad.

RADIUS

Szarvasmarha TKt	-	65	35	-	36	18	-
Őstulok TKt	-	-	-	-	-	-	60 ⁺
Juh TH	-	24	-	-	14	-	-
TKt	-	32	-	-	16	-	-
	-	35	-	-	17	-	-
	-	-	-	25	-	-	15,5

METACARPUS

Szarvasmarha TH	-	60	-	-	38	-	-
	-	-	-	-	37	-	-
	-	-	-	58	-	-	30 Inf.
	-	-	-	62,5	-	22,5	33
TKt	-	-	-	62	-	21	33
	-	-	-	63,5	21,5	33,5	
	-	-	-	65	-	24	34
	-	-	-	67	-	23	33 ⁺
Juh TKt	-	20	12	-	-	-	- Inf.
	-	21	12	-	14	9	- Inf.
	-	-	-	23,5	-	8	14

FEMUR

Szarvasmarha TKt	-	-	-	98	-	-	123
	-	41	-	-	18	-	-
Juh TKt	-	-	-	31	-	-	41

H. Psz. dlsz. Dsz. Pm. dlm. Dm.

IIBIA

Szarvasmarha Tkt	-	-	-	-	-	-	56
Juh TH	-	-	-	23,5	-	-	17
	-	-	-	26	-	-	18
TKt	-	-	-	21	-	-	18
	-	-	-	23	-	-	18

METATARSUS

Szarvasmarha TH	-	48	-	-	-	-	-
	-	48	-	-	48	-	-
	-	-	-	52	-	24	31
TKt	-	48	-	-	50	-	-
Juh TH	-	17,5	11	-	19	10	- Inf.
TKt	-	17	11	-	18	-	-
	-	-	9,5	-	-	8	-

OS PHALANGIS I.

Szarvasmarha TH	50	29	24	26,5	30	18	20
TKt	56	32	26	31,5	36	20	23,5
	57	35	28	31	34	21	24
	60	35	28	32	37	19,5	25
Juh TH	30	11	9	10,5	13	7	8

OS PHALANGIS II.

Szarvasmarha TH	33,5	27,5	22,5	23	30	21,5	27
	34	28	22	24	33	21,5	28
	37	33,5	26	27	-	26	33
	38	34	25,5	27,5	38	28,5	38
	38	34	27	28,5	36	28	33
TKt	38	30	24	24,5	-	21	26,5
	41	29	23,5	24	33	21,5	27

ASTRAGALUS

H.

Sz.

Szarvasmarha TH	-	48	40
TKt	75	52	-
	72	50	41
Juh TH	25	18	15

Calcaneus

Szarvasmarha TH	-	46	54
	-	50	-
Őstulok TKt	-	-	63 Juv.

Os PHALANGIS III.

Szarvasmarha TKt	70	28	38
------------------	----	----	----

Neolitikus csontvázleletek a nyíri Mezőségből

1. TISZALÖK-HAJNALOS

Tiszalök-Hajnaloson egy avarkori temető hitelesítése során Lőrinczy Gábor neolit telepnyomokra bukkant, melyeket később Kurucz Katalin tárt fel. (Lőrinczy 1986.) A tiszadobi csoportba tartozó régészeti leletekkel egy egyén csontvázmaradványai függenek össze.

Neme nő. 14 jellegből meghatározott szexualizációja -0,3. Elhalálozási kora: 61-66 év. (Acsádi-Nemeskéri 1970) Taxonómiaiilag atipikus mediterránvariáns. Martin (1928) szerinti koponyaméretei: 1=184, 1c=183, 2=170, 3=180, 8=135, 9=90, 10=112, 11=115, 12=102, 13=97, 20=110, 23=514, 24=302, 26=127, 27=128, 28/1=84, 29=111, 30=115, 31/1=74, 43=95, 43/1=89, 44=92, 51d=38, 52d=32, 54=22, 55=45, 62=47. Lee-Pearson szerint aristenkephal (1321 cm³), arányait tekintve dolichokran, orthokran, metriokran, metriometop, mesokonch és mesorrrhin.

A kétalternatíván kvalitatív jellegek közül a következők manifesztálódtak: ossa sut. lambd. (d3, s5), foramen parietale, torus maxillaris, torus palatinus, foramen supraorbitale (s), foramina zygomaticofaciale (d3, s2), alsó járulékos foramina palatina, extrasuturalis foramen mastoideum, linea nuchae suprema, foramen ethmoidale posterius. Nem manifesztálódtak: sutura metopica, os sut. coronalis, os sut. sagittalis, os parietale, os asterion, os japonicum, os incae, os bregmae, proc. marginalis, tuberositas zygomaxillaris, kettős sulcus digastrica, sulcus transversus, torus acc. externus. Az élet-

ben elvesztett fogak száma jelentős. Csak a maxillaris sor megmaradt részei tanulmányozhatók. Mindkét I2 abrázolója 4. fokozatú, míg a bal oldali Pml palatinálisan 5., labiálisan 3. Körber (1957) stádiumot mutat.

A humerusokra a gracilitás és a platybrachya jellemző. Méreteik: 1d=273, 2d=270, 4d=54, 4s=53, 5d=19, 5s=18, 6d,s=13, 7d=53, 7s=52, 9d=34, 10d=37. A radius tuberositása és cristája erőteljes. Méretei: 1s=230, 2s=202, 13s=18, 14s=15. A femur enyhe trochanter tertiusa csak a bal oldalon figyelhető meg. Méretei: 6d=26, 6s=24, 7d,s=23, 8d=73, 8s=74, 9d=28, 9s=29, 10d=21, 10s=24, 18d=38. Kvantitatíve gyenge pilaszterű és platymer. A ti-biák tuberositása igen erőteljes. A jobb oldali kiugró lateralis supratuberositást visel. A linea m. solei gyenge, de a linea posterius a foramen nutriciumot szegélyezve igen határozott gerincet alkotva a diaphysis közepéig lefut. Ezzel szemben az eminentia intercondylaris elmosódó. A határozott margo anterior mellett az izomtapadási felszínek érdessége csak a tuberositas lateralis és a linea posterius esetében kifejezett. Ez a meglehetősen ritka anatómiai szituáció egyféle térdelő, sarkon ülő mozgáspozíció magas gyakoriságának lehetőségét valószínűsíti. Méretek: 1d=317, 1b-d=327, 8d,s=26, 8a-d,s=30, 9d,s=17, 9a-d,s=17, 10b-d,s=64, Platyknem. Calcaneus: 1a-d=63, 4-d=34, 9-d=26, 10-d=18. Talus: 1-d=44, 2-d=37, 3-d=26, 4-d=34. A testmagasság Pearson (1899) szerint 148 cm.

A koponya kevés archaikus vonást mutat. A leginkább differáló nyakszirt is modernül curvoccipital jellegű. Koponya dimenziói kissé nagyok. A muscularitással összefüggő anatómiai variációk moderált robuszticitásra utalnak. Femininitását az endocranialis anatómiai képletek habitusa kifejezettebben mutatja.

2. TISZAVASVÁRI-KÖZTEMETŐ

1983 és 1985 között a jelenkori sírok ásása alkalmával, illetve a hitelesítő ásatások idején csak a tiszadobi csoport tárgyi emléanyagával keltezhető csontvázleletek kerültek felszínre (Kurucz 1985, 1986.) Összetartozásukat csak 5 váz esetében sikerült rekonstruálni.

1. Váz: gracilis nő (glabella -2, tuber frontale et parietale 0, margo et orbita -2) 3-5 mm vékony calottája. Elhalálozási kora 18-35 év közötti.

2. Váz: 18 és 35 év között elhunyt masculin jellegű egyén calottája. Glabella +1, tuber frontale et parietale 0, margo supraorbitalis +1. Valószínű neme: férfi. Koponyaméretei: 1=183, 8=138, 12=107, 27=131, 30=119.

3. Váz: I/3. parcella 7. sor 11. sírhelyből: 40-80 év között elhunyt hypermasculin férfi. Proc.mast. +2, glabella +2, planumtagoltság +2, prot. occ. ext. +2. Koponyaméretek: 1=190, 1/c=188, 2=178, 3=184, 9=100, 12=108 54=26.

4. Váz: I/3. parcella, nyugatról 10. sírhelyből. Felnőtt férfi erőteljes tibia és fibulatöredékei.

5. Váz: I/3. parcella 7. sor 7. sírhelyből. 17-18 éves hypermasculin csontváz töredékei (inc. isch. m. +2, sulcus praeauricularis +2, caput femoris +1).

A további, 12 anatómiai egységből álló leletegyüttes esetében nem lehetett megállapítani az individuális összetartozást. A feltárt humán leletek nemi differenciája jelentős. A férfiak nyakszirtje néha archaikusan csapott. A végtagcsontok vastag cortexűek, a medence erőteljes. A nők femininek és szokatlanul kevés az indifferens szexuálizációjú töredékek száma.

3. RÖVID ÖSSZEHASONLÍTÓ VIZSGÁLAT

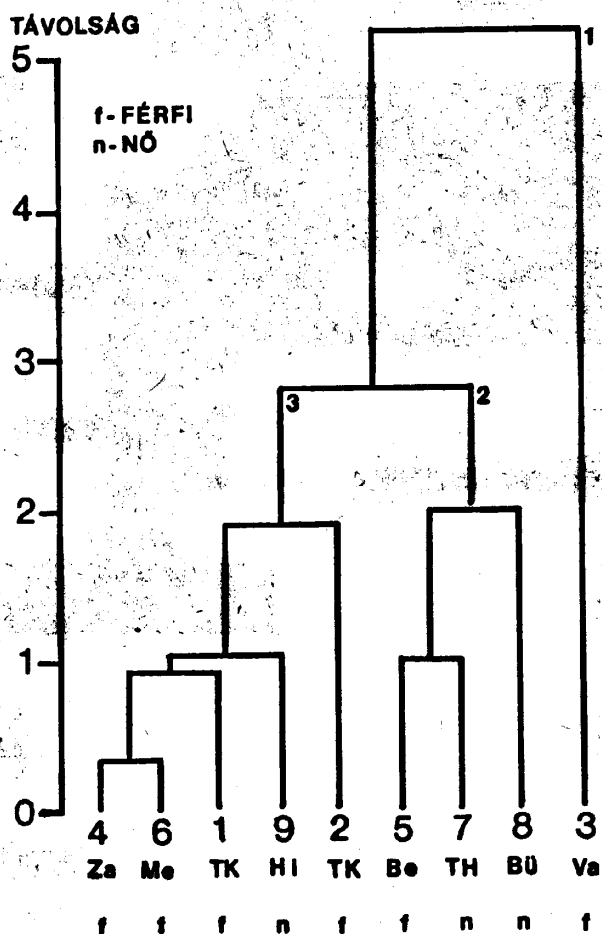
A jelen tanulmányban elemzett leletekkel együtt az AVK és késői csoportjainak 9 felnőtt koponyaleletét 10 méret (Martin 1, 8, 9, 17, 20, 51, 52, 54, 55, 66) alapján hasonlítottam össze. Dear (1959) becslését felhasználva főkomponensanalízist végeztem. Kaiser (1960) kritériumaival 3 főkomponenst extraháltam, melyek 82%-os kumulativitással jártak. (1. és 2. táblázat) Sztenderdizált faktorértékeik Euklideszi távolság szerinti mátrixából a $D/K, I/\text{Max } (D/P, I/; D/Q, I/)$ formulával készített clusterfát mutatja be az 1. ábra, melyen a férfiak leletei a következők: 1. Tiszavasvári-Köztemető 2. váz, 2. Tiszavasvári-Köztemető 3. váz, 3. Vadna 1. váz (Szathmáry, 1986), 4. Zaránk (Szathmáry, 1980), 5. Berettyószentmárton 3. váz (Szathmáry, 1979), 6. Mezőcsát (Szathmáry - publikálatlan). A női vázak az alábbiak: 7. Tiszalök-Hajnalos, 8. Büdöspeszt bg. (Bartucz, 1916), 9. Hillebrand bg. (Szathmáry 1976). Az eredményekből kitűnik, hogy ez a minta középszinten három részre különül el. Az elsőt csak a vadnai férfi lelet reprezentálja, mely egy korábbról ismert egyedi, archaikus variáns (Szathmáry 1986). Feltűnően eltér ellenpontjától, a zaránki variánstól (Szathmáry 1983, 1985.), amely a harmadik cluster jellegzetes képviselője. A második csoportosulást gracilis vázak alkotják: két nő és a berettyószentmártoni férfi. Ez utóbbi talán egy korábbi déli immigráció továbbélője lehet (v.ö: Szathmáry 1982). A vadnait leszámítva, a karakterisztikus férfi leletek a harmadik clusterben vannak, köztük a masculin vonásokkal is rendelkező Hillebrand barlang-beli lelettel.

Végeredményben a bemutatott clusterfa jól reprezen-

tálja a vonaldíszes kultúra két alapvető embertani variánsának (Zaránk és Vadna) elkülönülését, valamint egy gracilis (modern?) és egy robusztus variáns-csoport meglétét, melyet nyilvánvalóan a kifejezett nemi differenciával értelmezhetünk.

IRODALOM

- Acsádi, Gy. - Nemeskéri, J. (1970): History of Human Life Span and Mortality. Akadémiai, Bp. - Bartucz, L. (1916): Barlangkutatás: 4:104-136. - Dear, R.E. (1959): Syst.Dev. Corp. Techn. Report SP-86. - Kaiser, H.F. (1960): Educ. Psychol. Measur. 20. - Körber, E. (1957): D.Z.Z., 12:117-129. - Kurucz, K. (1985): Rég.Füz., 1/38:29. - Kurucz, K. (1986): Rég. Füz., 1/39:30. - Lőrinczy, G. (1986): Rég. Füz., 1/39:61. - Martin, R. (1928): Lehrbuch der Anthropologie. Fischer, Jena, 2. Aufl. 2. Band. - Pearson, K. (1899): Phil. Trans. Roy. Soc. London, A/192:169-244. - Szathmáry, L. (1976): HOMÉ (Miskolc), 15:323-339. - Szathmáry, L. (1979): DMÉ-1978 (Debrecen), 31-34. - Szathmáry, L. (1980): Pol. Hist.-nat. Mus.Matr. (Gyöngyös), 5:135-146. - Szathmáry, L. (1982): Anthropos (Brno), 21:313-320. - Szathmáry, L. (1983): Anthropos (Athens), 10:329-340. - Szathmáry, L. (1985): DMÉ-1982 (Debrecen), 23-54. - Szathmáry, L. (1986): Nat. Bors. (Miskolc), 1:74-97.

1.ábra A leletek clusterfája

1. Táblázat Rotálatlan faktor-eredmények

PC	Sajátértékek	Kumulativitások (%)
1	4,92	49,21
2	1,98	68,96
3	1,30	81,96
4	0,83	90,30
5	0,46	94,92
6	0,32	98,10
7	0,13	99,45
8	0,03	99,75
9	0,02	99,96
10	0,00	100,00

2. Táblázat A főkomponenssúlyok mátrixa a kiemelt főkomponensek esetében, és a kommunalitások

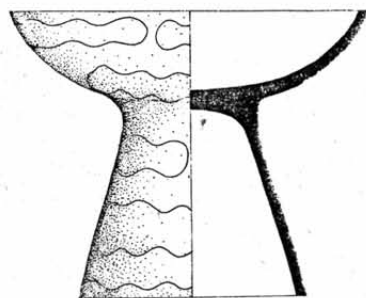
Eredeti változók (Martin No)	PC 1	PC 2	PC 3	Kommunalitások
1	0,67	-0,52	-0,30	0,97
8	0,58	-0,36	0,45	0,82
9	0,53	0,70	0,21	0,81
17	0,25	-0,67	0,61	0,97
20	0,82	0,04	-0,32	0,93
51	0,60	0,56	0,43	0,87
52	0,54	-0,51	-0,28	0,86
54	0,96	0,09	0,11	0,95
55	0,92	-0,02	0,10	0,87
66	0,82	0,24	-0,45	0,97

Tábla jegyzék

I.	Tiszadada
II.-IV.	Tiszadada-Éneklő dűlő
V.-VI.	Tiszadada-Kálvinháza
VII.-VIII.	Tiszadada-Kálvinháza, Homokos
IX. 1.	Tiszadob-Poklos
2.	Tiszadob
3.	Tiszalök-Ciberéspart
X-XI.	Tiszadob-Borzik
XII.	Tiszadob-Poklos
XIII.-XXII.	Tiszadob-Sziget
XXIII. 1.	Tiszadada-Kálvinháza
2.-5.	Tiszadob-Sziget
XXIV.-XXVI.	Tiszadob-Dobi Reje
XXVII. 1.-4.	Tiszalök-Tiszaeszlár között
5.	Tiszalök-Ciberéspart
XXVIII-XXXVI.	Tiszalök-Hajnalos, 1. ház
XXXVII. 1.	Tiszalök-Hajnalos, 1. ház
2.-3.	Tiszalök-Hajnalos, 1. gödör
XXXVIII-XLIX.	Tiszalök-Hajnalos, 1. gödör
L. 1.	Tiszalök-Hajnalos, sír melletti kerámia
2.	Tiszalök-Hajnalos, 1. ház
LI.-LVIII.	Tiszalök-Kisfás
LIX.-LX.	Tiszavasvári-Bereczki halom
LXI.	Tiszavasvári-Józsefháza, Homokos
LXII.-LXIX.	Tiszavasvári-Köztemető, 3. gödör
LXX.	Tiszavasvári-Nyíregyházi út, II. dűlő
LXXI.	Tiszavasvári-Nyugati Főcsatorna
LXXII. 1.	Tiszavasvári-szórvány
2.-4.	Tiszavasvári-Utaséri dűlő
3.	Tiszavasvári-Kisasszonydűlő

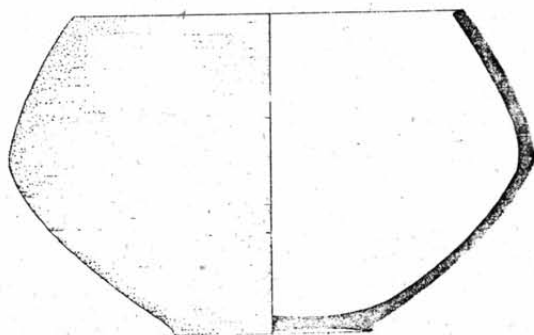
- LXXIII. Tiszavasvári-Városere erdő
LXXIV. Tiszadada-Kálvinháza, ásatási helyszínrajz
LXXV. Tiszadob-Sziget, ásatási helyszínrajz
LXXVI. Tiszalök-Hajnalos, 42. sír
LXXVII. Tiszadob-Sziget, 1983-87.
LXXVIII. Tiszadada-Kálvinháza
LXXIX. Tiszalök-Hajnalos
LXXX. 1. Tiszalök-Hajnalos
2. Tiszavasvári-Köztemető
LXXXI. Tiszavasvári-Köztemető
LXXXII. A lelőhelyek elhelyezkedése a nyíri Mező-
ségen
LXXXIII. A tiszadobi - csoport elterjedése
LXXXIV. A korai bükki kultúra elterjedése
LXXXV. A bükki kultúra II.-III. szakasza

1.

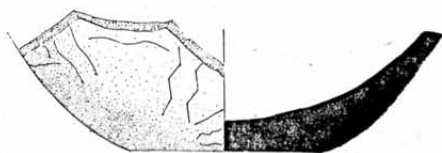
1

0 10cm

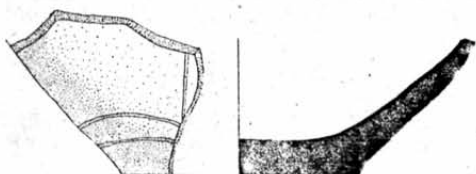

2

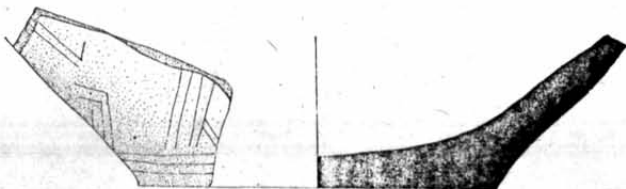
0 5cm

1

2

3

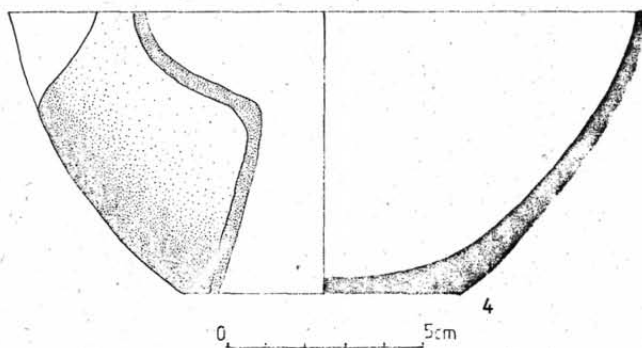
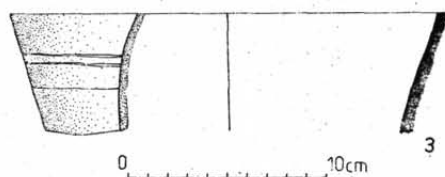
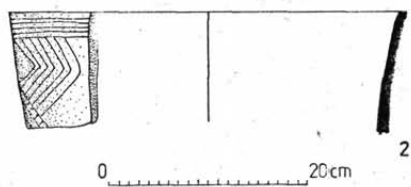
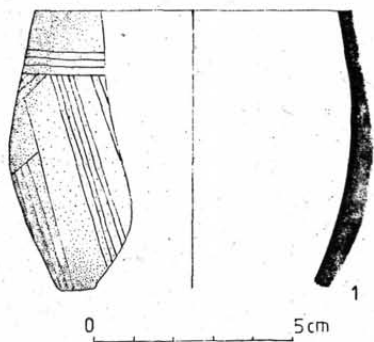

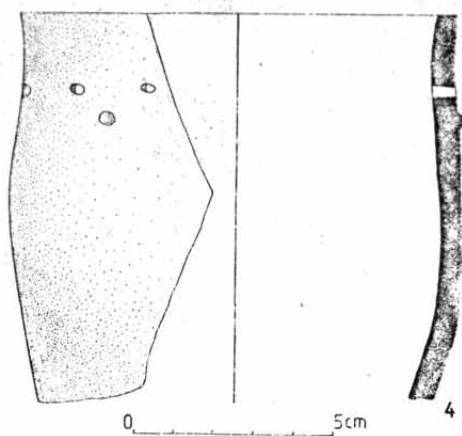
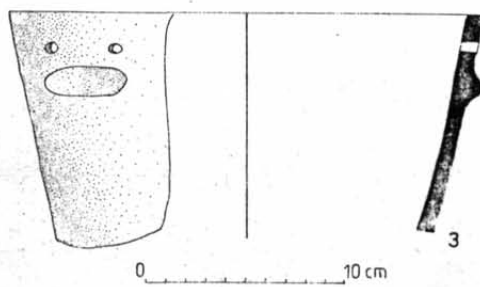
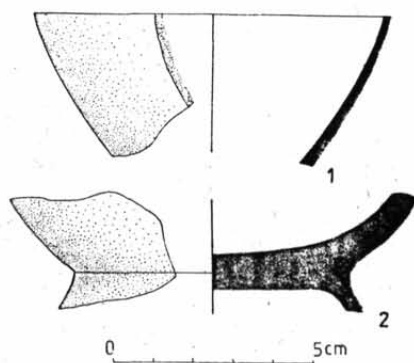
4

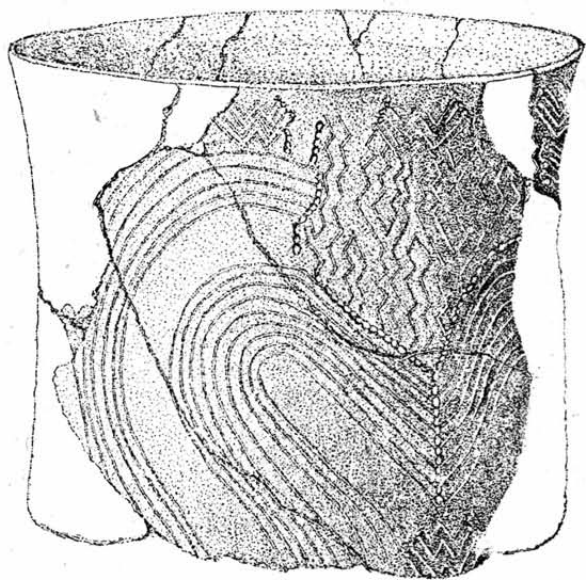

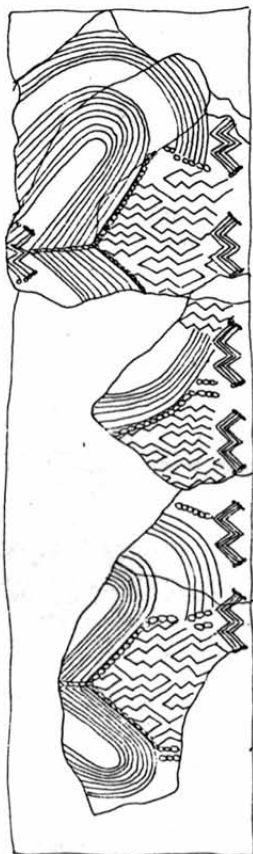
5

0 5cm

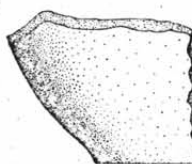
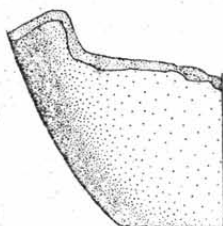
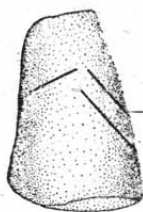
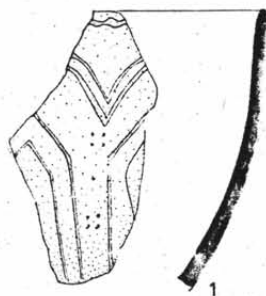

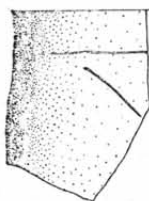
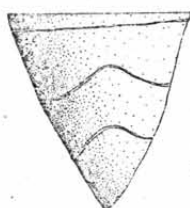

VII.

0 5cm

0 10cm

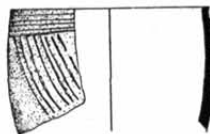
6

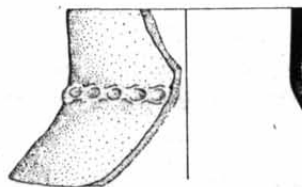
0 20cm

2

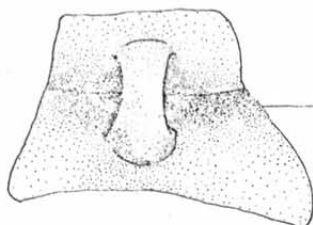

3

4

0 10cm

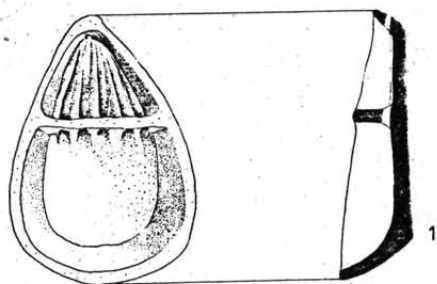

5

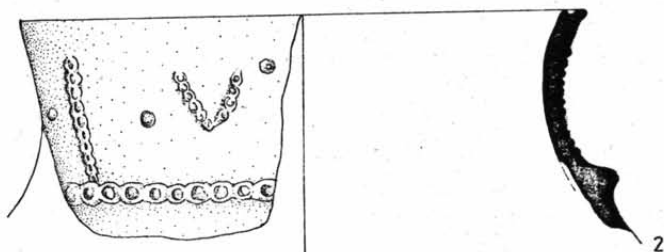

6

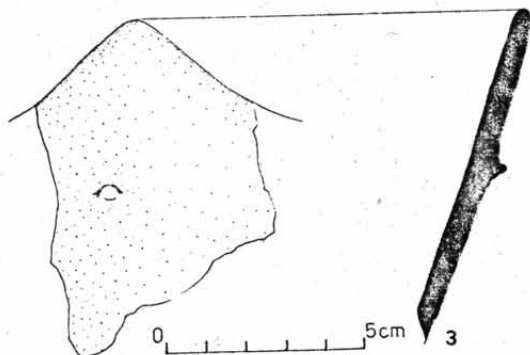
0 5cm

0 25cm

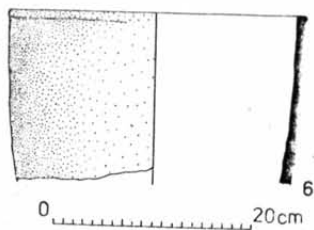
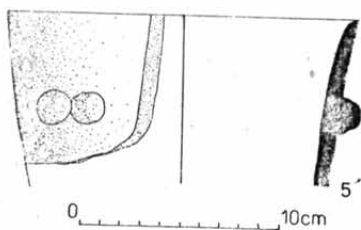
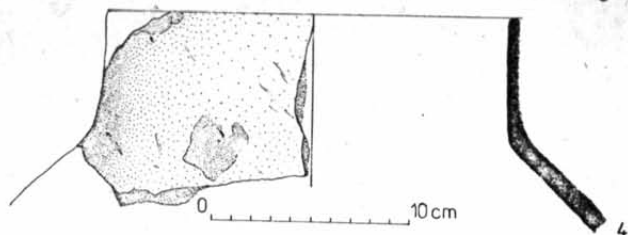
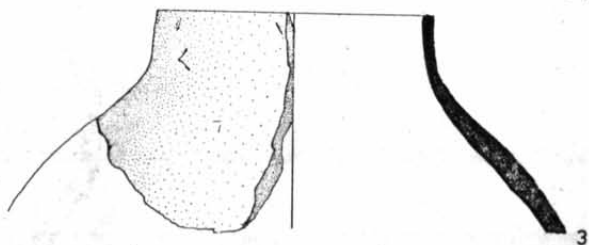
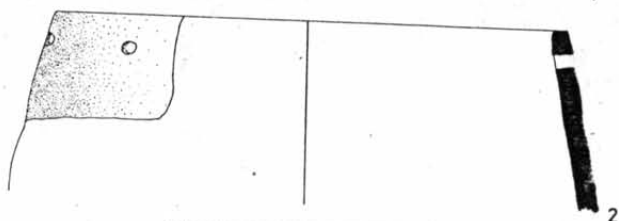
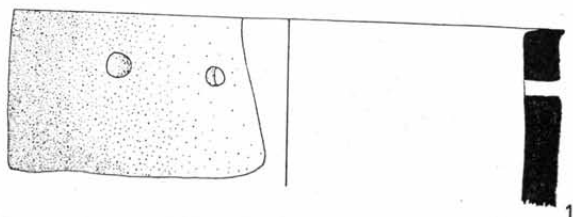

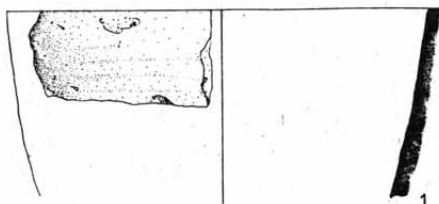
0 20cm

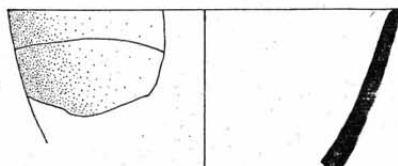
0 5cm 3

X.

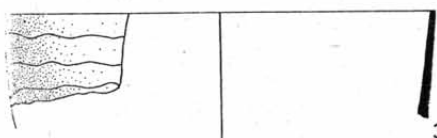

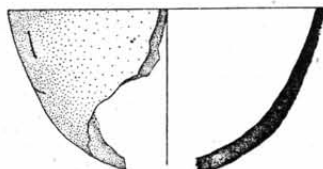
1

2

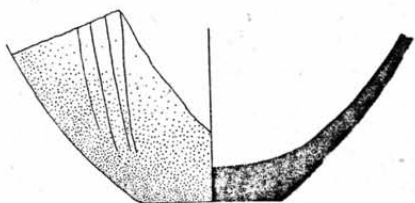

3

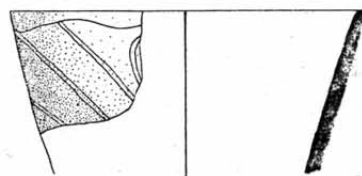

4

0 10 cm

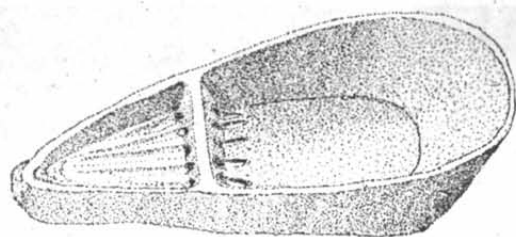
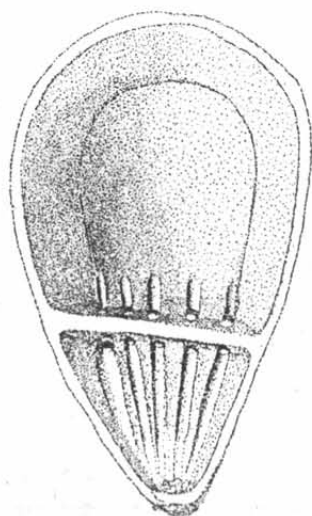
5

6

0 5 cm

0 20 cm

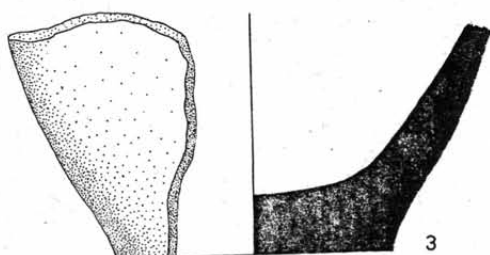

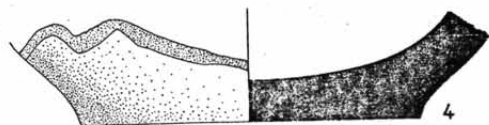
0 20cm

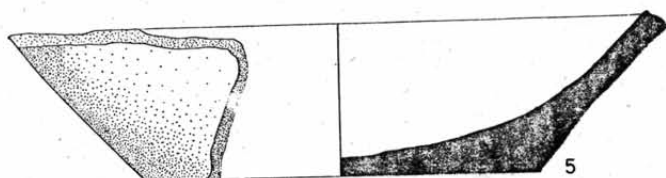
0 10cm

3

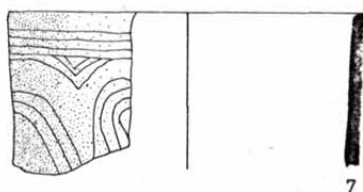
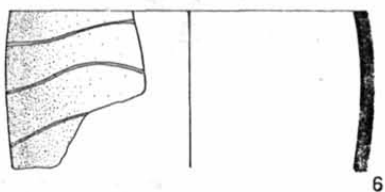
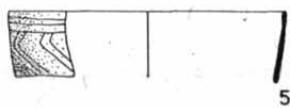
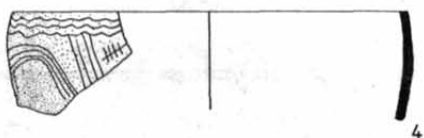
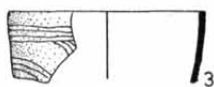
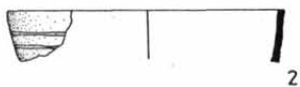
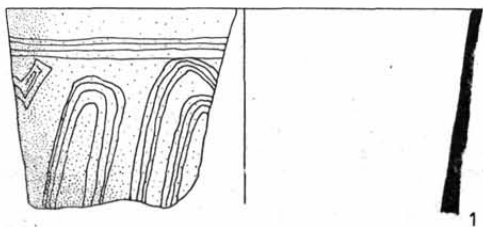
4

5

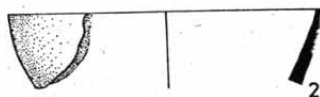
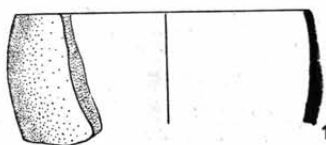
0 5cm

XIV.

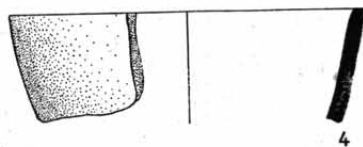
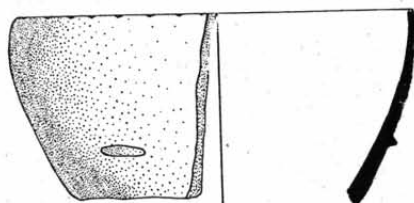

0 10cm

XV.

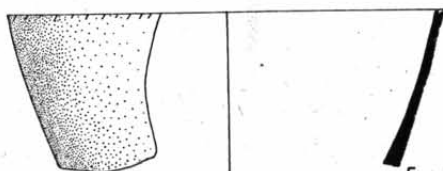

0 20cm

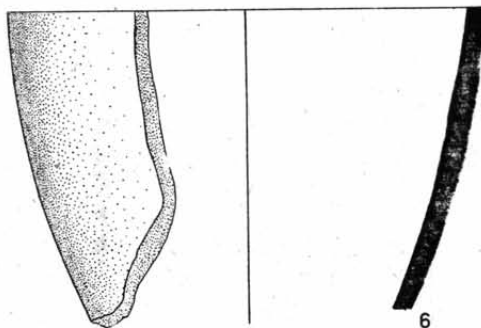

0 20cm

0 10cm

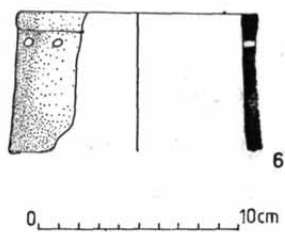
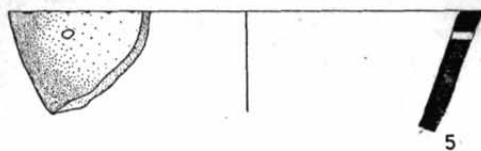
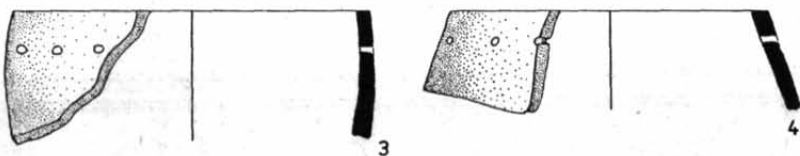
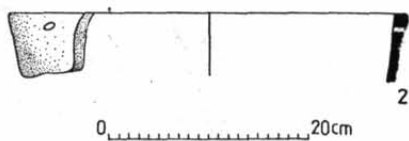
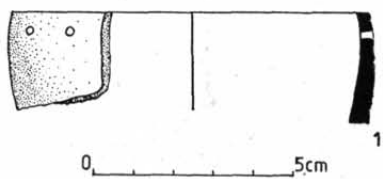
5

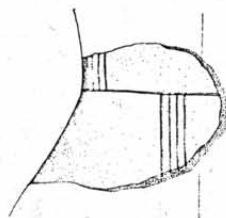

6

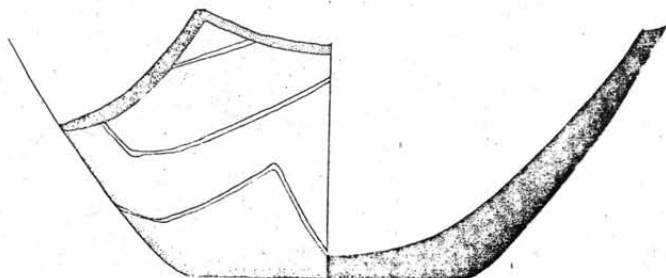
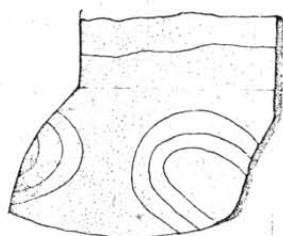
0 10cm

XVI.

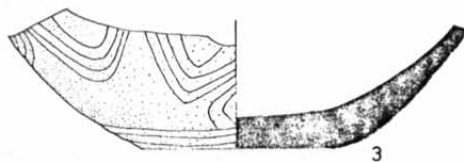
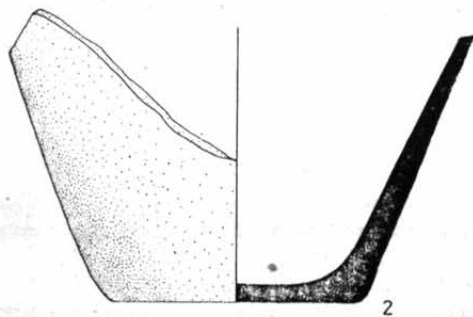
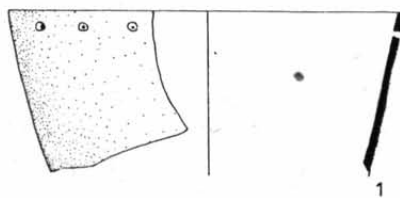

0 10 cm

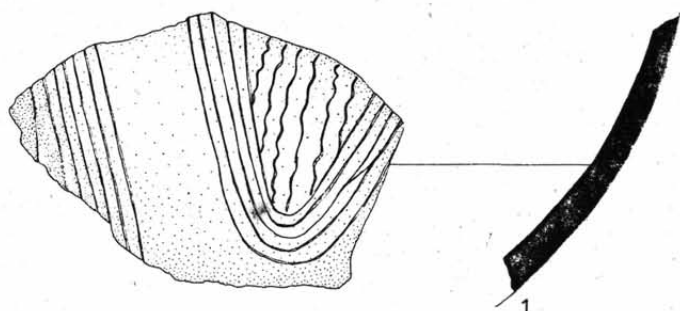

0 5 cm

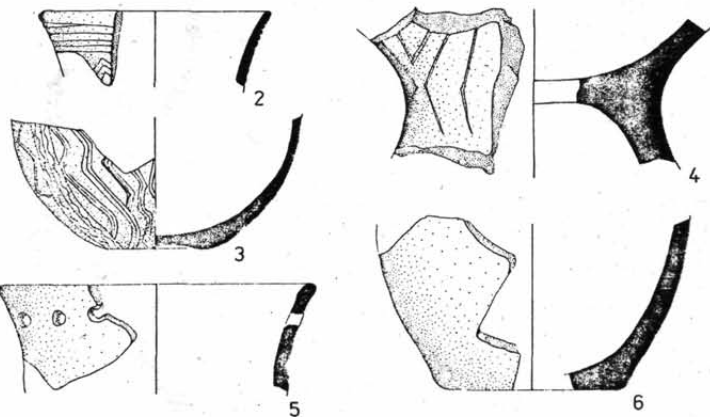

0 10cm

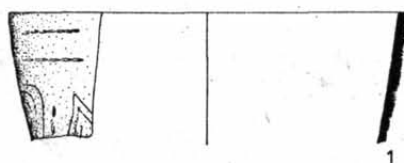
XIX.

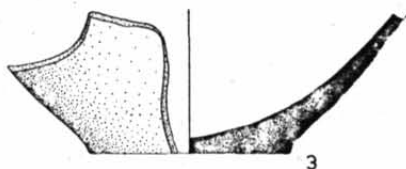
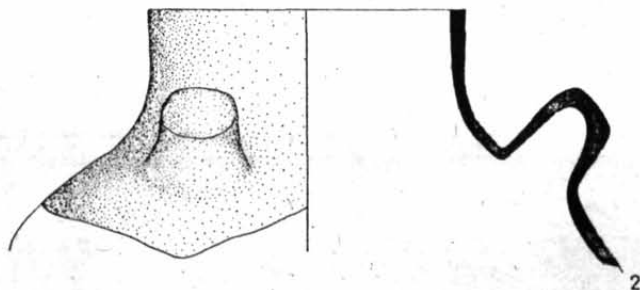
0 5cm

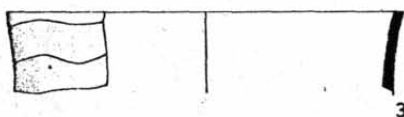
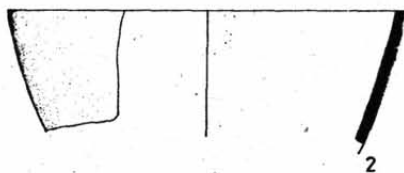
0 10cm

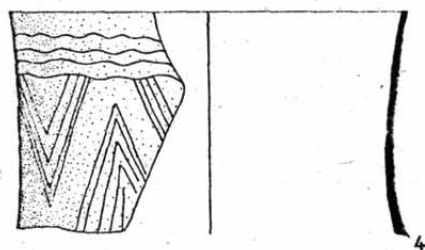
0 5cm

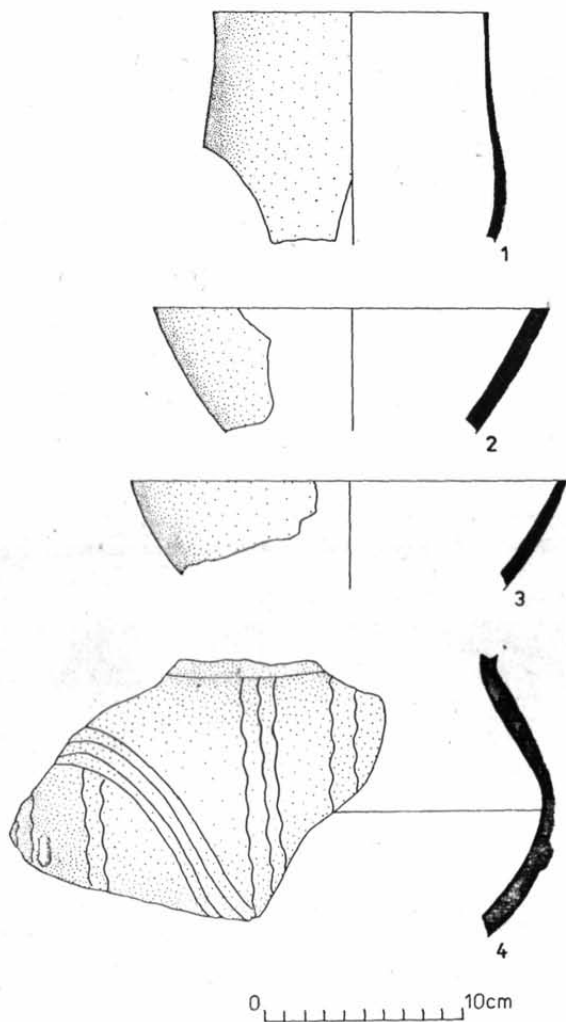
0 10cm

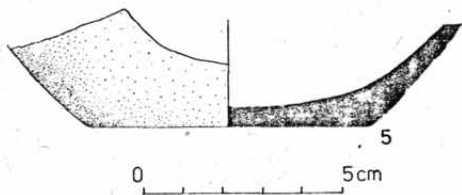
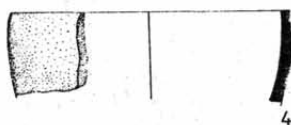
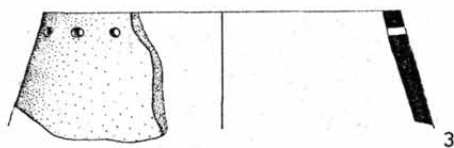
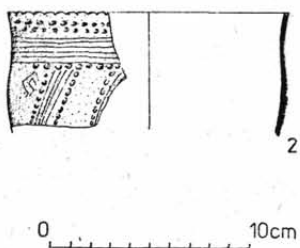
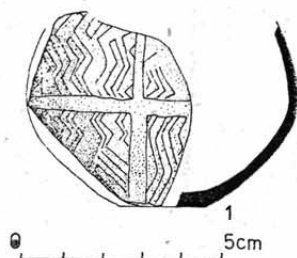

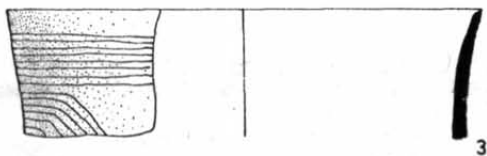
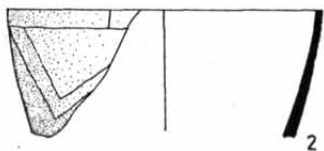
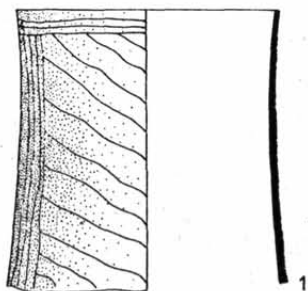
0 10cm

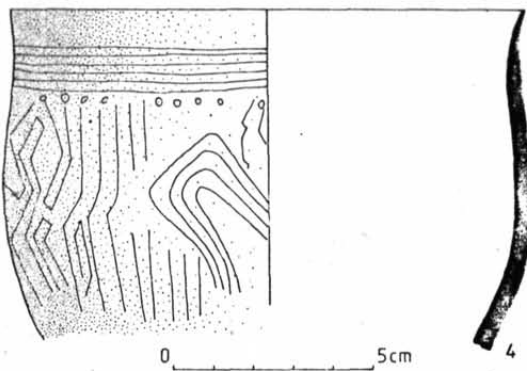
0 5cm

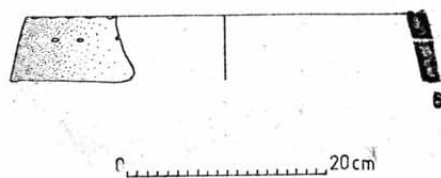
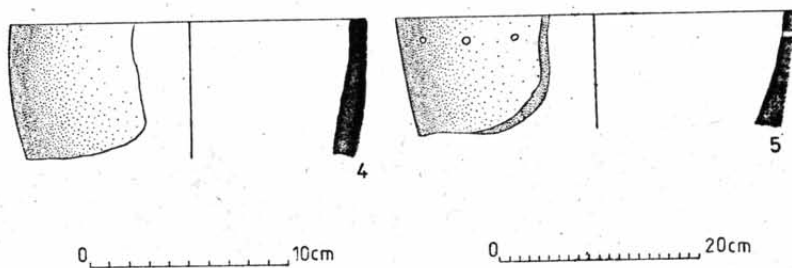
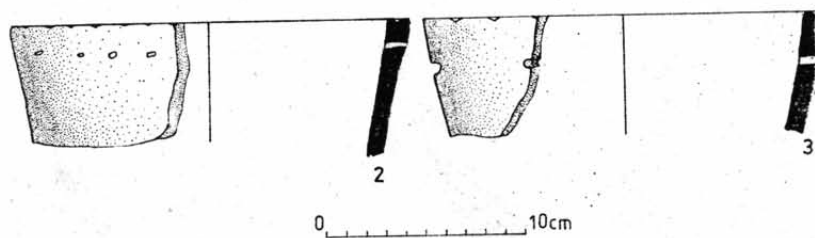
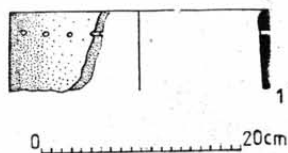

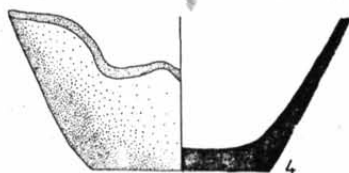
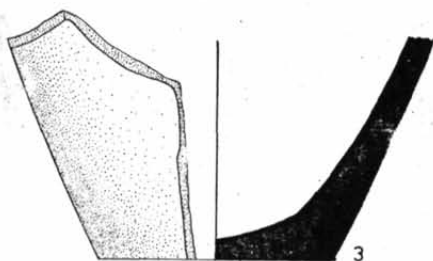
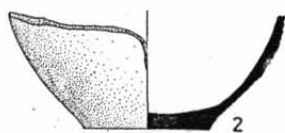
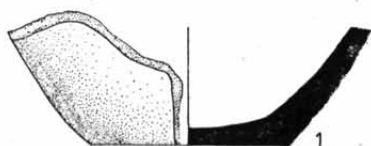

0 10 cm

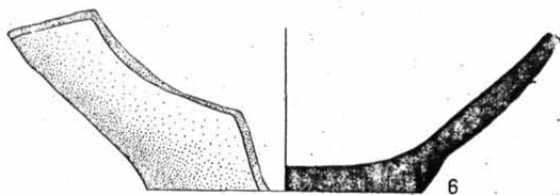
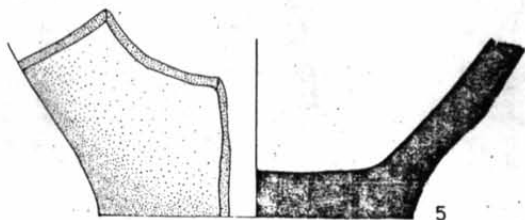
0 5 cm

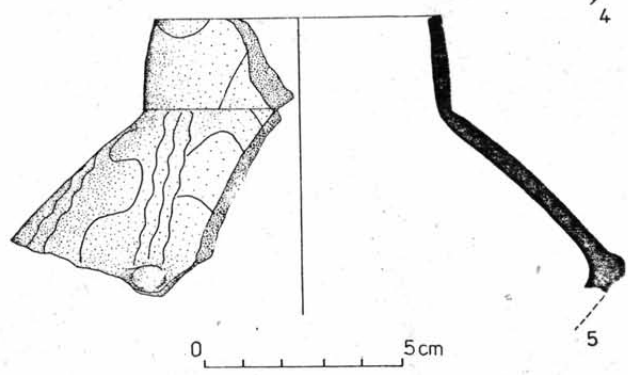
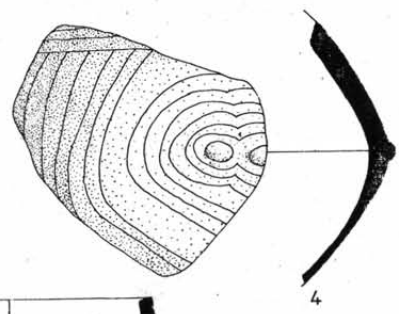
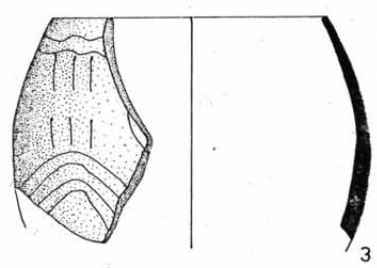
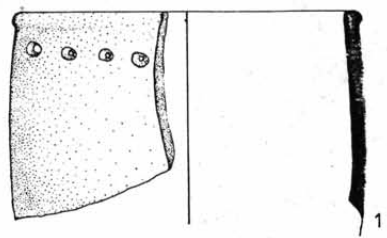

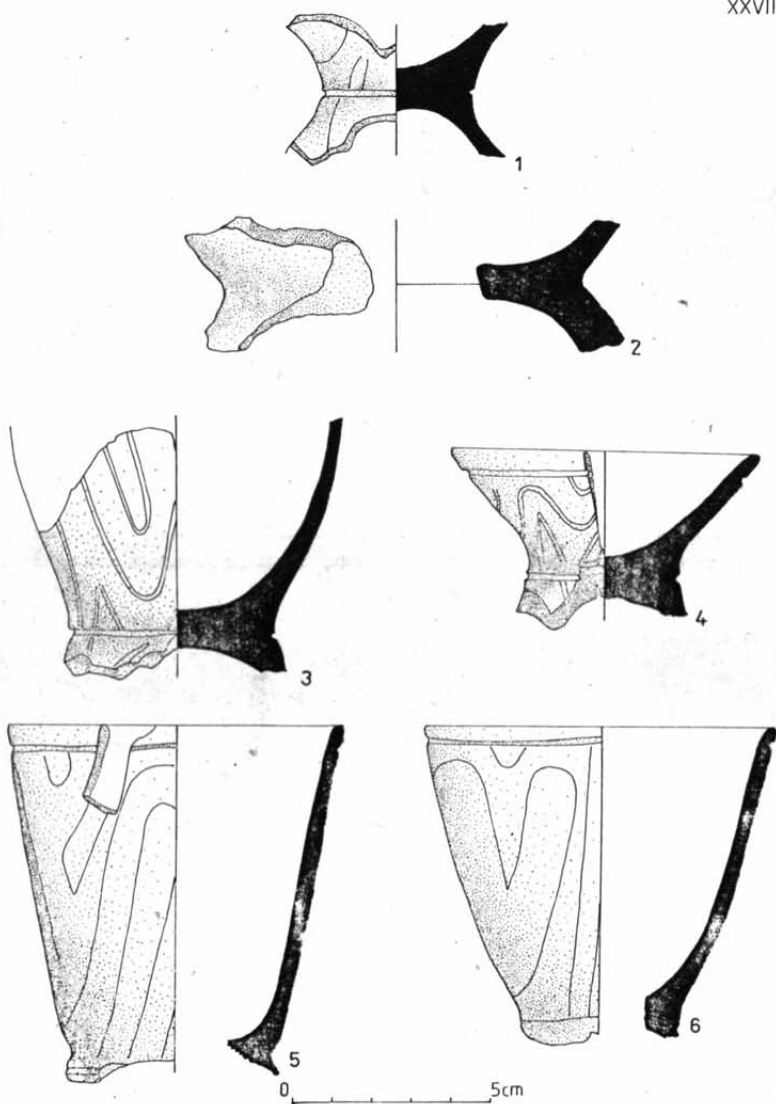
0 10cm

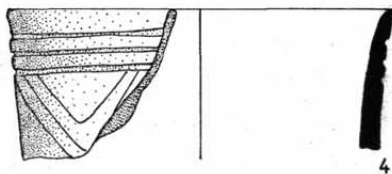
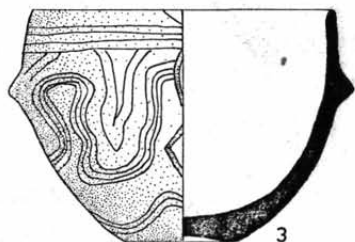
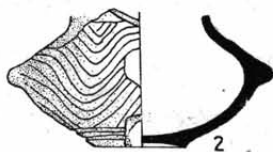
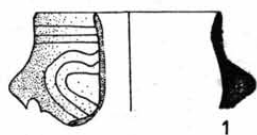
0 5cm

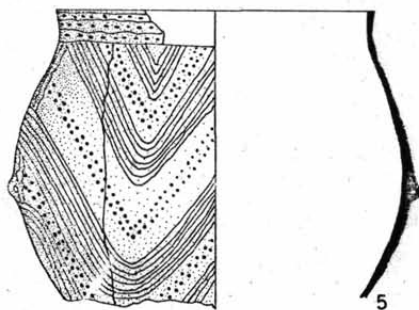
0 10cm

0 5cm

0 20cm

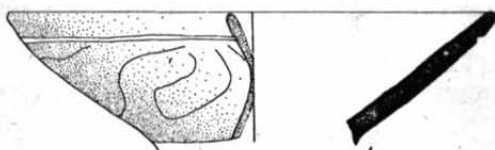
1

2

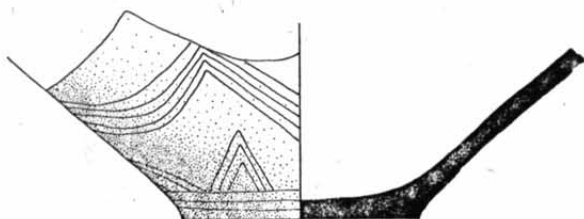

3

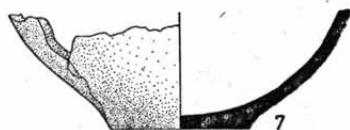
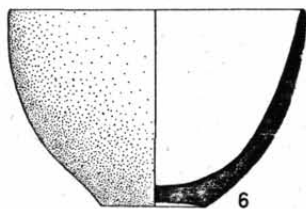
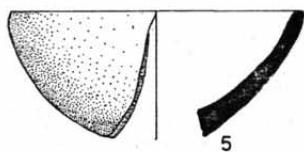
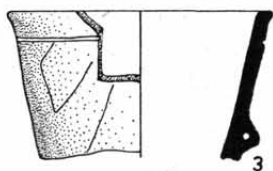
4

0 5cm

5

0 10cm

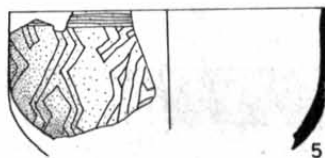
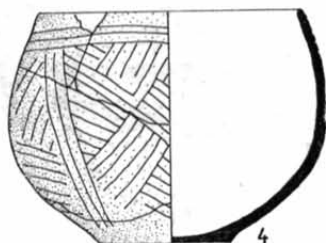
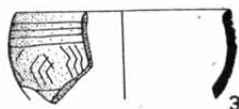
0 5cm

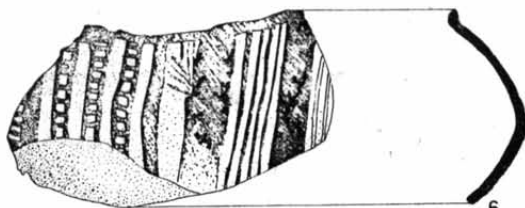
0 10 cm

0 5 cm

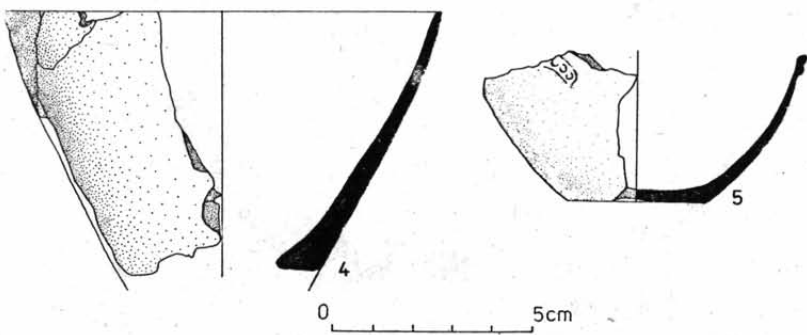
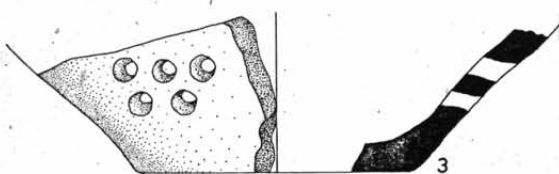
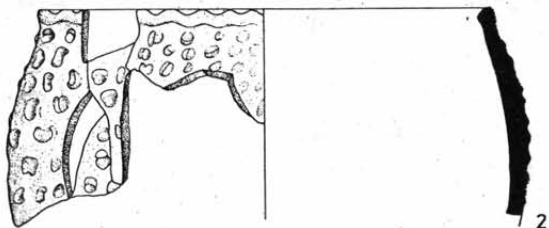
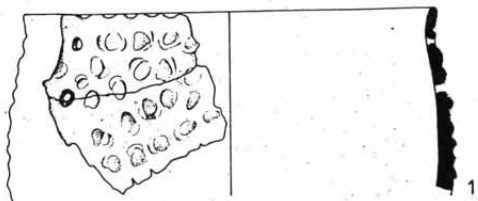

0 20 cm

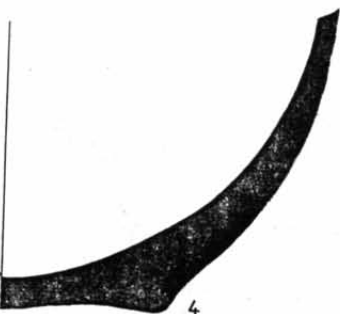
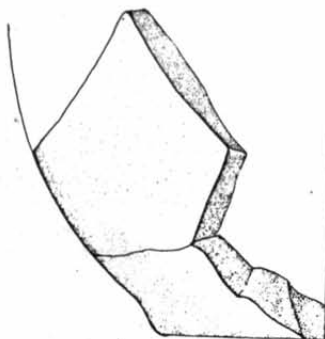
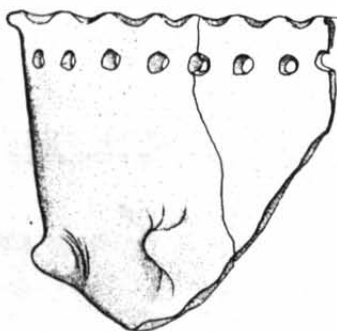
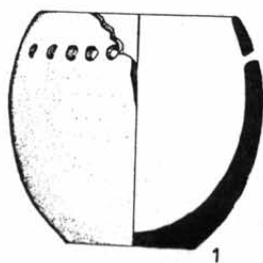

0 5 cm

XXXIII.

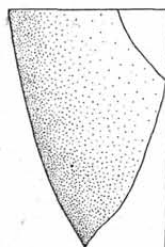
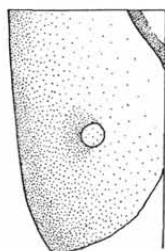
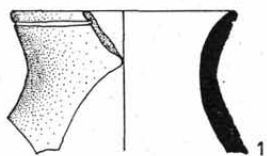

XXXIV.

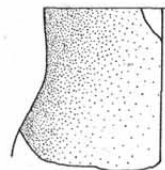
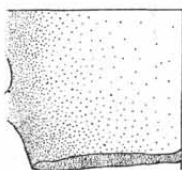

0 10 cm

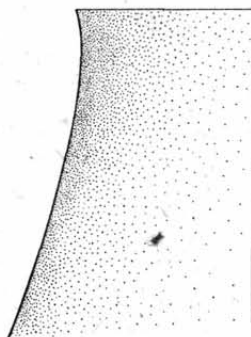
XXXV.

2 0 5cm

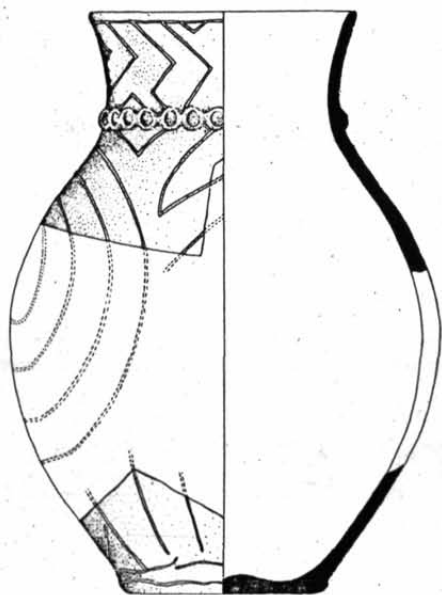

0 10cm

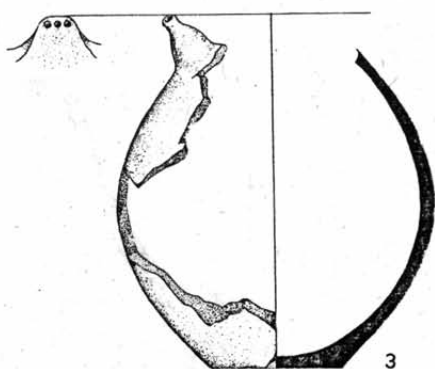
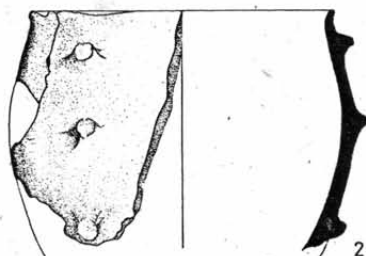
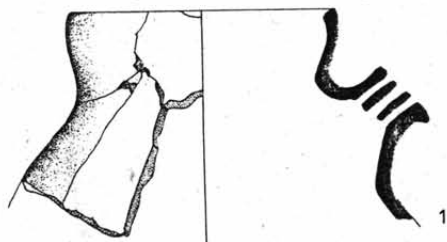

0 5cm

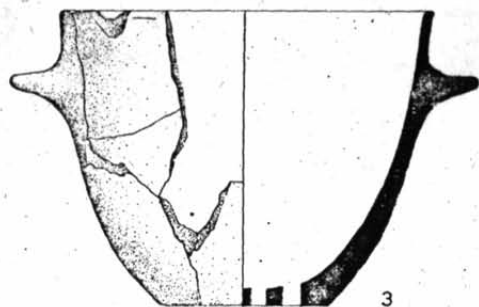
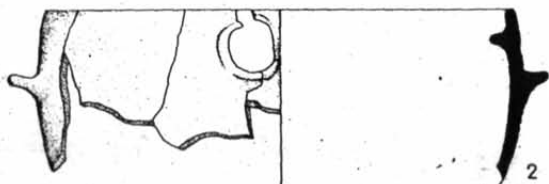
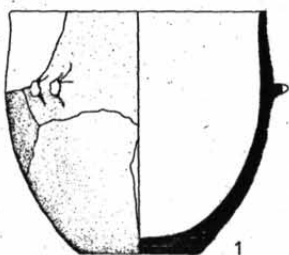
XXXVI.

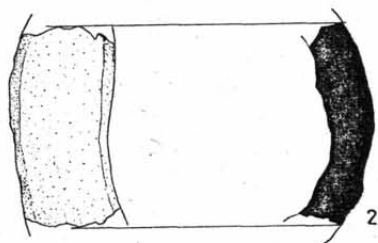
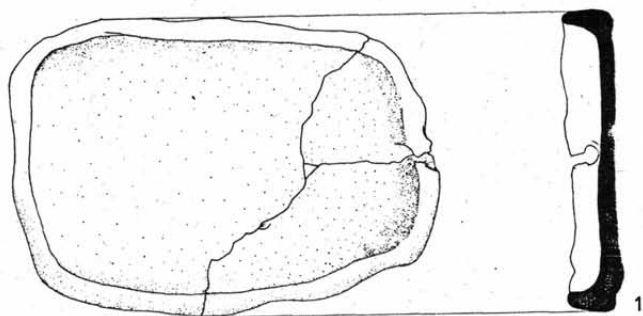
0 20cm

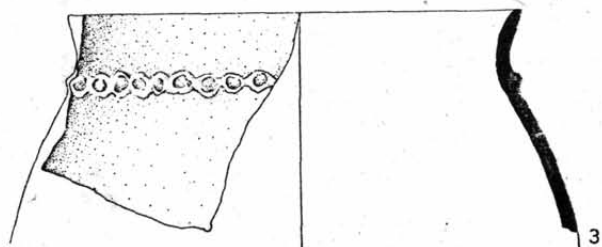
10cm

0 10cm

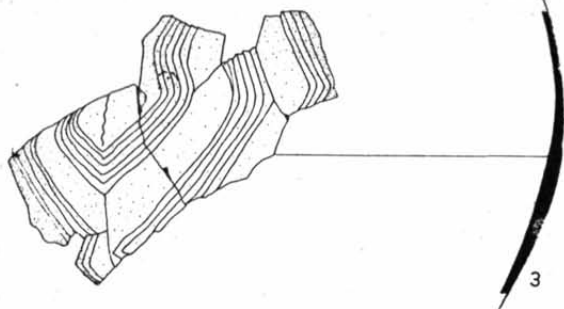
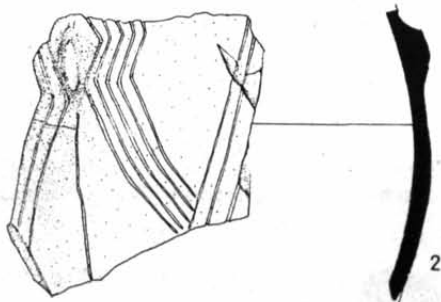
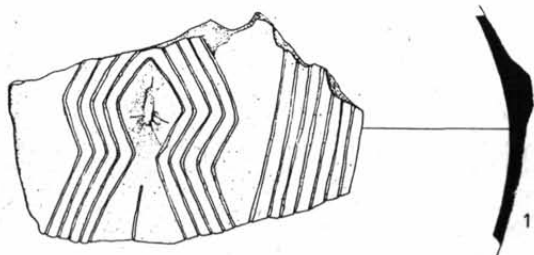

0 5cm

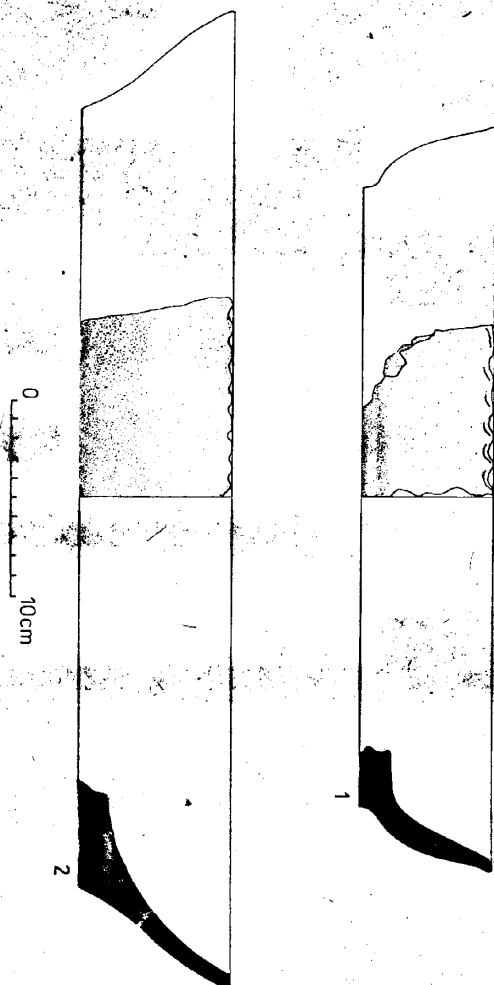

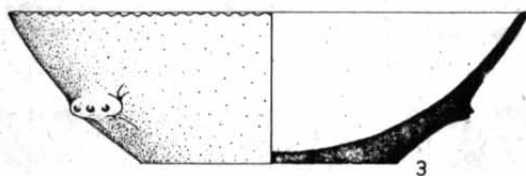
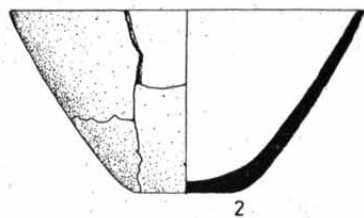
0 10cm

XL.

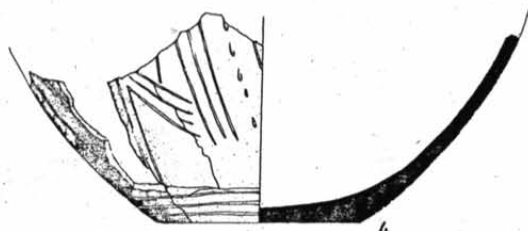

0 5cm

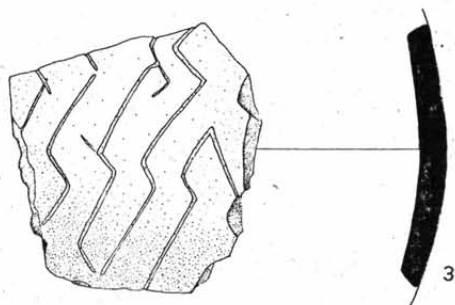
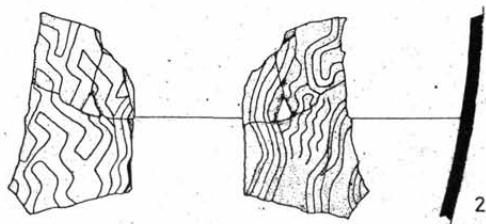
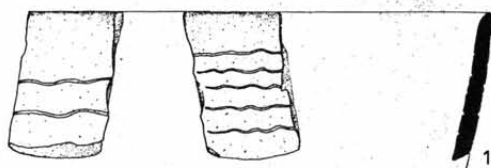

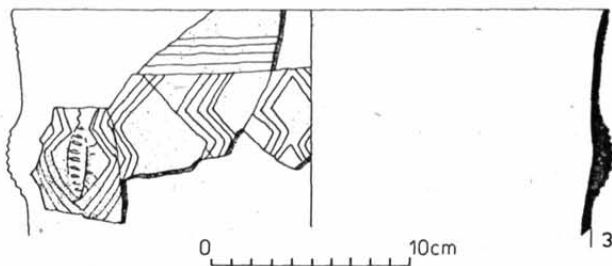
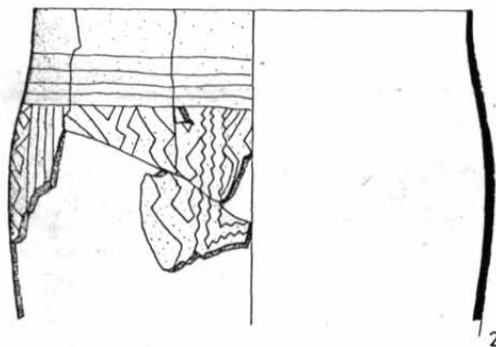
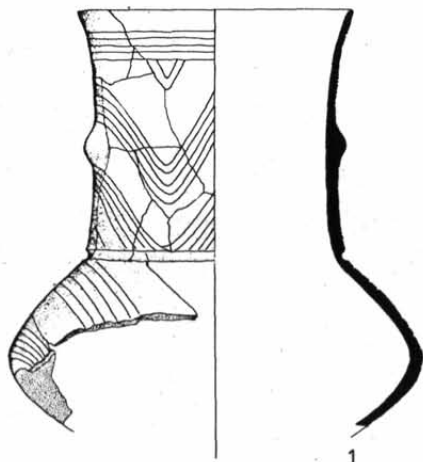
0 10cm

0 5cm

0 5cm

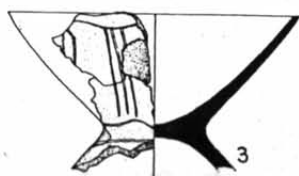

1

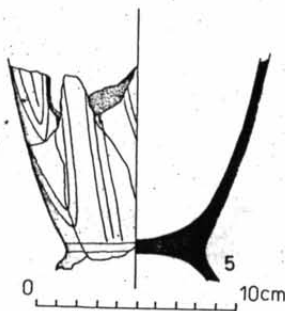
2

3

4

5

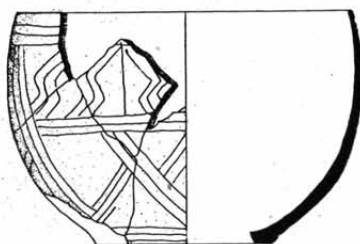
0 10cm

1

2

3

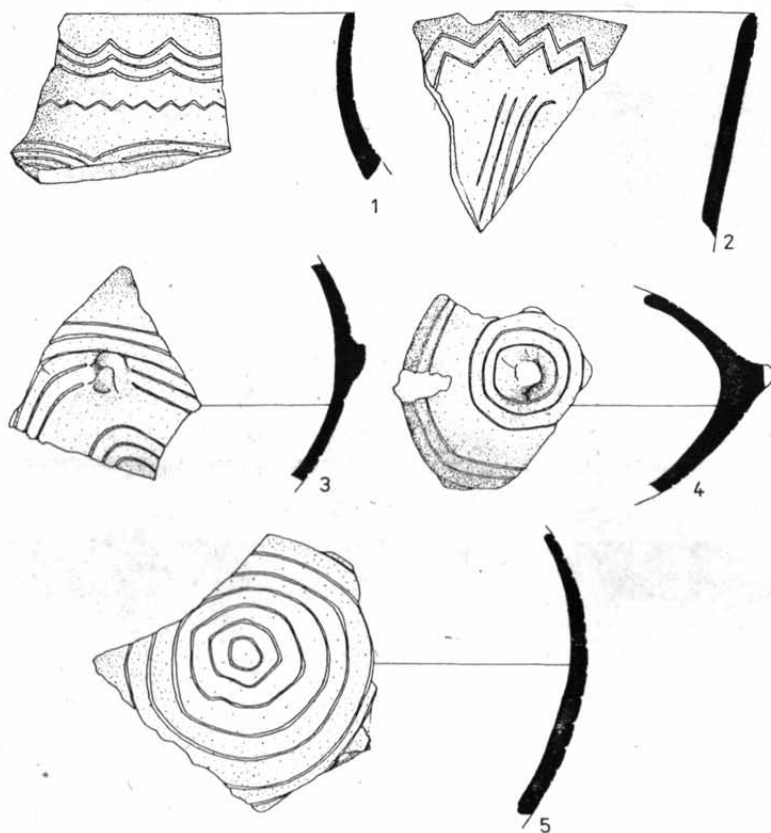
4

0 10 cm

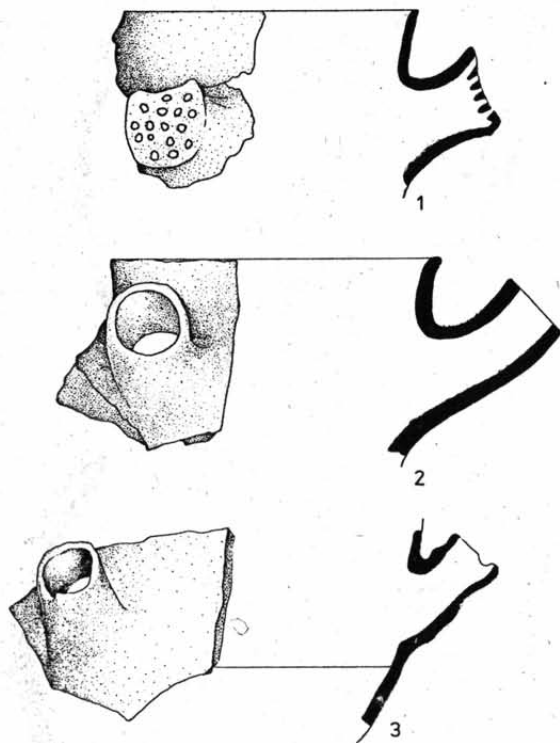

5

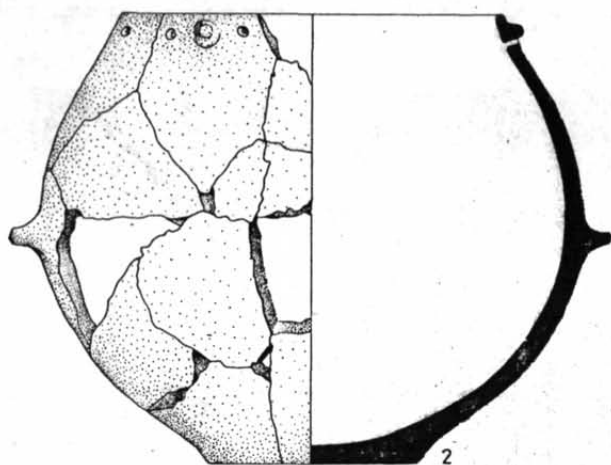
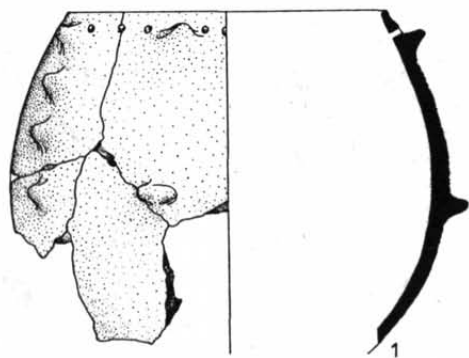
0 5 cm

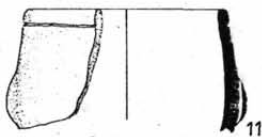
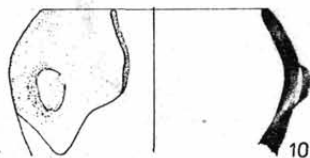
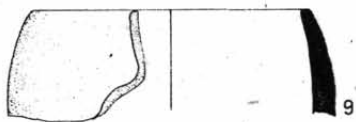
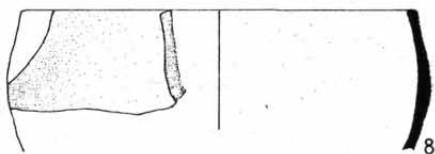
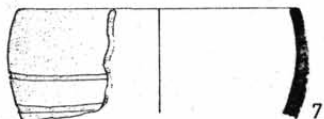
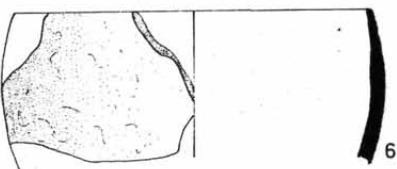
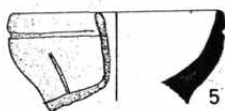
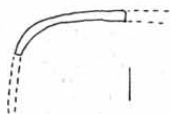
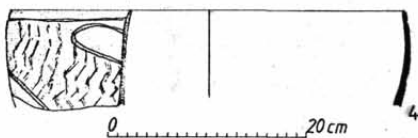
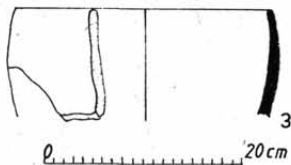
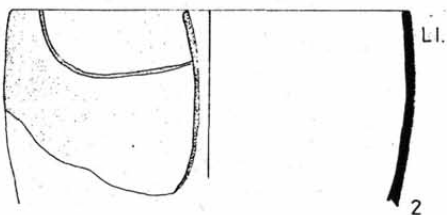
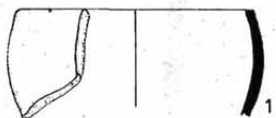
0 5cm

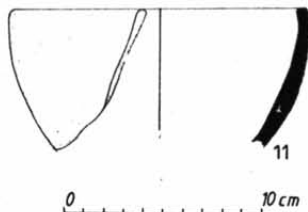
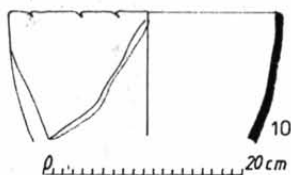
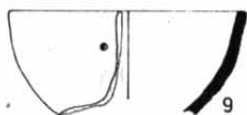
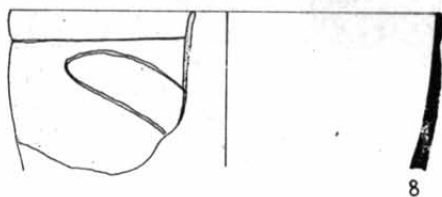
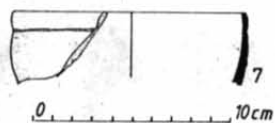
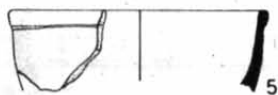
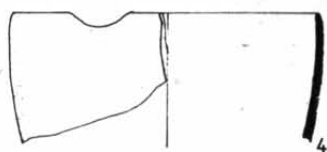
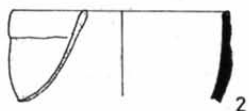
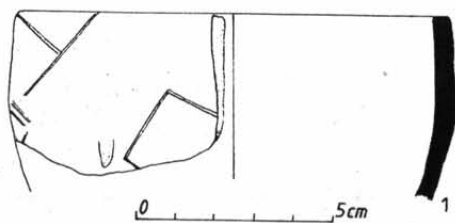
0 10cm

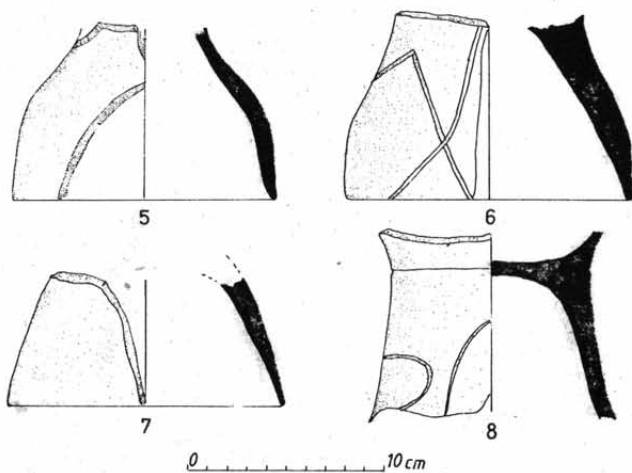
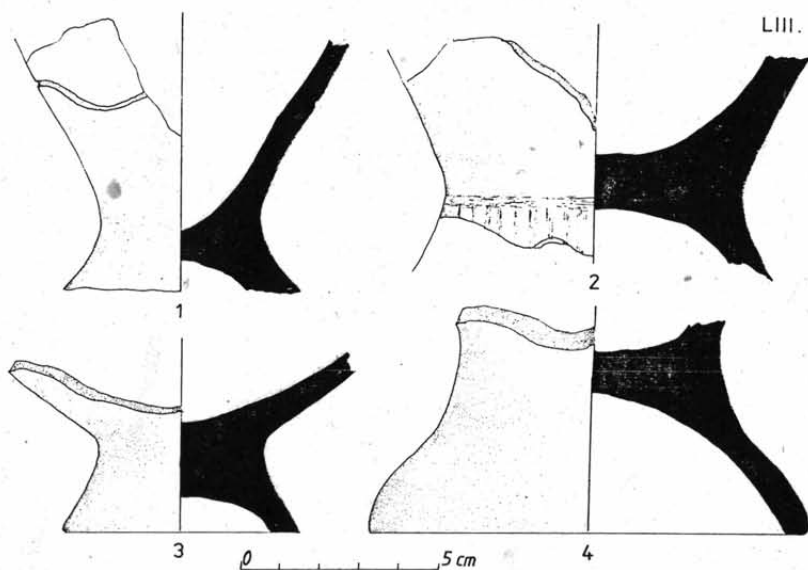
0 10cm

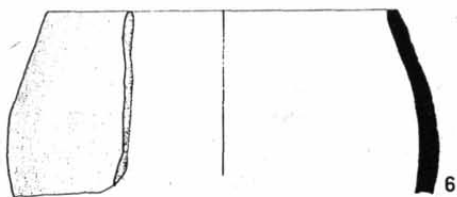
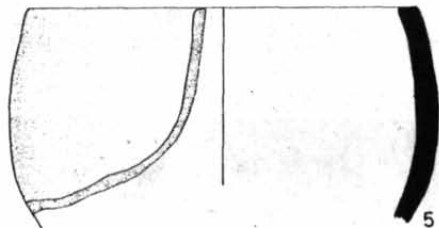
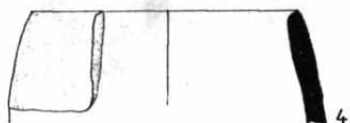
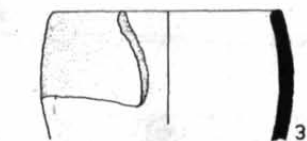
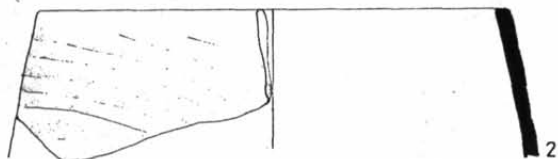
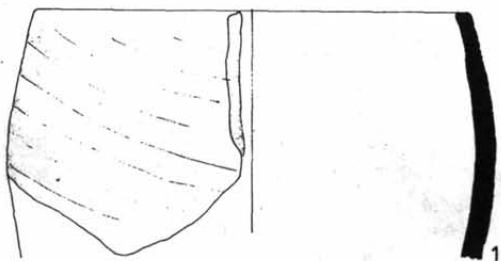

0 10 cm

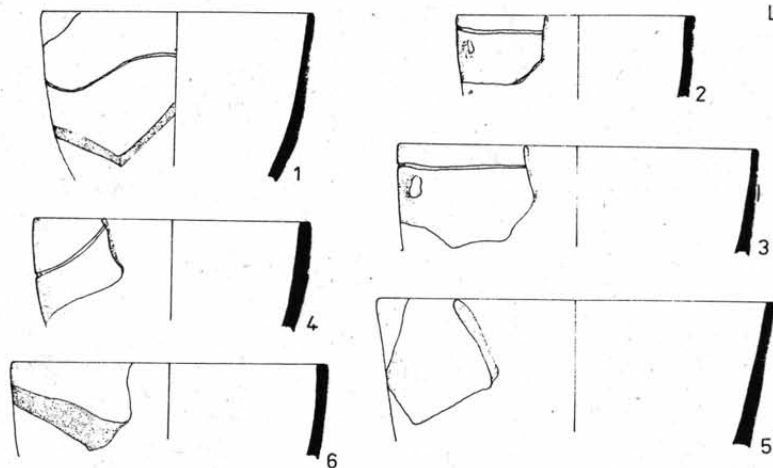
LIII.

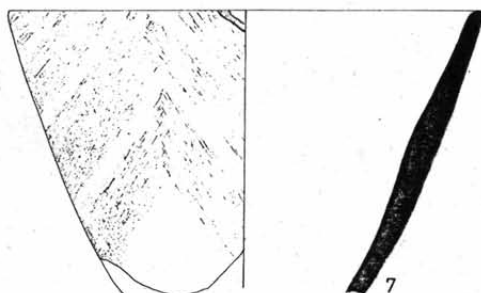

0 10cm

LV.

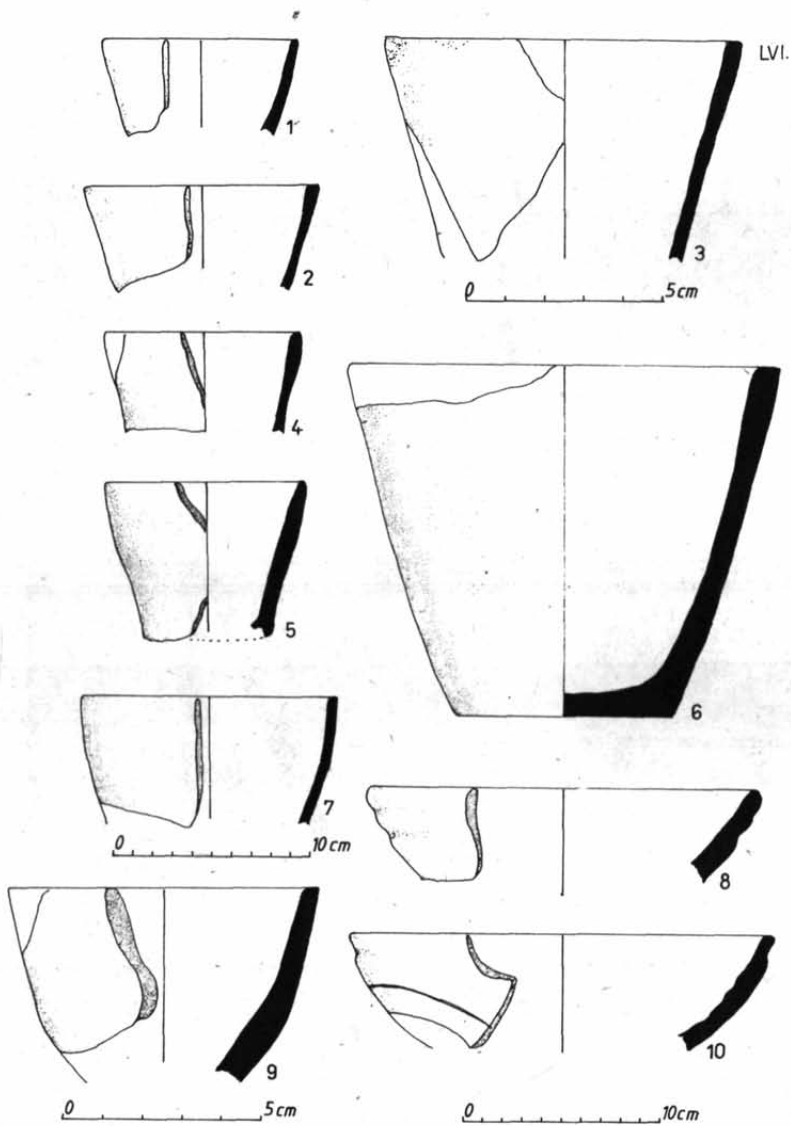
0 10 cm

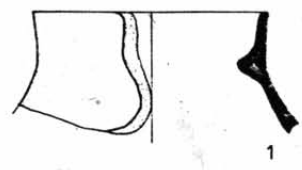
0 5 cm

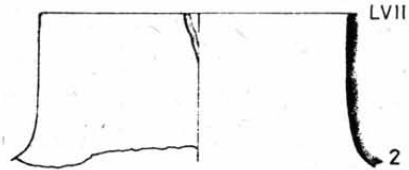
0 20 cm

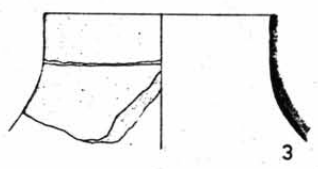
LVII.

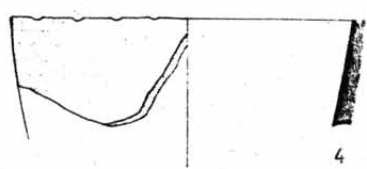
1

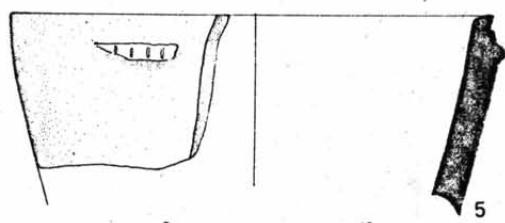
2

3

4

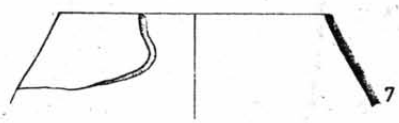

5

0 10 cm

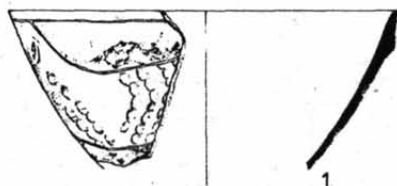

6

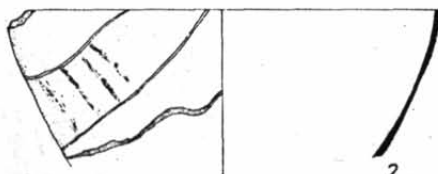

7

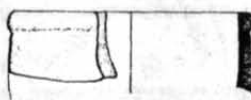
0 20 cm

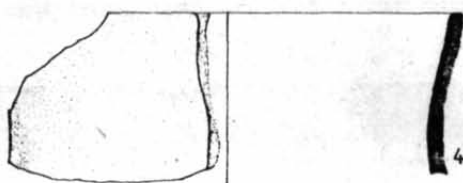
1

2

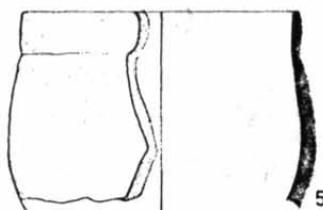

3

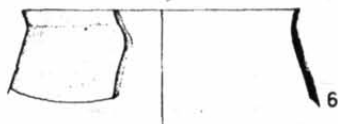

4

0 10cm

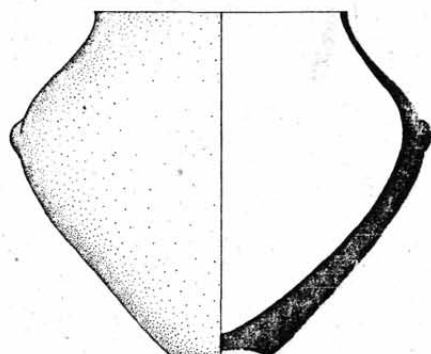
5

6

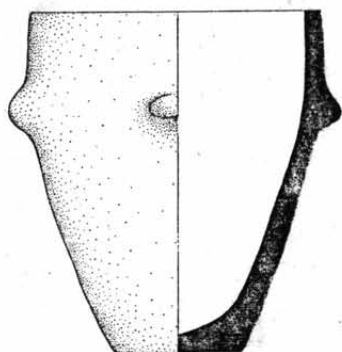
0 20cm

0 5cm

1

0 10cm

2

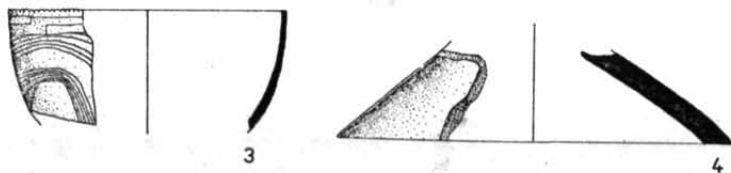

3

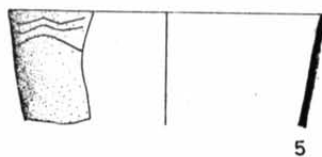
0 5cm

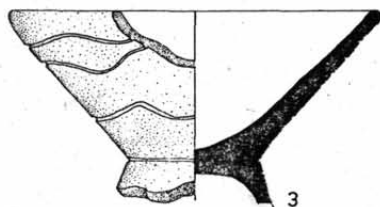
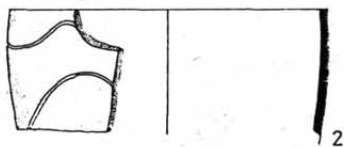
0 20cm

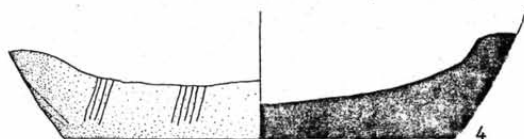
0 10cm

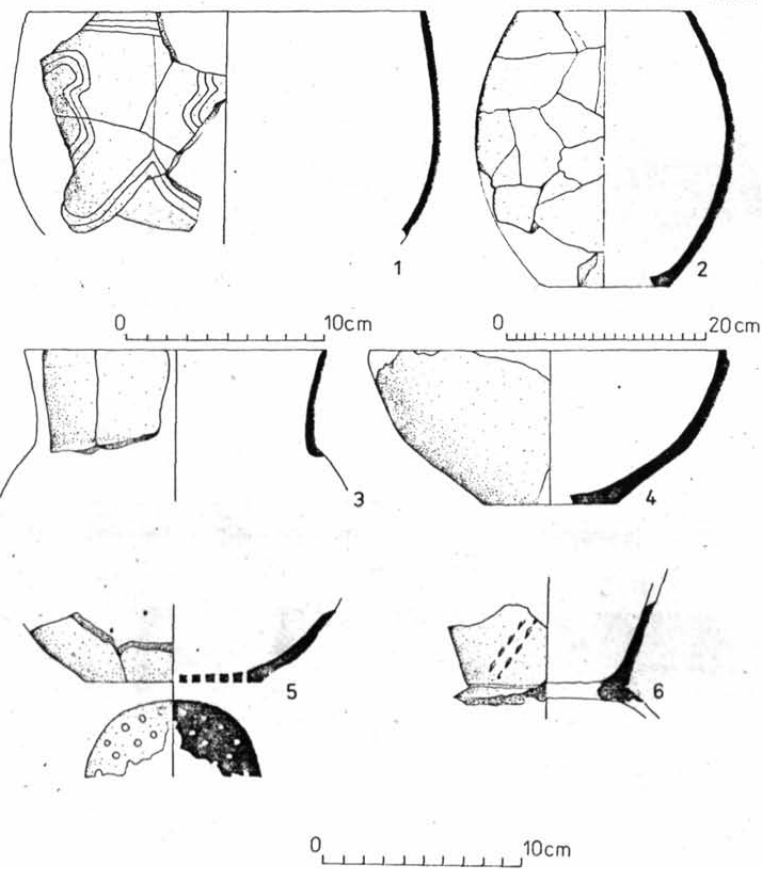
0 5cm

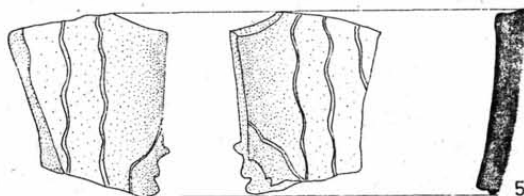
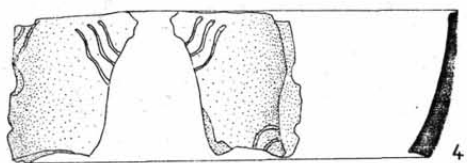
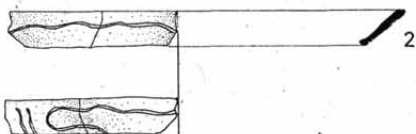
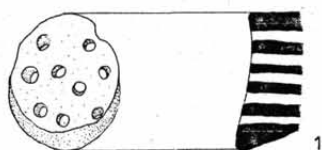

0 10cm

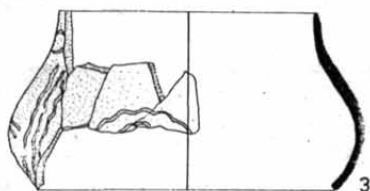
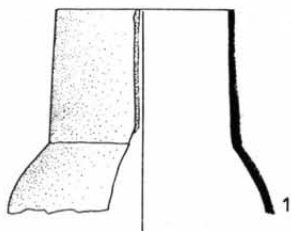

0 5cm

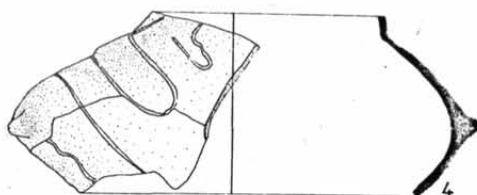

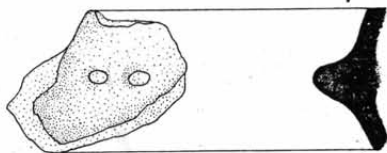
0 5cm

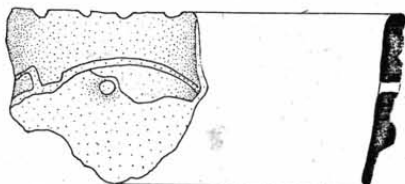
0 10cm

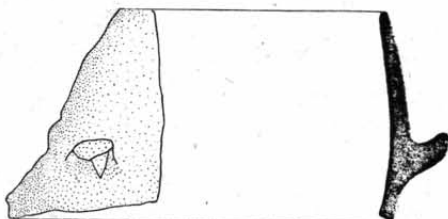
0 5cm

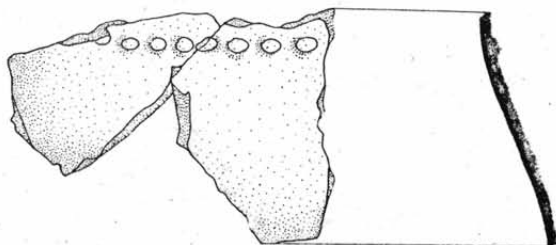
1

2

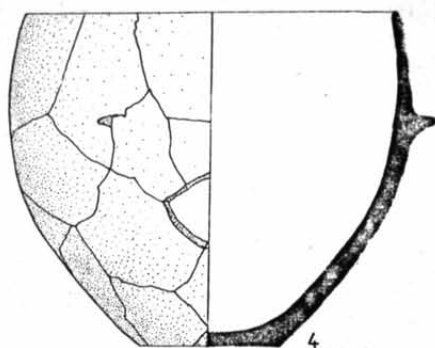
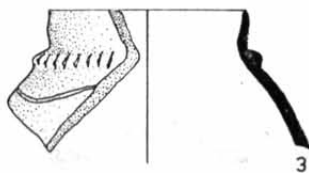
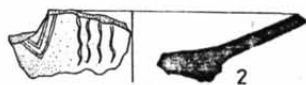
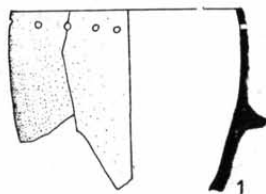

3

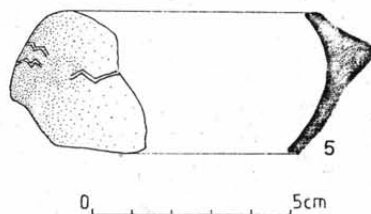
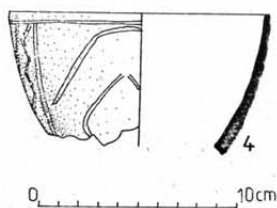
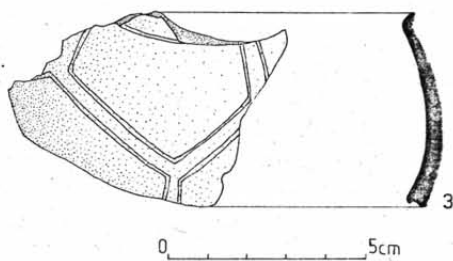
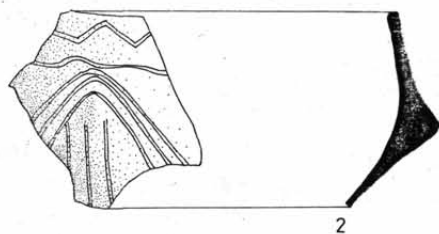
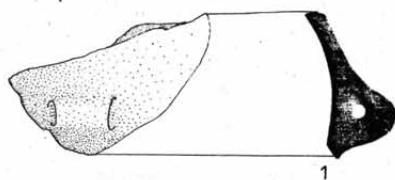

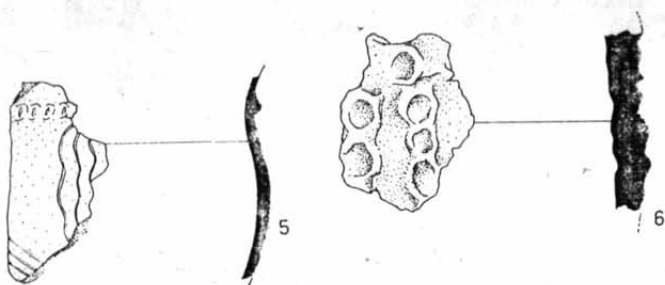
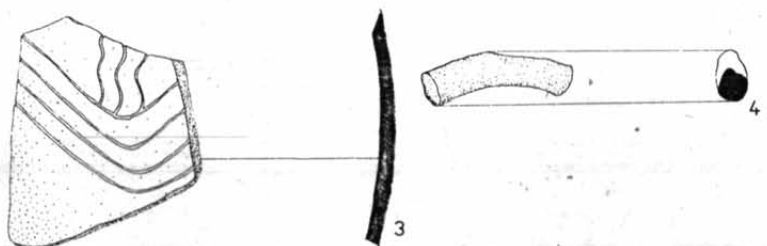
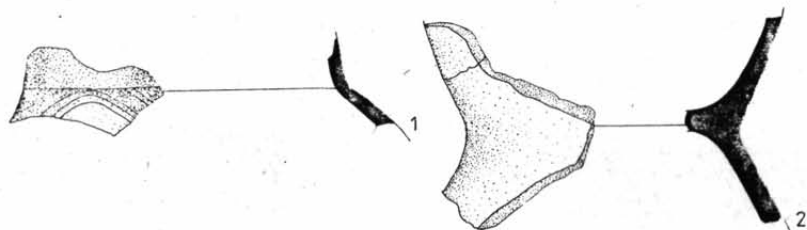
4

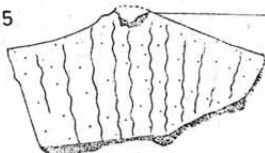
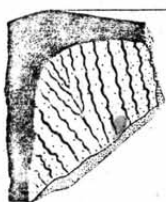
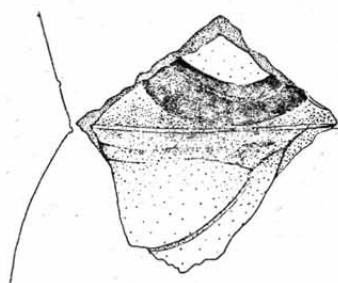
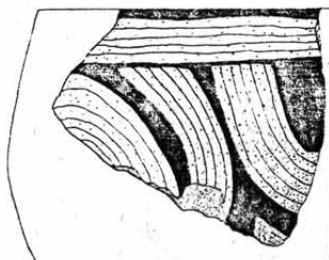
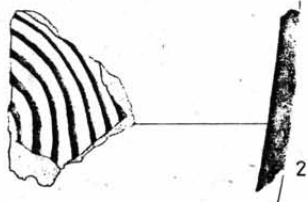
0 5cm

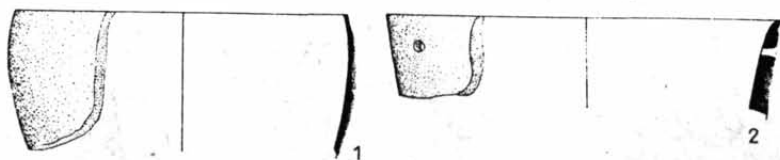
0 10cm

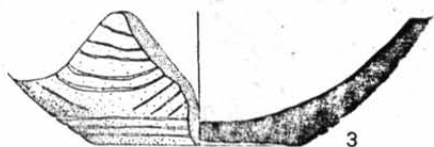

0 5cm

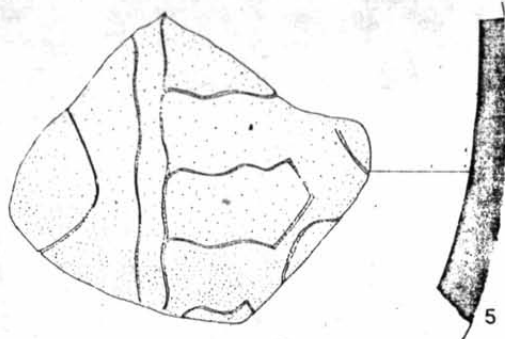

0 20cm

0 10cm

0 10cm

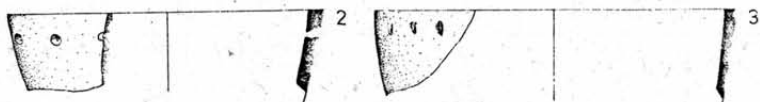

0 5cm

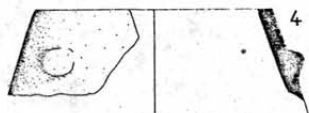
1

0 20cm

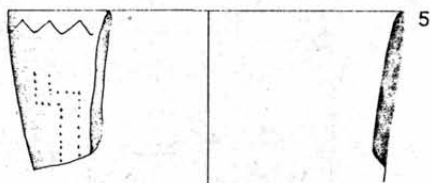
2

3

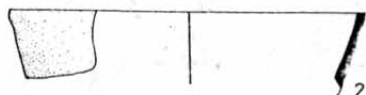
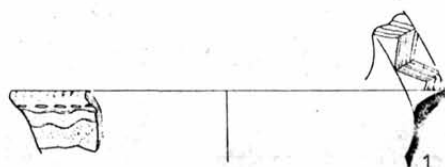
4

0 10cm

5

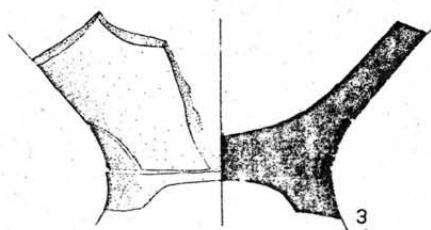
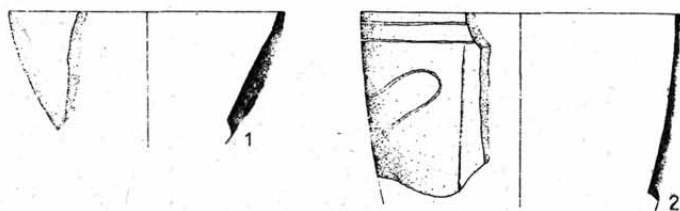
0 5cm

0 20cm

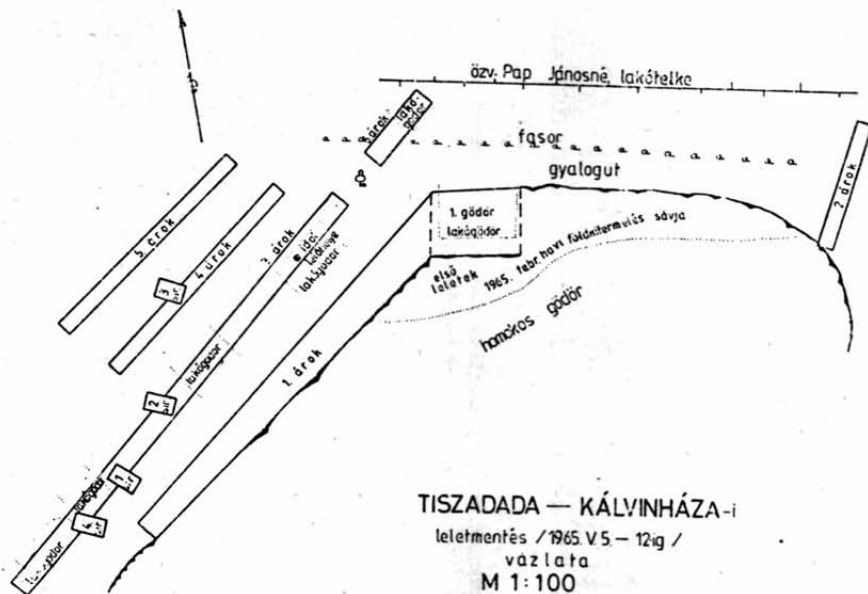
0 10cm

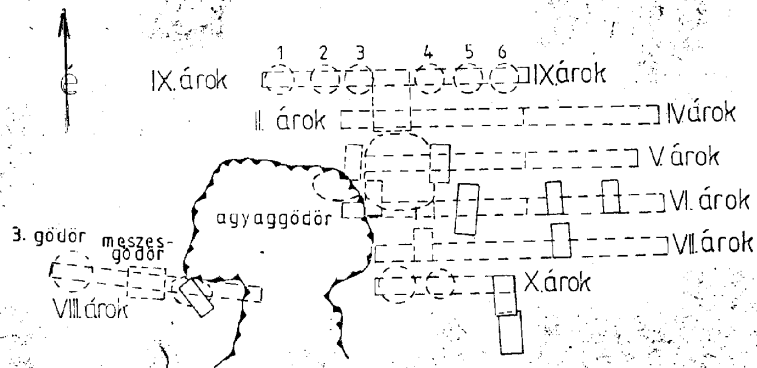
0 10cm

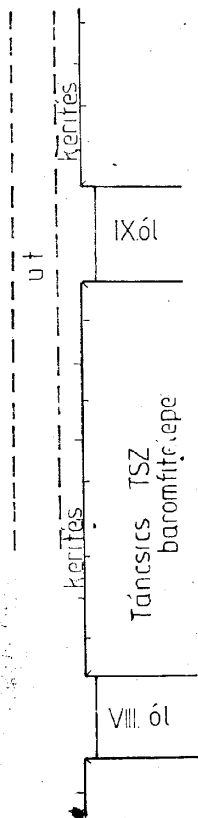
0 5cm

TISZADOB „SZIGET”

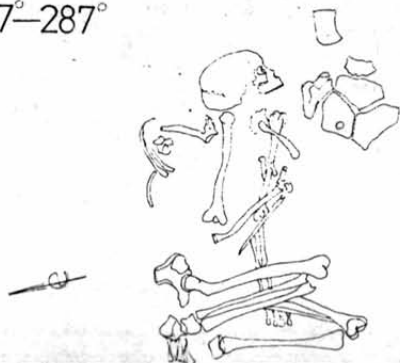

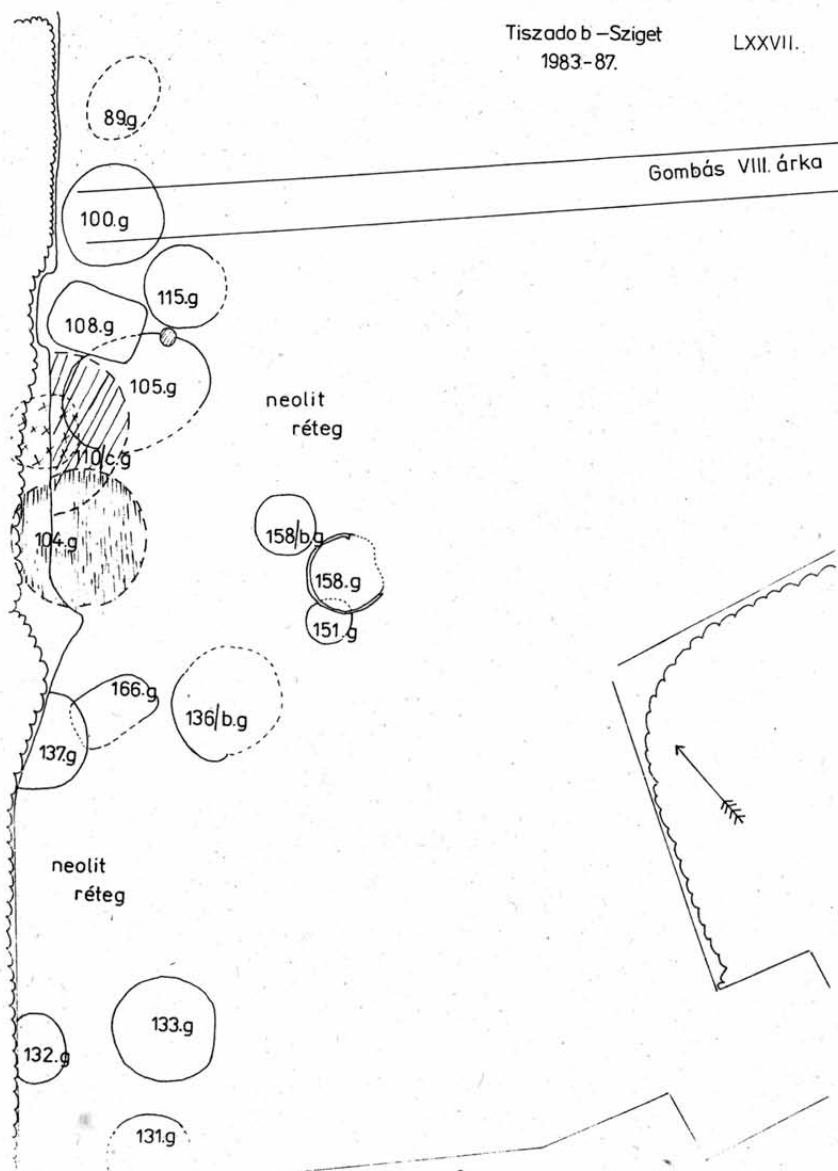
VÁZLAT
M 1:200

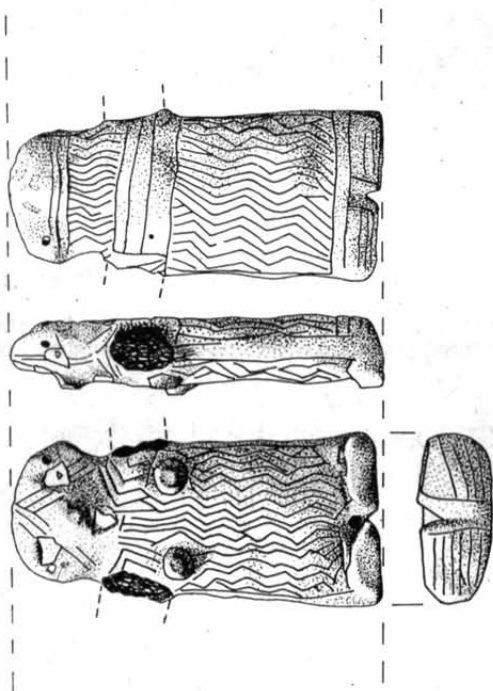

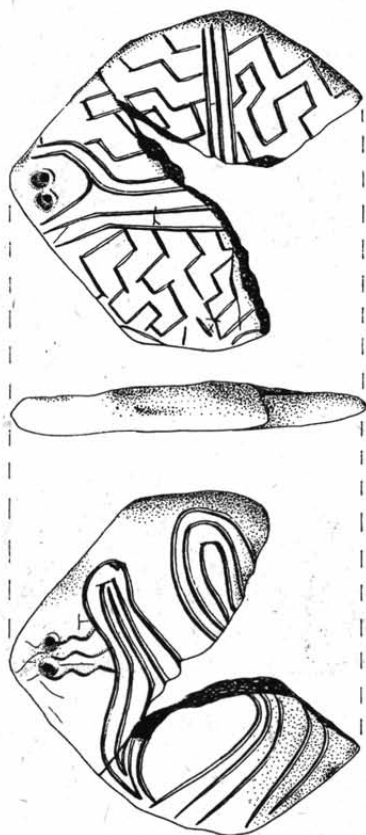
Tiszalök—Hajnalos 42.sír
1986 V. 6.

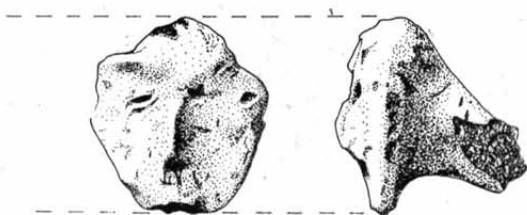
K-NY
107°—287°

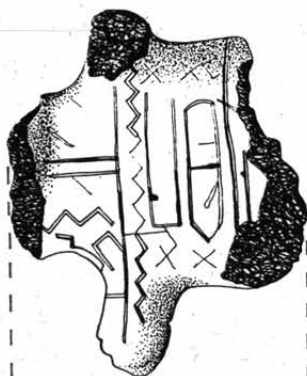

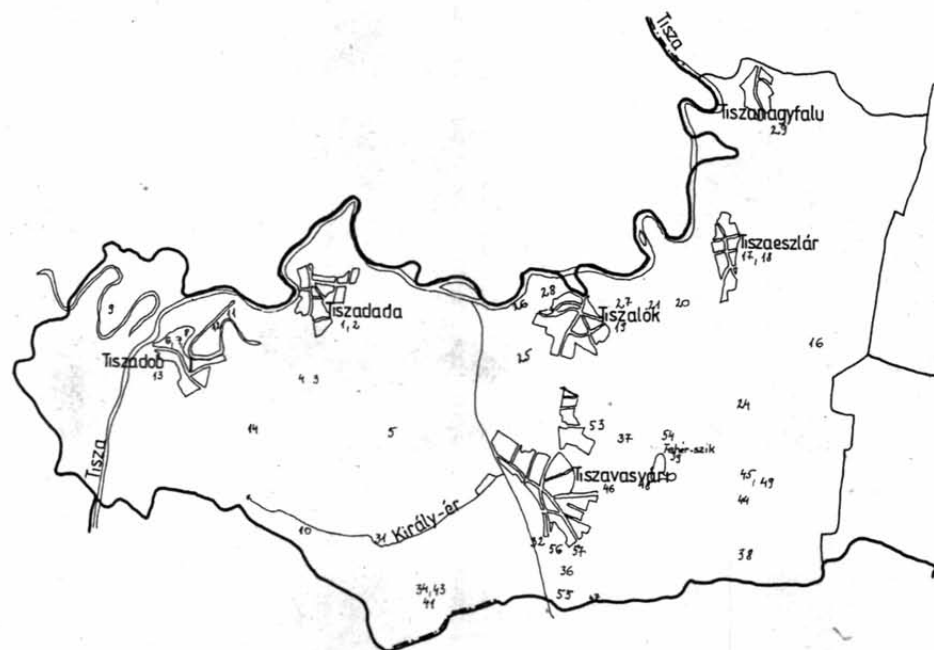

1

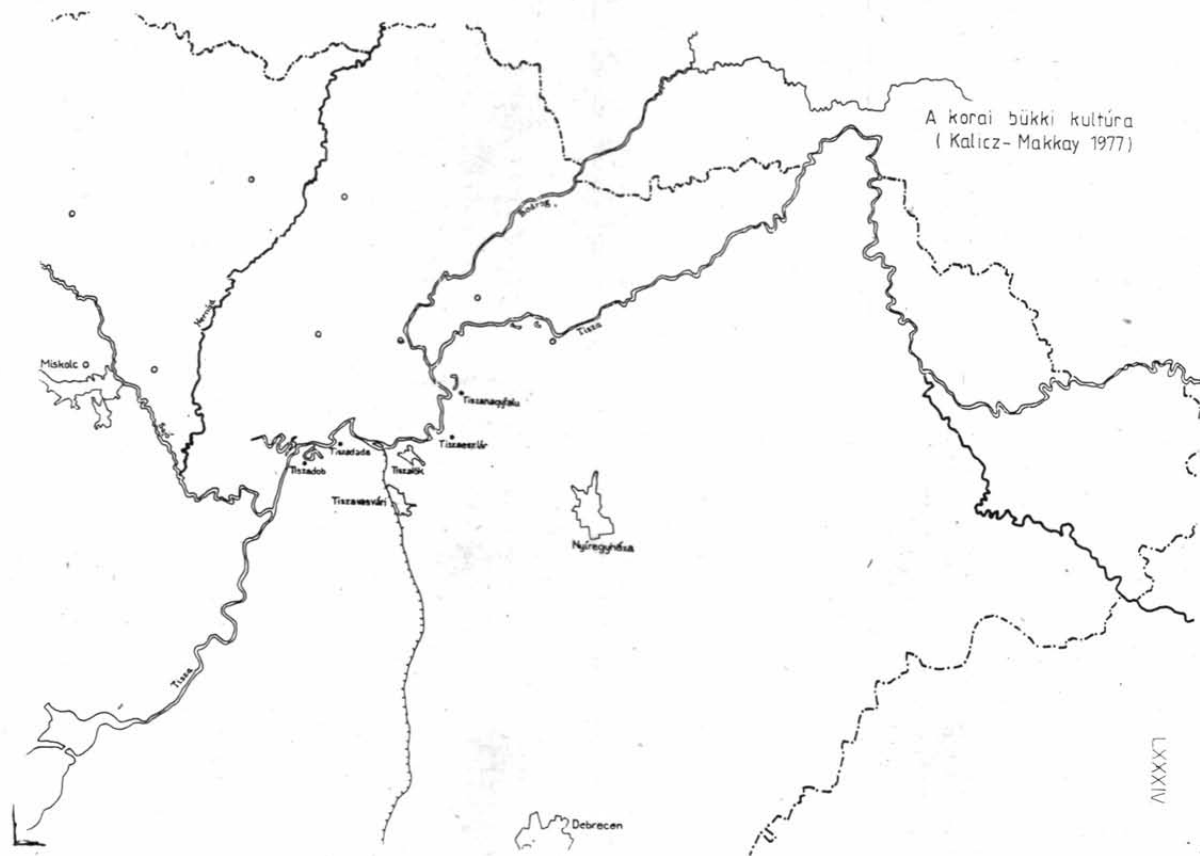
2

Debrecen

[illegible]

LXXXV.

Jósa András Múzeum kiadványai

28.

Szerkeszti: Németh Péter

A kötetet sajtó alá rendezte: Erdész Sándor

A kötetet lektorálta: Trogmayer Ottó, Nemeskéri János

Felelős kiadó: dr. Németh Péter

Megjelent 600 példányban, 16 ív (A/5) terjedelemben

ISSN 013-8110

Engedélyszám: 59 036

Készült Nyíregyházán, a Grafik Nyomdában

Felelős vezető: Molnár Béla

